

T.C.

ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI

TÜRKİYE İŞ KURUMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

**DİJİTAL EMEK VE İŞGÜCÜ PİYASASINA
YANSIMALARI**

Fatih ŞENTÜRK

İstihdam Uzman Yardımcısı

Ankara 2023

T.C.

ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI

TÜRKİYE İŞ KURUMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

DİJİTAL EMEK VE İŞGÜCÜ PİYASASINA
YANSIMALARI

(Uzmanlık Tezi)

Fatih ŞENTÜRK

İstihdam Uzman Yardımcısı

Tez Danışmanı

Çağatay GÖKYAY

İstihdam Uzmanı

TÜRKİYE İŞ KURUMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜNE

İstihdam Uzman Yardımcısı Fatih ŞENTÜRK'e ait, "Dijital Emek ve İşgücü Piyasasına Yansımaları" adlı bu Tez, Yeterlilik Sınav Kurulu Tarafından UZMANLIK TEZİ olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı	Adı Soyadı	İmzası
Başkan			
Üye			
Üye			
Üye			
Üye			

Tez Savunma Tarihi: .../.../2023

TEZDEN YARARLANMA

Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü İstihdam Uzman Yardımcısı Fatih ŞENTÜRK tarafından hazırlanan bu Uzmanlık Tezinden yararlanma koşulları aşağıdaki şekildedir:

1. Bu Tez fotokopi ile çoğaltılabilir.
2. Bu Tez, pdf formatında internet ortamında yayınlanabilir.
3. Bu Tezden yararlanırken kaynak gösterilmesi zorunludur.

Fatih ŞENTÜRK
İstihdam Uzman Yardımcısı

.../.../2023

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında emek kavramının tarihsel süreçte yaşadığı değişim ve dönüşüm ışığında günümüzde yoğun bir şekilde yaşanan ve tartışılan dijital dönüşümün emek kavramındaki değişimi sembolize eden dijital emek kavramının gelişim süreci incelenmiştir. Ayrıca dijital emek kavramının yakın gelecekte çalışanların sosyal haklarına, iş yaşamına ve bu itibarla işgücü piyasalarına yansımaları analiz edilerek uygulanacak istihdam politikalarına ışık tutması ve dijital emek kavramına yeni bir bakış açısı kazandırılması amaçlanmıştır.

Teknolojinin hızla geliştiği ve dijital dönüşümün tüm sektörleri etkisi altına aldığı günümüz dünyasında, işgücü piyasaları da köklü değişikliklerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu değişimler, geleneksel iş modellerini değiştirirken aynı zamanda yeni fırsatlar ve zorluklar da sunmaktadır. Bu tez, dijital emeğin işgücü piyasalarına olan etkilerini anlamaya ve analiz etmeye odaklanmaktadır.

Dijital emek, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yükselişiyle ortaya çıkan ve çeşitli sektörlerde çalışanların işlerini yerine getirirken kullandıkları dijital araçlar, platformlar ve uzaktan çalışma yöntemleri gibi unsurları içermektedir. Geleneksel iş modelleri yerini dijital platformlara bırakırken, serbest çalışanlar, bağımsız girişimciler ve çevrimiçi işlerde çalışanlar gibi yeni çalışma biçimleri de ortaya çıkmıştır. Bu durum, işgücü dinamiklerini derinlemesine etkilemekte ve geleneksel iş anlayışını yeniden tanımlamaktadır.

Bu tez, dijital emeğin işgücü piyasalarına olan yansımalarını çok yönlü bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamaktadır. Dijital emeğin yaygınlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan iş fırsatları ve gelir kaynakları incelenirken, aynı zamanda bu değişimin iş güvencesi, sosyal haklar ve çalışma koşulları gibi yönlerini de ele almayı hedeflemektedir. Çalışmam süresince her türlü desteği sağlayan ve anlayış gösteren çok kıymetli Aktif İşgücü Hizmetleri Dairesi Başkanı Oğuz DÜZGÜN'e, hiçbir zaman yardımlarını ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım İstihdam Uzmanı Çağatay GÖKYAY'a, çalışmalarına katkı sağlayan ve hep yanımda olan mesai arkadaşlarıma ve aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak bu çalışmayı hayatımın bütün evrelerinde olduğu gibi bu çalışmamda da manevi desteğini esirgemeyen biricik anneme ve bu süreçte ihmal ettiğim biricik oğluma ithaf ediyorum.

ÖZET

Bu çalışma, "Emek" kavramının tarihsel süreç içindeki evrimini ve günümüzdeki dijital dönüşümün ortaya çıkardığı dijital emek kavramının işgücü piyasalarına olan etkilerini araştırmayı hedeflemiştir. Çalışma, emeğin tarih boyunca nasıl değiştiğini ve özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte nasıl evrim geçirdiğini tartışmaktadır. Daha sonra, günümüzdeki teknolojik gelişmelerin iş süreçlerini nasıl etkilediğini ve dijital emeğin ortaya çıkışını ele almaktadır. Dijital emek kavramının bilgi ve iletişim teknolojilerindeki değişimlere dayalı olarak kapitalist düzen içindeki sömürüyü ifade etmek için Marksist ideoloji tarafından ortaya atıldığını, ancak bu çalışma da dijital emek kavramının sadece iletişim sektöründe değil, genel olarak dijital ekonominin tamamında var olduğunu ve bu kavramın bir sömürü aracı olarak değil, emeğin teknolojik gelişmeler ışığında değişen bir formu olarak nitelendirilebileceği üzerinde durulmuştur.

Çalışma da dijital emeğin işgücü piyasalarındaki yansımaları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Günümüzdeki dijital emeği temsil eden dijital emek platformları incelenmiş, bu platformların yapısı, türleri ve gelecekteki olası gelişimleri tartışılmıştır. Ayrıca, dijital emeğin işgücü piyasasında yarattığı fırsatlar ve sorunlar değerlendirilmiş ve çözüm önerileri sunulmuştur. Bir diğer taraftan da geleceğin işleri ve mesleklerin dönüşümü, dijital becerilerin önemi ve dijital emeğe etkileri üzerinde durulmuştur.

Sonuç olarak, metin, emeğin tarihsel evrimini dijital dönüşüm bağlamında ele alarak, günümüzdeki dijital emeğin işgücü piyasalarındaki etkilerini ve gelecekteki olası gelişmelerini değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Emek, Dijital emek, Dijital dönüşüm, Dijital emek platformları

ABSTRACT

This study aims to investigate the evolution of the concept of "labour" in the historical process and the effects of the concept of digital labour emerging from the digital transformation on labour markets. The study discusses how labour has changed throughout history and how it has evolved especially with the Industrial Revolution. Then, it discusses how today's technological developments affect business processes and the emergence of digital labour. It is argued that the concept of digital labour was introduced by Marxist ideology to express exploitation within the capitalist order based on changes in information and communication technologies, but in this study, it is emphasised that the concept of digital labour exists not only in the communication sector but in the digital economy in general and that this concept can be described not as a means of exploitation but as a form of labour that changes in the light of technological developments.

In the study, the reflections of digital labour in labour markets are discussed in detail. Digital labour platforms representing today's digital labour are examined, and the structure, types and possible future developments of these platforms are discussed. In addition, the opportunities and problems created by digital labour in the labour market are evaluated and solution proposals are presented. On the other hand, the transformation of future jobs and professions, the importance of digital skills and their effects on digital labour have been emphasised.

As a result, the text discusses the historical evolution of labour in the context of digital transformation and evaluates the effects of today's digital labour on labour markets and its possible future developments.

Key words: Labour, Digital labour, Digital transformation, Digital labour platforms

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLOLAR LİSTESİ	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
KAVRAMSAL ÇERÇEVDE EMEK VE TARİHSEL SÜRECİ	4
1.1. EMEK KAVRAMI.....	4
1.2. TARİHSEL SÜREÇTE EMEK	4
1.2.1 Sanayileşme Öncesi Tarım Toplumlarında Emek.....	7
1.2.2. Sanayi Devrimi ile Emegin Dönüşümü	9
1.3. EMEK KAVRAMI ÜZERİNE TARTIŞMALAR VE EMEK DEĞER TEORİSİ	14
1.3.1. İbn-i Haldun'un Emek Analizi: Rızık ve Kazançta Emek Faktörü	14
1.3.2. Adam Smith'in Emek Değer Teorisi ve Yönetilen Emek.....	15
1.3.3. David Ricardo'nun Emek Değer Teorisi ve Doğrudan ve Dolaylı Emek Ayrımı	16
1.3.4. Karl Marx'ın Emek Değer Teorisi: Üretken Emek ve Üretken Olmayan Emek.....	18
1.3.5. Hardt ve Negri'nin Emek Analizi: Gayri Maddi Emek.....	20
İKİNCİ BÖLÜM	23
DİJİTAL DÖNÜŞÜM ÇAĞINDA DİJİTAL EMEK.....	23
2.1. DİJİTAL EMEK KAVRAMI	25
2.1.1. Gayri Maddi Emegin Kültürel Çalışma Boyutu	31
2.1.2. İzleyici Emeginin Dijital Emeğe Dönüşümü	34
2.2. DİJİTAL EMEĞİN YENİ SERMAYE BİRİKİM ALANLARINA ETKİLERİ	35
2.2.1. Üretüketim Kavramı ve Dijital Üretüketici Emegi	36

2.2.2. Oyun Emegi (Playbour) Kavramı ve Dijital Emek	39
2.2.3. Birlikte Yaratma (Co-Creators) ve Dijital Emek	40
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	43
DİJİTAL EMEĞİN İŞGÜCÜ PİYASASINA YANSIMALARI	43
3.1. DİJİTAL EMEK PLATFORMLARI	45
3.1.1. Konum Tabanlı Dijital Emek Platformları: Gig Çalışma	50
3.1.2. İnternet(Web) Tabanlı Dijital Emek Platformları: Bulut Çalışma	51
3.1.3. Dijital Emek Platformlarının Geleceği, Fırsatları ve Tehditleri	52
3.2. GELECEĞİN İŞLERİ, MESLEKLERİN DÖNÜŞÜMÜ VE DİJİTAL BECERİLERİN DİJİTAL EMEK ÜZERİNE ETKİLERİ.....	57
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	66
Çözüm ve Öneriler	70
KAYNAKÇA	72
ÖZGEÇMİŞ	76

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Sanayileşme Öncesi Toplum Türleri ve Özellikleri	8
Tablo 2: Dijital Emek Araştırmasının Üç Dalgası	26
Tablo 3: Christian Fuchs'un Dijital Emek Kategorileri.....	30
Tablo 4: Dijital Emek Platformlarının İş Stratejileri	48
Tablo 5: İnternet Tabanlı Dijital Emek Platform Biçimleri.....	51
Tablo 6: Talebi Artan Meslekler ve Talebi Azalan Meslekler (2023-2027)	58
Tablo 7: Geleceğin Meslekleri- İŞKUR	59
Tablo 8: Çalışanların Kazanması Beklenen Yeni Beceriler(2023-2027)	61

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Bir Huni Kavram Olarak Emegın Dönüşümüne Neden Olan Olaylar ve Devrimler	5
Şekil 2: Sanayi Devrimleri Tarihi Serüveni	6
Şekil 3: İbn-i Haldun'un Emek Değer Teorisi	15
Şekil 4: Karl Marx'ın Emek Değer Teorisi.....	18
Şekil 5: Kültürel Çalışmanın Sahne Modeli	32
Şekil 6: Dijital Çalışmanın Sahne Modeli	33
Şekil 7: Platform Ekonomisi içinde Dijital Emek Platformlarının Yeri	47

KISALTMALAR

EUROFOUND : Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı

ILO : Uluslararası Çalışma Örgütü

İŞKUR : Türkiye İş Kurumu

MÜSİAD : Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği

OECD : Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

GİRİŞ

Emek kavramı insanların üretim sürecinde harcadığı emeği ifade eder. İnsanlar doğal kaynakları kullanarak mal ve hizmetleri üretirken, emeklerini ortaya koyarlar. Emek kavramı tarih boyunca birçok tartışmalara sebep olmuştur. Bu kavramının tarihsel süreçteki önemi ve değeri, farklı toplumlarda ve dönemlerde değişiklik göstermiştir. İnsanlık tarihinde, emek genellikle toplumun alt kesimlerinde yer alan insanlar tarafından gerçekleştirilen zorunlu bir faaliyet olarak görülmüştür. Sanayi Devrimi ile birlikte emek kavramı da önemli değişiklikler yaşamıştır. Makineleşme ve fabrika sistemi, üretim süreçlerinde insan emeğinin yerine makinelerin kullanılmasını getirmekle birlikte bir işçi sınıfının oluşmasına vesile olmuştur.

Teknolojinin hızla ilerlemesiyle birlikte günümüzde ortaya çıkan dijital dönüşüm, toplumları pek çok alanını etkilemiş ve değiştirmiştir. Bu değişimlerden en çok etkilenenlerden birisi de işgücü piyasaları olmuştur. Günümüzde dijital teknolojilerde yaşanan gelişmeler, iş süreçlerinin otomatikleştirilmesini, verimliliğin artmasını ve yeni iş modellerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Ancak, bu teknolojik gelişmelerin işgücü piyasasına olan etkileri karmaşık ve çok yönlüdür. Bu karmaşık ve çok yönlü etkilerin neticesinde işgücü piyasalarında ortaya çıkan bir kavram olan dijital emek her geçen gün önem kazanmaktadır. Dijital emek Marksist bir bakış açısıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen değişim ve dönüşüm neticesinde kapitalist düzenin kullanıcıları sömürdüğü bir kavram olarak ortaya atılmıştır. Ancak bu çalışma da dijital emek kavramının çok daha geniş bir perspektif ile yeni bir emek türü olduğu varsayımı üzerinden gelecekteki dijital dönüşümün en önemli parçalarında birisi olarak görülmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Günümüz dünyasında hızla gelişen teknolojik yenilikler, endüstriyel dönüşümler ve dijitalleşme süreçleri, emek ve işgücü piyasalarında derin ve köklü değişimlere neden olmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ilerlemesi, yapay zekâ, otomasyon, büyük veri analitiği gibi alanlardaki gelişmeler, iş dünyasının işleyişini dönüştürmekte ve çalışma biçimlerini yeniden şekillendirmektedir. Bu bağlamda, "dijital emek" ve bu emeğin işgücü piyasalarına yansımaları, günümüzün ve geleceğin en önemli araştırma konularından birini oluşturmaktadır.

Bu çalışma da dijitalleşme süreçlerinin, iş gücü arz ve talebi üzerindeki etkilerini incelemek ve ortaya çıkacak değişimlerin çalışanlar, işverenler ve ekonomik yapılar üzerindeki etkilerini anlamayı hedeflemektedir. Dijitalleşme neticesinde ortaya çıkacak değişimin sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarını ele alarak, gelecekteki işgücü piyasasının nasıl şekillenebileceği ve değişebileceği konusunda ipuçları vermeye çalışılacaktır. Bu bağlamda günümüzde dijital emeğin işgücü piyasasındaki karşılığı olarak görülen dijital emek platformlarında da yaşanan dijital dönüşümler neticesinde önemli değişimler olacağı değerlendirilmektedir. Dijital emek platformları günümüzde hizmet sektöründe faaliyet gösterirken yakın gelecekte dijital dönüşümünde gün geçtikçe ivmelenmesi sayesinde bu platformların sanayi sektöründe de faaliyet göstereceği hususu bu çalışmanın hipotezini oluşturmaktadır. Ayrıca bu çalışma, "Dijital Emek ve İşgücü Piyasasına Yansımaları" başlığı altında, dijital dönüşümün işgücü piyasasına olan etkilerini incelemekle birlikte dijital teknolojilerin işgücü piyasasında yarattığı değişimleri, emeğin dijitalleşmesini, istihdamın yeni yapısı ve beceri gereksinimleri gibi farklı konularda ele alınacaktır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde kavramsal çerçeve de emek kavramı ve emeğin tarihsel süreci ele alınmıştır. Emeğin tarihsel sürecinde sanayileşme öncesi tarım toplumlarında emeğin anlamından başlayarak sanayi devrimi ile emeğin değişim ve dönüşümü irdelenmiştir. Daha sonra da emek kavramı üzerine tarihsel süreçte bilim insanları tarafından ortaya atılan emek değer teorileri kuramsal çerçevede tartışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise dijital dönüşümün yaşandığı günümüzde dijital emek kavramı ele alınmıştır. Marksist bir kavram olarak ortaya atılan dijital emek kavramının tarihsel süreçte gayri maddi emek kavramından izleyici emeği kavramına oradan da dijital emek kavramına doğru esinlenilerek oluşturulduğu üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu bölümde dijital emeğin kavramsal çerçevesinin genişletilmesi gerektiği ve sadece iletişim sektöründe değil bütün bir dijital ekonomide var olan bir kavram olduğu belirtilmiştir. Bir başka ifadeyle dijital emek kavramına bir sömürü düzeninin enstrümanı olarak bakılmaması gerektiği anlatılmak istenmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde dijital emeğin işgücü piyasasına yansımaları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda günümüzde dijital emeğin işgücü piyasasındaki tek yansıması olarak görülen dijital emek platformları derinlemesine incelenmiştir. Dijital emek platformlarının yapısı ve türleri anlatılmış olup bu platformların gelecekteki görünümüne yönelik öngörülerde bulunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca günümüzde bu

platformların ortaya çıkardığı fırsatlar ve sorunlar değerlendirilerek çözüm önerileri sunulmak istenmiştir. Üçüncü bölümde değinilen bir diğer konu ise geleceğin işleri, mesleklerin dönüşümü ve dijital becerilerin dijital emek üzerine etkileridir. Bu kapsamda geleceğin mesleklerine değinilmiş olup yeni iş alanlarının ortaya çıkmasıyla birlikte yeni mesleklerin doğacağı ve bazı mesleklere olan talebin dijitalleşme neticesinde azalacağına yönelik yapılan araştırmalara değinilmiştir. Dijital becerilerin geliştirilmesinin de günümüzde çok önemli olduğu vurgulanarak bu kapsamda ne gibi çalışmalar yapılabileceği ve dijital becerilerin dijital emeğe olan katkılarından bahsedilerek sonuç ve değerlendirmelerde bulunulmuş ve böylece çalışma tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVDE EMEK VE TARİHSEL SÜRECİ

1.1. EMEK KAVRAMI

Türkçe de emek kelimesi etimolojik kökenine inildiğinde İsmet Zeki Eyüboğlu'nun 'Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü' isimli eserinde şu ifadeler yer verilmiştir; "Emek, irmek (olmak, bir eylemde bulunmak), ermek (iş görmek, olgunlaşmak, güç tüketmek bg.)ten emek... Uzun sürenin geçmesiyle r sesi düşmüş, söz imek/emek biçimine girmiş. Anlam kayması nedeniyle, bir işte tüketilen güç, olup biten bir şey karşılığı söylenir olmuş. En eski kaynaklarda emek sözü vardır. Biz burada yeni bir yorum ileri süreceğiz: Türkçede geçen Moğolca em (ilaç) ile emek arasında kök bağlantısı emek sözünde de yürürlüktedir. Bir ilacın ağızdan emilerek alınmasıyla tüketilen doğal güç bellidir. Bundan dolayı ek takısıyla emek eylemi arasında bağlantı vardır. Ek Türk dilinin en işlek, en verimli eklerinden biridir hep nitelik bildirmez" (Eyüboğlu, 1991). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere emek kavramı Moğolcadan dilimize geçmiş olup kökü itibariyle ilaç anlamına gelmektedir.

Emek kelimesi batı dillerinde ise kökenini 1300'lerde Latince "laborem" almıştır ve Fransızca "labor" sözcüklerinden türetilmiştir. 1700'lerde ise emek kavramı kapitalizmle bağlantılı hale gelmiş ve bu sayede sınıf ve sermaye kavramlarını içeren geniş bir anlama sahip olmuştur (Fuchs, 2015).

Emek kavramı tarih boyunca insanların üretim sürecinde sarf ettikleri çabayı ifade eder. İnsanların doğal kaynakları kullanarak mal ve hizmetleri üretirken fiziksel veya zihinsel olarak yaptıkları her türlü çalışmayı içerir. Emek kavramının tarihsel süreçteki önemi ve değeri, farklı toplumlarda, ideolojilerde ve dönemlerde değişiklikler göstermiştir. Özellikle insanlık tarihinin akışında meydana gelen büyük olaylar, devrimler ve gelişmeler emek kavramının ortaya çıkışını, gelişimini ve dönüşümünü sağlamıştır. Bu bağlamda birçok farklı düşünür emek kavramına farklı açıklamalar getirmiştir.

1.2.TARİHSEL SÜREÇTE EMEK

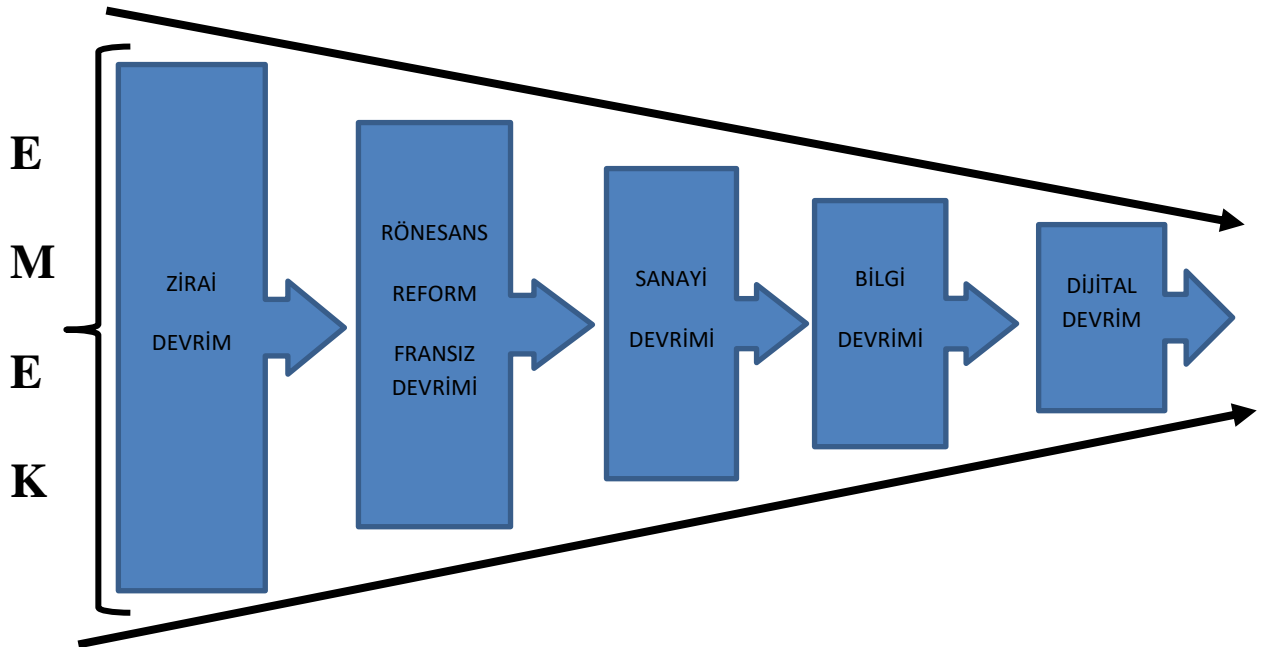
Emek kavramı tarih boyunca evrim geçirmiş ve değişen toplumsal ve ekonomik yapılarla birlikte farklı anlamlar kazanmıştır. İnsanların üretim sürecindeki rolü ve emeğin değeri,

toplumların ve zamanın değişimine paralel olarak şekillenmiştir. Bununla birlikte sistematik anlamdaki emek, özellikle Sanayi Devrimi'nden sonraki dönemde ortaya çıkan bir olgudur ve işçinin harcadığı zamanın maddi ve manevi değerini ifade etmektedir. Bu kavramın sosyolojik açıdan değişimine yol açan ve çalışma ekonomisi ile endüstri ilişkileri disiplinlerinin bilim dalları olarak ortaya çıkmasını sağlayan bazı olaylar vardır. Emek kavramının bilimsel anlamda ortaya çıkmasında en önemli etken, insanın göçebe yaşamdan yerleşik hayata geçerek tarımsal devrimi başlatmasıdır. Bu süreç, emeğin doğal bir seyir kazanması ve çalışma yaşamının ev yaşamıyla bütünleştiği bir yapıya sahip olmasıyla dikkat çekmektedir (Yüksel, 2014).

Bilginin önemi ve inovatif yaşam tarzının önceliği, en son emeği şekillendiren önemli tarihsel etken olmuştur. Bu dönem “bilgi çağı” olarak adlandırılmakta olup, internet, bilgisayarlar, uydu teknolojisi, ATM'ler, hızlı trenler, otomobiller, uçaklar gibi cihazlar geliştirilmiş ve bu döneme damgasını vurmuştur. Aynı zamanda, emeğin niteliğinde de tarihsel bir değişim yaşanmış ve bilgi yoğunluğu yüksek bir toplumun temelleri atılmıştır. Bu dönemde, teknolojiyi üreten ve kullanan toplumlar değer yaratmış ve yeni bir toplumsal dönüşüm için zemin hazırlamışlardır (Yüksel, 2014).

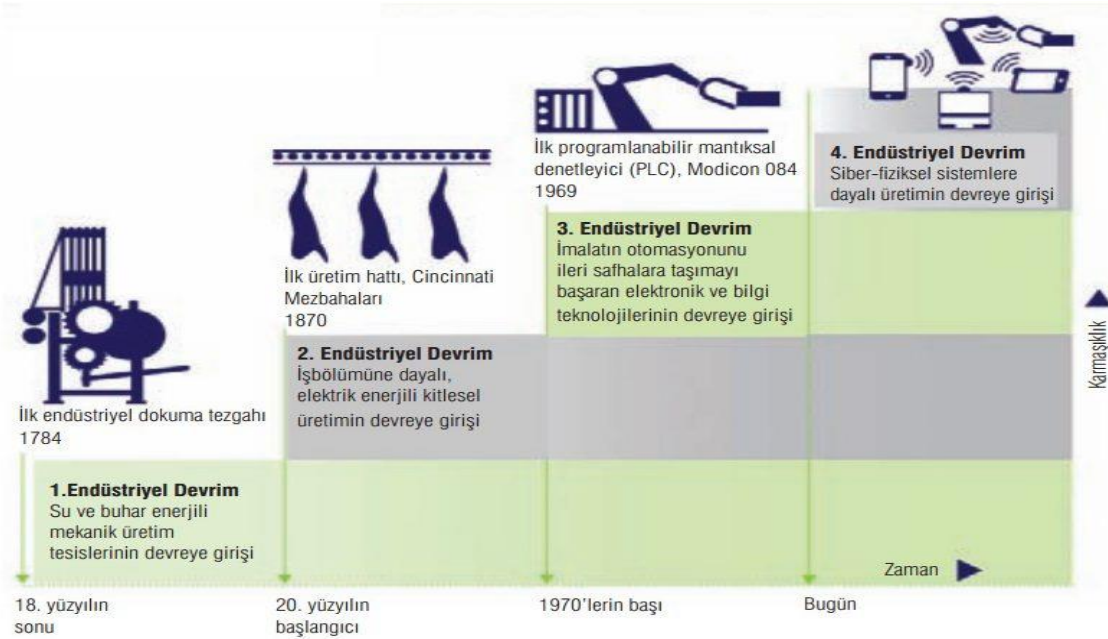
şekil 1: Bir Huni Kavram Olarak Emeğin Dönüşümüne Neden Olan Olaylar ve Devrimler

Kaynak: (Yüksel, 2014, s. 258) (Revize edilmiştir.)

Şekil 1’de görüldüğü gibi emek tarihsel süreçte belli başlı önemli olaylar, devrimlerden ve dönüşümlerden etkilenmiştir. Bu etkileşim sonucunda Şekil 1’deki huni metaforunun kullanılma sebebi üretim sürecinde elde edilen çıktı neticesinde sarf edilen emeğin miktarının tarihsel süreçte meydana gelen olaylar devrimler ve dönüşümler neticesinde azaldığının belirtilmesidir. Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse Sanayi Devrimi neticesinde tarımda makineleşmenin artması sonucunda aynı tarımsal ürün çıktısını çok daha az insan emeğiyle elde edilebilir hale gelmesidir. Günümüzden örnek vermek gerekirse de robotik teknolojinin gelişmesi neticesinde otomotiv sektöründe çalışan insan sayısının azalması dolayısıyla daha az insan emeğiyle(fiziksel ve zihinsel) daha çok çıktının alınması gösterilebilir. Ancak bütün bu gelişmelere rağmen günümüz modern toplumlarında emek, hâlâ önemini koruyan ve toplumsal hayatta önemli bir kavram olarak önümüze çıkmaktadır. İşçi hakları, adil ücret, sosyal güvenlik ve iş güvenliği gibi konular emekçilerin ve sendikaların mücadele ettiği konular arasında yer almaktadır. Bugün hala emekçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi, adil ücretlendirme ve insan haklarına saygı gösterilmesi hedeflenip bu uğurda çalışmalar yürütülürken, aynı zamanda teknolojik gelişmelerle birlikte iş dünyasında ve işgücü piyasasında büyük dönüşümler yaşanmaktadır.

Şekil 2: Sanayi Devrimleri Tarihi Serüveni

Kaynak: endüstri40.com - <http://www.endustri40.com/endustri-tarihine-kisa-bir-yolculuk/>

1.2.1 Sanayileşme Öncesi Tarım Topluluklarında Emek

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinde göçebe bir yaşam sürdüren ve avcı toplayıcı olan insanoğlu yerleşik hayata geçmesi ile birlikte tarım ve hayvancılık faaliyetlerine geçmek suretiyle üretim sürecini başlatmıştır. Zirai Devrim olarak nitelendirebileceğimiz bu gelişme ile birlikte toplumsal sınıfların ve iş bölümünün ortaya çıkması ile birlikte insan emeğinin farkına varılmasında ve toplumsal yapının şekillenmesinde emeğin önemli bir faktör olduğu anlamına gelmektedir.

Sanayileşme öncesi dönemlerde tarım toplumlarında emeğin yapısı genellikle aşağıdaki gibi düzenlenmiştir:

- **Kendi Kendine Yeterlik:** Tarım toplumlarında insanlar genellikle kendi ihtiyaçlarını karşılamak için tarımla uğraşmışlardır. Burada sarf edilen emeğin büyük bir kısmı, yiyecek üretimi için tarım arazilerinde çalışarak gerçekleşmiştir. İnsanlar, tohum ekimi, sulama, hasat, hayvan bakımı gibi tarım faaliyetlerini gerçekleştirirken emek harcamışlardır. Topluluklar, genellikle kendi kendine yeterliydi ve kendi ürettikleri ürünleri tüketmişlerdir.
- **Toprağa Dayalı Üretim:** Tarım toplumlarında emek, tarım arazilerinin işlenmesi ve verimli hale getirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. İnsanlar, tarımsal faaliyetler için toprakla doğrudan etkileşimde bulunmuşlardır. Toprağı işlemek, ekim yapmak, bitkileri sulamak, zararlıları kontrol etmek gibi işler, emek gerektiren temel faaliyetler olarak nitelendirilmektedir.
- **El İşi Üretimi:** Tarım toplumlarında, emek genellikle el işçiliğiyle gerçekleştirilmiştir. İnsanlar, tarım ürünlerini işlemek, tekstil ürünleri yapmak, alet ve eşyaları üretmek gibi el işçiliği gerektiren faaliyetlerde çalışmışlardır. Bu sayede zanaatkârlık gelişmiştir. Örneğin, giysi yapımı için yünün iplik haline getirilmesi, dokuma tezgâhlarında kumaş dokunması gibi işler el emeği gerektirmiştir.
- **Topluluk Tabanlı İşbirliği:** Tarım toplumlarında emek, genellikle topluluk tabanlı işbirliği içinde gerçekleştirilmiştir. İnsanlar, tarım faaliyetlerinde topluluk halinde çalışmış, arazileri paylaşmış ve üretimi topluca gerçekleştirmişlerdir. Örneğin, tarım arazilerinin sulanması, hasat zamanında birlikte çalışılması gibi

faaliyetlerde kendini göstermiştir. Bu faaliyetler insanların birlikte yaşama, iş bölümü yapma gibi sosyal yönlerini geliştirmiştir.

➤ **Doğal Kaynakların Kullanımı:** Tarım toplumlarında emek, doğal kaynakların kullanımına dayanmıştır. İnsanlar, tarım faaliyetleri için su kaynaklarına, ormanlara, toprağa ve diğer doğal kaynaklara bağımlı olmuşlardır. Emeğin bir kısmı, doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını sağlamak için doğal çevrenin korunması ve sürdürülmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu yoğunlaşma bilinçli bir şekilde yapılmamıştır.

Sanayileşme döneminden önceki toplumlarda, avcılık, atıcılık ve hayvancılık gibi temel faaliyetler, sosyal yapının en temel dinamiklerini oluşturmuştur. Tarım dönemi toplumlarının özellikleri arasında, geçimlik düzeyde ekonomik gelire sahip olmaları ve genellikle kırsal bir yaşam sürmeleri yer alır. Teknoloji, tarih farkı gözetmeksizin, toplumsal süreçleri yönlendirmenin en temel anahtarı olduğundan, gelişen teknolojiyle birlikte yerleşik hayata geçilerek tarımın yapılmaya başlanması, üretimin daha büyük ve kitlesel bir ölçüğe ulaşmasını sağlamış ve işgücünü hiyerarşik sınıflara ayırmıştır. Zirai dönem toplumlarının en temel özelliği, emeğe toprakla eşit önem vererek toprağı bir geçim aracı olarak görmeleridir. Sanayileşme öncesindeki dönem toplumları, avcı-toplayıcı, kırsal ve köy yaşamına dayalı, bahçe kültürüne sahip ve tarım toplulukları şeklinde sınıflandırılabilir. Tarım devrimi, bu topluluklar için bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir ve aşağıdaki tabloda belirtilen temel özelliklere sahiptir (Yüksel, 2014).

Tablo 1: Sanayileşme Öncesi Toplum Türleri ve Özellikleri

SANAYİLEŞME ÖNCESİ TOPLUMLAR		Ekonomik Özellik	Sosyal Örgütlenme	Örnekler
	Avcı-Toplayıcı Topluluklar	Ekonomik faaliyetler temel olarak avcılık ve toplayıcılığa bağlıdır. Göçebe bir yaşam söz konusudur.	İşgücü ayrımı katı bir şekilde belirgin olmamasına rağmen toplumsal örgütlenme içerisinde cinsiyet oldukça önemli bir yere sahiptir. Sermaye yok denecek kadar azdır.	Orta Afrika Bölgesindeki Küçük İnsan Toplulukları

	Kır ve Köy Topluları	Göçebe topluluklarla aynı yapısal özelliklere sahip olan bu toplumlarda ekonomik faaliyetler evcilleştirilmiş hayvanlara bağlı olarak yürütülmektedir.	Tarım yapan elit bir üst sınıfın bulunması, cinsiyetler arası ilişkilerin farklılaşması gibi birçok temel faktörler nedeniyle avcı ve toplayıcı toplumlardan oldukça farklıdırlar.	Afrika ve Ortadoğu'da Yaşayan Bedeviler
	Bahçe Kültüre Sahip Toplular	Tarım hayatının tahlil üretimine bağlı olduğu bu toplumlar yerleşik hayata geçmiştir.	Toplumun sahip olduğu farklı meslek gruplarıyla birlikte sermaye birikimi ve işgücü ayrımı oldukça belirgindir.	Meksika'da bulunan Aztekler İnkâ medeniyeti
	Tarım Topluları	Tekerlek ve pulluk gibi teknolojik aletlerin kullanılmasıyla ekonomik hayat büyük ve kitlesel tarımsal üretime bağlı bulunmaktadır.	Toplum içerisinde üst ve alt sınıflar bulunmaktadır. Ayrıca sosyal sınıflar arasında kölelik anlayışının yaygın olduğu bir kast sistemi dahi mevcuttur. Bu bağlamda toplumun üst sınıflarını toprak sahipleri, alt sınıflarını ise tarım işçileri oluşturmaktadırlar.	Amerika'nın Güneyi ve Sivil Savaş Öncesi Dönem

Kaynak: (Yüksel, 2014)

1.2.2. Sanayi Devrimi ile Emeğin Dönüşümü

Emeğin dönüşümüne sebebiyet veren diğer bir tarihi dönüm noktası olan Sanayi Devrimi, Rönesans, Reform ve Fransız İhtilali gibi tarihsel olayların etkisiyle gerçekleşen bir dönüşüm süreci olarak kabul etmek gerekmektedir. Sanayi Devrimi, buhar gücünün makinelerde kullanılmaya başlamasıyla birlikte toplumsal yapının tam anlamıyla değişmesine yol açmıştır. Fabrikaların ortaya çıkmasıyla birlikte köylerden kentlere kitlesel göçler yaşanmış, kentleşme sürecinin temelleri atılmıştır. Bu nedenle, tarım devriminden sonra emeğin oluşumunda ikinci önemli olay olan Sanayi Devrimi, seri üretimin hız kazandığı bir dönemi temsil etmektedir. Aynı zamanda, emeğin profesyonel anlamda ortaya çıktığı dönem de bu süreçle ilişkilidir. İşçi sınıfı ve işveren kavramları da bu sürecin en belirgin unsurlarını oluşturmuştur (Yüksel, 2014).

Sanayi Devrimi ile birlikte emek kavramı da önemli değişiklikler yaşamıştır. Makineleşme ve fabrika sistemi, üretim süreçlerinde insan emeğinin yerine makinelerin kullanılmasını getirmiştir. Bu dönemde emekçiler, fabrika koşullarında uzun saatler çalışmak zorunda kaldılar ve sık sık kötü çalışma koşullarıyla karşılaşmışlardır. Bütün bu kötü çalışma ve zorlukların neticesinde emekçilerin haklarını savunmak amacıyla sendikalar ve işçi hareketleri ortaya çıkmıştır.

1.2.2.1. Birinci ve İkinci Sanayi Devrimi

18.yy.' da İngiltere'de buhar motorunun icat edilmesi ile başlayan Sanayi Devrimini bir sürecin başlangıcı olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu yüzden sanayileşmenin ilki olarak ifade edebileceğimiz bu başlangıca birinci sanayi devrimi diğer bir ifadeyle Endüstri 1.0 denilmiştir. Daha sonra 19.yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa ve ABD'de İkinci Sanayi Devrimi başka bir deyişle Endüstri 2.0 gerçekleşmiştir. Bu dönemde seri üretim yaygınlaşmış ve buharın yerini kimyasal ve elektrik enerjisi almıştır. Artan talebi karşılamak için, sanayide otomatik operasyonlu montaj hatları gibi üretkenliği artıran çeşitli teknolojiler geliştirilmiştir (Koca, 2020).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren seri üretimin yaygınlaşması, sanayi'de çalışan işçi sınıfının artan tüketimi ile birlikte ekonomilerde tüketim malları talebi artmıştır. Ekonomilerde talebin artması Taylorizm gibi üretim tarzlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Taylorizm, ilk kez 19. yüzyılın sonlarında ABD'de ortaya çıkmış bir yaklaşımdır ve temel olarak üretim sürecinin tüm aşamalarının yönetici tarafından kontrol edilmesini hedeflemektedir. Bu yaklaşım, zihinsel ve fiziksel işin birbirinden ayrılarak üretim sürecinin parçalara bölünerek basitleştirilmesine dayanır. Taylorizm, üretim sürecinin bu şekilde bölünmesini sağlayarak işçilerin uzmanlaştığı bir alanda çalışmasını teşvik etmektedir. Bununla birlikte, makinelerin hareket edilemez olması ve işçilerin makineler arasında hareket etmesi, zaman kaybına ve verimlilik düşüşüne neden olmuştur. Bu olumsuzlukları gidermek amacıyla, "montaj hattı" yani Fordizm tarzı üretim sistemi uygulanmaya başlanmıştır (Koca, 2020).

Henry Ford tarafından geliştirilen ve ilk kez Ford otomobil fabrikasında uygulanan Fordizm, işçilerin niteliksiz hale gelmesi sağlanarak mekanize adımlarla üretimin en düşük düzeye indirildiği bir sistemdir. Ford'un otomobil fabrikasında, iş istasyonları ve makinelerin işlem sırasına göre dizilmesiyle dikey iş bölümü ortaya çıkmış ve niteliksiz

veya yarı nitelikli işgücüyle çalışmanın yaygınlaşmasına yol açmıştır. Ancak 1960'lara gelindiğinde, Fordizmde bazı olumsuzluklar ortaya çıkmıştır. Parçaların bitirilene kadar bir sonraki aşamaya geçilememesi ve bu bitiş süreçlerinin farklı zamanlarda gerçekleşmesi zaman kaybına neden olmuştur. İşçiler açısından ise uzmanlaşmanın memnuniyetsizlik yarattığı, niteliksiz işgücünün yoğun olarak kullanıldığı ve üretimin çok küçük parçalara ayrılmasının sorunlar oluşturduğu belirtilmektedir. Bu nedenlerle, Fordizmin yerine geçecek bir alternatif üretim tarzının oluşturulması gerektiği anlaşılmıştır. Bu gelişmeler ışığında 1920'lerden 1970'li yıllara kadar hâkim olan Fordist üretim sürecinin temel sorunlarını çözmek için esnek üretim modeli ortaya atılmıştır. Bu model üretim sürecinde yeni teknolojilerin kullanılması ve bu teknolojiler sayesinde iş gücünün yapılandırılmasının değişmesi sağlanmıştır. Üretimdeki zaman kayıplarının ve kalite düşüklüğünün neden olduğu kısıtlamalar ve sınırlamaların aşılması, işçilerin uzmanlaşma nedeniyle yaşadığı işe yabancılaşma sorunlarının minimize edilmesi gibi ihtiyaçlar, üretim sürecinde değişikliklere yol açmıştır (Çakmak, 2004).

Sanayi 2.0 olarak belirtilen süreçte gerçekleşen bütün bu üretim modellerine paralel olarak emek kavramı, işçi haklarının ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi için mücadele eden birçok sosyal hareketin odak noktası haline gelmiştir. İşçi sendikaları, grevler ve işçi haklarıyla ilgili yasal düzenlemeler, emekçilerin çalışma koşullarını iyileştirmek ve sosyal güvenlik haklarını korumak için kullanılmıştır.

1.2.2.2. Üçüncü Sanayi Devrimi

20. yüzyılın sonlarından itibaren Üçüncü Sanayi Devrimi, seri üretimde elektriğin kullanılmaya başlanması ve üretim hatlarının geliştirilmesiyle birlikte mekanik ve elektronik teknolojilerin yerine dijital teknolojilerin geçtiği bir dönemi ifade etmektedir. Başka bir deyişle Sanayi 3.0 olarak da bilinen bu kavram elektronik ve bilişim teknolojilerinin üretim süreçlerine entegre edilmesini temsil etmektedir (Davutoğlu, 2020). Seri üretimde elektrik kullanımının başlaması ve üretim hatlarının geliştirilmesi, bu devrimin başlangıcını tetiklemiştir. Otomasyon süreçleriyle birlikte tedarik zinciri içinde otomasyonun gerçekleştirilmesi, bu dönemin en dikkat çekici özelliklerinden birisi olarak yer almaktadır. Üçüncü Sanayi Devrimi, mekanik ve elektronik teknolojilerin yerini programlanabilir makinelerin kullanımıyla dijital teknolojiye bıraktığı bir dönem olarak ortaya çıkmıştır. Niteliksel olarak, önceki iki devrimden biraz farklıdır. Bu devrimin temel

unsurları, bilgi işleme teknikleri, yaygınlaşan internet ile birlikte ortaya çıkan iletişim teknikleri ve bu tekniklerin gerçekleştirilmesinde kullanılan mikro-elektronik araçlarıdır (Müsiad, 2017).

Üretim süreçlerinde teknolojik gelişmenin ve dijitalleşmenin başladığı Sanayi 3.0 döneminde emeğin yapısında ve işgücü piyasasında çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Üretim süreçlerinde insan emeğinin bir kısmını otomasyon ile çalışan makineler devralmıştır. Bu makineler genellikle sanayi’de kullanılmış ve sanayi sektöründe azalan insan emeğinden kaynaklı olarak oluşan fazla işgücü hizmetler sektörüne yönelmiştir. Bununla birlikte Sanayi 3.0 döneminde emeğin kalitesi ve niteliği de tartışılmıştır. Yani otomasyon ile birlikte bu otomasyona hâkim olacak kalifiye işçinin gerekliliği ve insan emeğinin fiziksel olsa bile otomasyonu sağlayacak makinelerin kullanımını anlayıp makinelere yön verebilecek şekilde kaliteli ve nitelikli olması gerektiği anlaşılmıştır. Bu yüzden mesleki eğitimin ve işyerlerinin hizmet içi eğitimler büyük artışlar göstermiştir.

1.2.2.3. Dördüncü Sanayi Devrimi

Sanayi 4.0, endüstriyel üretimin dördüncü devrimi olarak kabul edilen Sanayi 4.0, dijital teknolojilerin ve internetin, üretim süreçlerinde ve endüstriyel faaliyetlerde büyük bir dönüşüm yaratmasıyla ortaya çıkmıştır. Bundan önceki sanayi devrimlerinde olduğu gibi Sanayi 4.0'ın da temel amacı, üretimde verimliliği artırmak, maliyetleri düşürmek ve rekabetçiliği artırmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için teknolojik yenilikler ile birlikte çeşitli kavramlar ve özellikler ortaya atılmaktadır. Bu kavram ve özellikler şunlardır:

- Nesnelerin İnterneti (Internet of Things - IoT): Makineler, cihazlar ve sensörler arasındaki iletişim ve veri paylaşımını sağlamaktadır. Bu sayede üretim süreçlerinin daha verimli bir şekilde takip edilmesi, hataların önceden tespit edilmesi ve kaynakların optimize edilmesi mümkün olacağı değerlendirilmektedir.
- Büyük Veri ve Analitik: Büyük veri analizi, üretim süreçlerinden elde edilen verilerin toplanması, depolanması, analiz edilmesi ve kullanılması anlamına gelmektedir. Bu verilerin analizi sayesinde daha iyi kararlar alınabilir, hataların önceden tespit edilmesi sağlanabilir ve süreçlerin iyileştirilmesi mümkün olabilir.

- **Yapay Zekâ ve Otomasyon:** Yapay zekâ ve otomasyon teknolojileri, üretim süreçlerindeki insan müdahalesini azaltarak verimliliği artırmaktadır. Robotlar ve otomasyon sistemleri, tekrarlayan görevleri yerine getirebilir, verileri analiz edebilir ve kararlar alabilir. Bu da insanların daha stratejik görevlere odaklanmasına olanak sağlayacaktır.

Dördüncü Sanayi Devrimi yani Sanayi 4.0 kapsamında ortaya çıkan bütün bu kavram ve özellikler aslında Sanayi 3.0 kapsamında gerçekleşen otomasyonun devamı niteliğinde değerlendirilebilir. Bir başka deyişle Sanayi 3.0 da makineler birbirlerinden bağımsız şekilde çalışıp insan emeği sayesinde üretim süreçlerinde makineler birbirine bağlanarak nihai çıktıya ulaşılmaktadır. Ancak yapay zekâ, Nesnelerin interneti gibi kavramlarla birlikte makineler ve robotlar üretim süreçlerinde birbirine bağımlı şekilde hareket etmesi sağlanacaktır. Bunun sonucu olarak da insanın fiziki emeğinde azalışlar görülecektir. Fiziksel emekte görülen azalışların zihinsel emeğe dönüşme süreci olarak da Sanayi 4.0 kapsamında işgücü piyasalarında birçok yeniliğin gözle görünür şekilde değişeceği düşünülmektedir.

Tablo 2: Sanayi 3.0 ve Sanayi 4.0 Temel ve Sistemsel Farklar

SANAYİ 3.0	SANAYİ 4.0
Üretim sürecinde makinelerin önceden yapılandırılmaya ihtiyacı vardır, bağımsız olarak her kullanım ve değişiklikte ayarlanması gerekir.	Üretim sürecinde makineler diğer makinelerle iletişim kurarak güvenlik mekanizmaları etrafında akıllı bir şekilde çalışır.
Süreç izleme oldukça zor ancak her bir çalışan-makine verimlilik odaklı çalışır.	Süreç izleme neden-sonuç ilişkisi içinde kapsamlı olarak çalışır.
Sıradan ürünlerin üretimi kolay yapılırken, özel ürünlerin üretiminde sıkıntılar yaşanır.	Akıllı makineler aracılığı ile her bir müşteri için ayrı ayrı ve birbirinden farklı ürünler üretilir.
Envanter süreçteki değişimi dikkate alarak stoklamaya önem verilir.	Akıllı fabrikalar kendi üretim kaynaklarını sistem entegrasyonu ile oluşturduğundan müşteri odaklı çalışma sonunda stoklamaya yer verilmez.
Makineler insanın fiziksel yapısı ve işgücü temeline göre tasarlanır.	Makineler robot teknolojisine sahip olarak çalıştılarından işgücü temeline yer verilmez.
Görevler, yetkiler, sorumluluk ve iş tanımları, standartlar mevcut hukuki sistemle yapılandırılır.	Görevler, yetkiler, sorumluluklar, iş tanımları ve standartlar gelecekteki hukuki sistemlerle yapılandırılır.
Mesleki eğitimlerin çoğu mesleksi yani teknik ağırlıklı yapılarak çalışanları tümü kalifiye olması amaçlanır.	Bulut Sistemi ve Büyük Veri ile daha çok akıllı makinelerin çalıştırılmasına yönelik eğitimler oluşturularak kısmi personelin kalifiye olması amaçlanır.

Karar yapısı insan odaklı olarak yapılandırılır.	Karar verme yetkisi yapay zekâya sahip olan robotlar vasıtasıyla gerçekleştirilir.
Makineler birbirinden bağımsız olarak çalışmaktadır.	Sistemlerin entegrasyonu ile akıllı makineler birbirine bağımlı olarak hem kendi çalışmasından hem de diğer makinelerin çalışmasından sorumlu olmaktadır.

Kaynak: (Koca, 2020)

Sanayi 3.0'da, makineler birbirinden bağımsız olarak işleyen bir prensibe sahiptir. Her makine, belirli bir işin belirli bir parçasını üretebilecek yetenekte olup, farklı ürünlerin üretimini gerçekleştiremez. Üretimin aşamaları tamamen ayrı ayrı gerçekleştirilir ve daha sonra belirli bir istasyonda birleştirilmektedir. Öte yandan, Sanayi 4.0'da, sistemlerin entegrasyonu ile birlikte akıllı fabrikalarda makineler, hem kendi işlemlerinden hem de diğer makinelerin işlemlerinden sorumlu bir hale gelmektedir. Bu sayede tek bir üretim hattında birçok farklı ürün bir arada üretilebilir ve her biri farklı özellik ve çeşitlilikte olması sağlanabilir (Koca, 2020). Bu yüzden üretim maliyetlerinde düşüşler yaşanmakta ve dolayısıyla emeğin kapitalist açısından maliyeti de azalmaktadır.

1.3. EMEK KAVRAMI ÜZERİNE TARTIŞMALAR VE EMEK DEĞER TEORİSİ

Emek kavramı genel itibarıyla sarf edilen çaba neticesinde ortaya çıkan ürünün değerinden ele alınmıştır. Yani üretilen ürünün değerinin belirlenmesinde emeğin rolünün ne olduğu üzerinden emek kavramı tartışılmıştır. Bu bağlamda da düşünürler bir üründe kullanılan emeğin ölçüsünü ve değerlendirmesi buradan da o ürünün değerinin saptanması için “emek-değer teorileri” adıyla fikirlerini kuramsallaştırmışlardır.

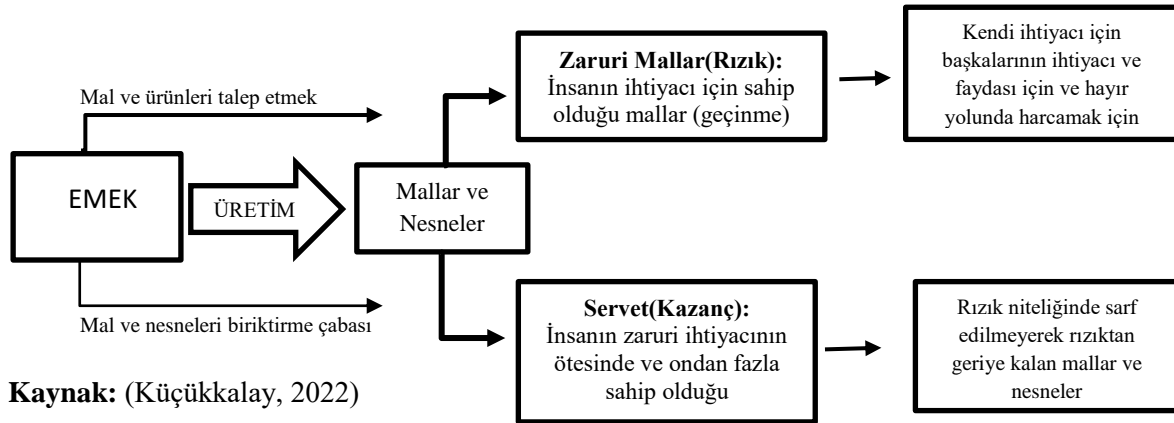
1.3.1. İbn-i Haldun'un Emek Analizi: Rızık ve Kazançta Emek Faktörü

İbn-i Haldun (1332-1406), Mukaddime isimli ünlü eserinde Dünyadaki canlı-cansız bütün varlıkların insanlığın ortak kullanımında olduğunu ve insanların bunlardan güçleri nispetinde yarar sağladıklarını ifade etmiştir. Bu yüzden insanların emek sarf ederek elde ettiği bütün varlıkları sahiplendiklerini ve başkalarının bu varlıklardan faydalanabilmesi için sahibine karşılığını vermeleri gerektiğini belirtmiştir (Haldun, 2004).

Haldun'a göre insanlar, temel ihtiyaçlarını karşılamak için emek harcayarak gerekli malları elde ederlerken aynı zamanda temel ihtiyaçlarının ötesinde ve daha fazla mal edinebilirler. Bu duruma servet veya kazanç denir. Ona göre, zaruri malların (rızk) ve servetin ayırt edici noktası ilkinde sahip olan insanın bunu kendisi ve başkalarının ihtiyaçları için harcaması ve

iyilik yolunda kullanmasıdır. Bu nedenle zaruri mallar rızık olarak adlandırılır. Haldun'a göre, zaruri ve rızık niteliğindeki malları elde etmek için emek harcamaya ek olarak talep etmek gerekirken kazanç niteliğindeki malları elde etmek için ise emek harcamaya ek olarak mal ve nesnelere biriktirme çabası önemli olur (Haldun, 2004).

Şekil 3: İbn-i Haldun'un Emek Değer Teorisi

Kaynak: (Küçükkalay, 2022)

Bazı iktisatçılara göre İbn-i Haldun, emeği merkeze alarak emek-değer teorisi konusunda öncülük ettiğini iddia eder. Ayrıca Haldun'un, rızık ve kazanç kavramlarını kullanarak, insanların birikimlerinin değerinin yalnızca harcanan emeğe eşit olduğunu düşündüğünü, emek dışındaki yollarla, örneğin ticaret yoluyla kazanç ve servet elde etmenin meşru olmadığını savunduğunu belirtir. Bu nedenle, artı değer düşüncesine öncülük ettiği fikrini öne sürmektedir (Küçükkalay, 2022). Ancak başka bazı iktisatçılar ise Haldun'un bir ürünün değerinin üretiminde harcanan emeği önemseydiğini, ancak bunun yanı sıra arz ve talep tarafından belirlenen piyasa fiyatının da işgücü piyasasında olduğu gibi mal piyasasında da etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca Haldun'un daha sonraki dönemlerde arz ve talep esnekliğinin açıklanmasına da katkı sağladığını savunmuşlardır (Küçükkalay, 2022). Dolayısıyla iktisatçılar arasında İbn-i Haldun'un emek-değer teorisi ve artık değer kavramlarını ilk ortaya çıkaran düşünür olduğu fikri hala tartışmalıdır. Ancak Haldun'un üretilen bir ürünün değerinin belirlenmesinde ana unsurun emek olduğu bununla birlikte ürünün arz ve talebinin ve ticaretinde (ucuza alıp üzerine kar koyarak satmak) ürünün değerinin belirlenmesinde önemli rol oynadığı ifade edilebilir.

1.3.2. Adam Smith'in Emek Değer Teorisi ve Yönetilen Emek

Adam Smith'e göre eski çağlarda yani sermaye birikimi ve özel mülkiyet kavramlarının henüz oluşmadığı dönemdeki toplumlarda, değer belirleyici faktörü yalnızca emektir.

Emek, bir malı üretmek için harcanan gerçek emeği ifade ederdi. Sermaye birikimi ve özel mülkiyetin olmadığı bu dönemde, herkes kendi ihtiyaçlarını karşılamak için kendi emeğini kullanmak zorundaydı. Güneşin doğuşundan batışına kadar geçen süre, bir günlük zaman diliminde harcanan emek, bir malın değerini ölçmek için bir kriter oluşturuyordu. Bu nedenle, bir avcı bir günlük zaman diliminde bir kunduz avlayabiliyorken aynı zaman dilimi içerisinde iki geyik avladığında, her ikisini avlamak için harcanan emek bir günlük süreye denk olduğuna göre, bir günlük emekle avlanan bir kunduz, iki geyiğe değer eşit olmalıdır. Sonuç olarak, eski çağlarda değeri belirleyen faktör, bir günlük emektir. Bu görüş, değerın tamamen emek tarafından üretildiğini ileri süren emek-değer teorisi olarak adlandırılır (Bocutoğlu, 2012).

Sanayi kapitalizminin, sermaye birikiminin ve özel mülkiyetin var olduğu dönemde ise Adam Smith'in ifadesine göre, değer sadece emekle ilişkilendirilmez. Üretim sürecinde emeğin yanı sıra toprak ve sermaye de kullanıldığından dolayı, artık odaklanması gereken kavram, sarf edilen emek değil yönetilen emek olmaktadır. Yönetilen emek, bireyin harcadığı emekten ziyade toprak ve sermaye sahiplerinin yanlarında çalıştıracakları işgücüne ödedikleri ücretle elde edecekleri kazancı dikkate alan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır (Bocutoğlu, 2012). Bir başka deyişle kapitalist sanayi toplumlarında üretim faktörlerinden sadece emeğin değil toprak ve sermayenin de bölüşümünden payı olacağını ifade etmiştir. Smith, emeği üretken (verimli) ve üretken olmayan (verimsiz) olarak ikiye ayırmıştır. Üretken emek, bir malın değerine artı değer ekleyen emektir. Üretken olmayan emek ise var olan bir malın biçimini değiştiren ancak yeni bir değer oluşturmayan emektir. Yani Smith'e göre, ormancının ve çiftçinin emeği üretken emektir. Ancak marangozun ağaçları biçimlendirerek masaya dönüştürmesi veya fırıncının ekmek yapması, üretken emek olarak kabul edilmemektedir. Bu nedenle Smith, hizmet sektöründeki faaliyetlerin üretken olmadığına inanmaktadır (Koyuncu, 2020).

1.3.3. David Ricardo'nun Emek Değer Teorisi ve Doğrudan ve Dolaylı Emek Ayrımı

David Ricardo'nun emek odaklı yaklaşımı, "karşılaştırmalı üstünlükler teorisi" olarak bilinen kavramıyla klasik ekonomi içinde önemli bir yer edinmiştir. Ricardo'ya göre, bir ülkenin üretim kararlarını belirlerken dikkate alması gereken tek faktör, emek açısından üstün olduğu ürünün üretimidir. Ona göre her toplum, göreceli olarak üretim avantajına sahip olduğu ürünleri üretmeli ve dezavantajlı olduğu ürünleri başka bir ülkeden ithal

etmelidir. Ona göre bir ülkenin kalkınma ve büyümesi için temel şart, emeğin doğru ürünlerin üretiminde kullanılmasıdır (Ekinci, 2019). Dolayısıyla Ricardo uluslararası iktisat bağlamında ortaya attığı ve dünya ticaretine yön veren teorisinde bir ülkenin dış ticarete avantajlı duruma gelmesini o ülkenin ürettiği üründe sarf ettiği emeğe bağlamıştır.

Ricardo, geliştirdiği azalan verimler yasası ve rant teorisi ile yakından ilişkili olarak değer teorisi ortaya atmıştır (Barber, 2021) ve bu değer teorisinin kaynağını da emeğin oluşturduğunu ileri sürmek kaydıyla kendi emek-değer teorisini ileri sürmüştür.

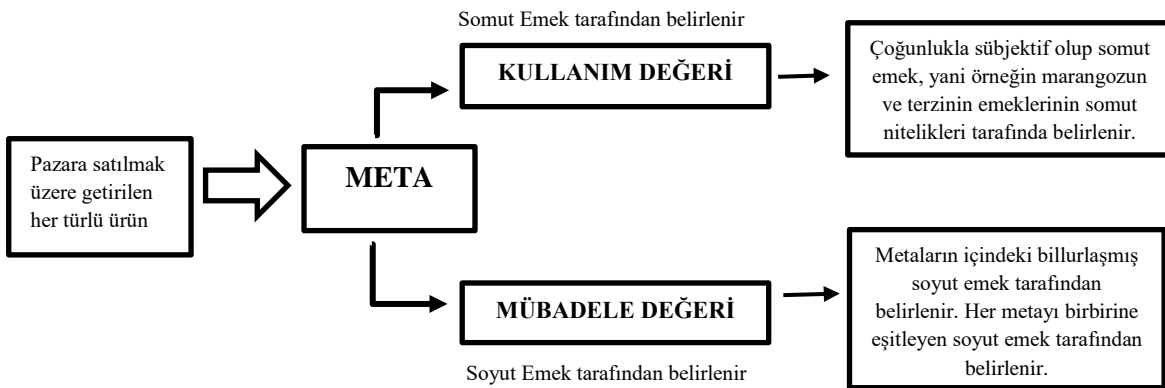
Ricardo, tüm malların değerini belirleyebilecek ortak bir değer ölçüsü bulmak için emek değer teorisini geliştirirken bu teorisini birçok varsayıma dayandırmıştır. Ona göre üretim ekonomisi sadece tek bir tarımsal çiftlik olarak varsayılır. Ayrıca emek homojendir. Bir başka deyişle emek türleri arasında bir fark yoktur. Örneğin bir beden işçisi (kol işçisi) ile bir mühendisin (kafa işçisi) emeği homojen değildir. Ancak bir mühendis dört beden işçisine eşit sayılarak, bir beden işçisi ile bir mühendisin toplam emeği 5 beden işçisi olarak kabul edilebilir ve bu sayede emek homojen hale getirilebilir. Üretim sadece rantın olmadığı topraklarda gerçekleştirilirken toprak sahiplerinin üretime katkıları yoktur. Sermaye/emek oranı tüm üretim dallarında sabittir. Örneğin, her bir işçiye bir kürek gibi sabit bir sermaye/emek oranı vardır. Bu durumda, 1 işçi emeği, 1 kürek de sermayeyi temsil eder (Bocutoğlu, 2012).

Smith'ten farklı olarak Ricardo hem sanayi öncesi toplumlarda hem de kapitalist sanayi toplumlarında üretim faktörleri içerisinde tek değer oluşturan faktörün emek olduğunu ifade etmiştir. Ricardo'ya göre sermaye, önceden harcanmış emeklerin birikimiyle oluşan bir kavramdır. Yani sermaye, emeğin somutlaşması veya maddeleşmesidir. Bu nedenle, bir malın değerinin belirlenmesinde, hem o malın üretimi için harcanan emek hem de üretimin gerçekleşmesi için birikmiş emek olarak adlandırılan sermaye göz önünde bulundurulmalıdır. Malın değeri sadece bu unsurlarla ölçülebilir. Ricardo, değer doğrudan emek tarafından üretildiğini, sermayenin ise dolaylı emek tarafından üretildiğini ifade ederek bu noktaya ulaşmıştır (Ekinci, 2019). Buradan da anlaşılacağı üzere Ricardo, emeği doğrudan emek ve dolaylı emek olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ona göre doğrudan emek, üretim sürecinde sadece sarf edilen emeğin zamanını içerirken dolaylı emek ise sermaye ile emeğin birlikte üretim sürecine katılmasıdır.

1.3.4. Karl Marx'ın Emek Değer Teorisi: Üretken Emek ve Üretken Olmayan Emek

Karl Marx emek teorisini oluştururken David Ricardo'nun “emek-değer teorisi”nden etkilenmiş ve bu teoriyi daha da genişleterek geliştirmiştir. Ricardo'nun teorisine göre, bir malın değerini belirleyen temel unsur o malın üretimi için harcanan emektir. Bir başka ifadeyle daha uzun süre ve daha fazla emek harcanarak üretilen bir mal, diğerine kıyasla daha değerli kabul edilir. Yani emek teorisini oluştururken David Ricardo'dan etkilenmiş ve onun emek-değer teorisini daha da genişleterek geliştirmiştir. Ricardo'nun teorisine göre, bir malın değerini belirleyen temel unsur o malın üretimi için harcanan emektir. Bir başka ifadeyle daha uzun süre ve daha fazla emek harcanarak üretilen bir mal, diğerine kıyasla daha değerli kabul edilir. Onun böyle düşünmesinin nedeni yaşadığı dönemin iktisadi ve toplumsal şartlarından kaynaklıydı. Bu şartlardan dolayı teorisinde tarımsal ürünler üzerinden hareket etmişti. Oysa Marx'ın teorisini oluşturduğu dönemde sanayi toplumunun ve iktisadi gelişmeler yoğunlukta olduğu için Ricardo'nun emek-değer teorisinde yer alan eksiklikleri fark ettiğinden daha kapsamlı bir teori ortaya atmıştır. Marx'a göre, bir malın değeri yalnızca üretim sürecinde harcanan zamanla ifade edilemez. Ona göre, bir malın değeri “kullanım değeri” ve “değişim değeri” olarak ayrı ayrı düşünülmelidir. Bu nedenle, bir ürünün üretimine uzun saatler boyunca emek harcanmasına rağmen herhangi bir işe yaramıyorsa bu metanın kullanım değeri de olmayacaktır. Ama burada Marx, bir başkası için kullanım değeri ifade etmeyen bir ürünün başka bir kişi için kullanımın çok kıymetli bir değere sahip olabileceğinden hareketle değişim değerine vurgu yapmış ve kullanım değeri ile değişim değerinin tamamen farklı kavramlar olmadığını, aksine birbirini tamamlayan ve iç içe geçmiş kavramlar olduğunu ifade etmiştir (Ekinci, 2019).

Şekil 4: Karl Marx'ın Emek Değer Teorisi

Kaynak: (Küçükkalay, 2022)

Buradan da anlaşılacağı üzere Marx'ın teorisinde üretilen üründe kullanım ve değişim olmak üzere iki farklı değer bulunmaktadır. Kullanım değeri üretilen bir üründe sarf edilen emek gücüyle eşdeğer olmakla birlikte bu emek gücünün zamanı piyasanın ve kapitalist üretimin olmadığı dönemlerde ürünün değerinin tek belirleyicisi konumundadır. Yani bu dönemde işçinin emeği kullanacağı fiziksel ihtiyaçları karşılayacak olan değer, ürettiği ürünün değerini göstermekteydi. Fakat Marx'a göre sanayileşmenin ve kapitalist üretimin olduğu dönemde üretilen bir ürünün kullanım değerinin yanı sıra değişim değeri de bulunmakta olup bu iki değer ayrı ayrı değerlendirilir. Kapitalist dönemde bir ürün üretilirken işçi emeğini kullanır. Ancak kullandığı bu emek ürettiği üründe kendisi için bir değer oluşturmaz. Burada işçi tarafından sarf edilen emek kapitalist için artı değer oluşturmaya yarayan bir araçtır. Marx buradan da tüm malların değerinin kullanılan insan emeği tarafından belirlendiği ve bu emeğin üretken yani artı değer oluşturan emek olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Marx emeği açıklarken artı değer kavramı üzerinden üretken emek ve üretken olmayan emek kavramlarını kullanmıştır.

Artı Değer Teorileri Birinci Kitabında Marx, “Kapitalist üretim sürecinin sonucu, ne bir basit üründür (kullanım değeridir) ne de bir metadır, yani belirli bir kullanım değeri olan bir ürünün değişim değerinde oluşturulmasıdır. Üretim sürecinin sonunda ortaya çıkan ürünün, sermaye için artı-değer yaratılmasıdır ve dolayısıyla paranın ya da metanın fiilen sermayeye dönüşümüdür — para ya da meta, üretim sürecinden önce ise yalnızca niyet, öz, yazgıları olarak sermayedirler. Üretim sürecinde, satın alınandan daha fazla emek emilir. Bu emme, [üretim sürecinde tamamlanan, başkasının ödenmemiş emeğini sahiplenme, kapitalist üretim sürecinin doğrudan amacıdır; çünkü sermayenin sermaye olarak (ve kapitalistin kapitalist olarak) üretmek istediği, ne bireysel tüketim için doğrudan bir kullanım-değeridir, ne de önce paraya ve ondan sonra kullanım-değerine dönüştürülecek bir metadır. Sermayenin amacı zenginlik birikimi, değerlerin değerlendirilmesi, artmasıdır] dolayısıyla, eski değerlerin korunması ve artı-değer yaratılmasıdır. Ve sermaye, kapitalist üretim sürecinin bu özgül ürününü yalnızca emekle değişime girerek başarır; bu nedenledir ki, bu emeğe üretken emek denir.” (Marx, 1998) şeklinde ifade ederek sarf edilen emeğin kapitalist üretim sürecinde üretken emek sayılabilmesi için değişim değeri üretebilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bir başka deyişle sarf edilen emek sonucunda ortaya çıkan ürünün emeğe ödenen değerden daha fazla değere sahip olması yani sarf edilen emeğin artı değer üretmesi gerekmektedir. Bu sayede kapitalist üretim sonucunda

ortaya çıkan değer fazlasını elde edebilmektedir. Kapitalist üretimde üretken olmayan emek ise kapitaliste artı değer oluşturmayan dolayısıyla sermaye birikimi sağlamayan emektir. Kısacası artı değer üreten emeğe üretken, artı değer üretmeyen emeğe de üretken olmayan emek denilebilir.

1.3.5. Hardt ve Negri'nin Emek Analizi: Gayri Maddi Emek

20. yüzyılın sonlarında otonom Marksist ekolün temsilcisi olan Maurizio Lazzarato, gayri-maddi emeği sermayenin bilgisel ve kültürel içeriğini üreten emek olarak tanımlayarak kavramsal çerçevesinin temellerini atmıştır. Ancak gayri maddi emeğin günümüzdeki kavramsal sınırlarına ulaşması ise Michael Hardt ve Antonio Negri sayesinde olmuştur. Hardt ve Negri'e göre gayri-maddi emek, bilgi ya da iletişim gibi soyut gözle görülüp elle tutulmayan malları üreten emek olarak ifade etmişlerdir. Bu bağlamda gayri maddi emekte emeğin kendisine değil emek sonucunda ortaya çıkan ürüne vurgu söz konusudur. (Savul, 2015) Gayri-maddi üretim sürecinde, somut bir üründen ziyade günlük hayattaki ilişkilerin bir parçası olarak kabul edilen fikirler, imgeler, bilgi, iletişim ve işbirlikleri ön plandadır. Gayri maddi emek, bu yeni tür ürünlerin üretim sürecinde yer alan emeğin kavramsallaştırılmasıdır. Bu emek, elle tutulabilir ürünlerden ziyade soyut ve ilişkisel unsurları içermektedir (Akalin, 2007).

Hardt ve Negri'nin perspektifine göre, enformasyon ekonomisine geçiş süreci, emeğin niteliği ve özünün kaçınılmaz olarak dönüşmesini içermektedir. Bu evrim, emeğin somut öğelerden arınmış bir biçimde yani gayri maddi emeğin ortaya çıkmasını ifade eder. Onlara göre günümüz endüstrilerinde üretim sürecinin enformatik öğelerle yoğrulmaya başladığı noktada, üretim faaliyetleri fiziksel ve kalıcı ürünlerin üretimine odaklanmadığı için, üretim ile ilişkili emek de somut öğelerden arınmış, yani hizmet, kültürel ürün, bilgi veya iletişim gibi soyut malların üretimine yönelik bir nitelik kazanır. Üretimin enformatikleşmesi, yazarların iddiasına göre özellikle iletişimsel yönünü belirginleştirir (Kıyan, 2015).

Hardt ve Negri, gayri-maddi emeğin iki farklı yönü olduğuna vurgu yapmaktadır. İlk yön olarak, gayri-maddi emeğin dilsel ifadeler ve analitik görevler aracılığıyla tanımlanabileceğini belirtilmesidir. İkinci yön ise işçinin yaptığı işi ya da ürünü kendi benliği ile özdeşleştirmesi anlamına gelen duygulanımsal emek kavramıyla bağlantılıdır. (Savul, 2015) Duygulanımsal emeğin varlığı gayri maddi emeğin tanımlanmasında önemli

bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Duygulanımsal emek, harcanan emek gücüne rağmen somut bir ürün ortaya çıkarmak yerine, duygusal durumları etkileme üzerine kurulmuş bir süreçtir. Duygulanımsal emek, emeğin üretim aşamasında duygusal etkilerin oluşturulmasını ve bu etkilerin yönlendirilmesini içerir (Kıyan, 2015). Hardt ve Negri'ye göre Duygulanımsal emek, "rahatlık, esenlik, tatmin, heyecan ya da tutku gibi hisleri üreten ya da işleyen emektir." (M. Hardt ve A. Negri, 2004). Bu emek türünü işçinin yaptığı işin tanımında yer almamasına rağmen çeşitli dışsal etmenlerden dolayı işçinin buradaki emeğinin bir iş olarak görmemesi durumu olarak özetleyebiliriz.

Hardt ve Negri, dünya ekonomisini, üç önemli sektörel bazlı ekonomik dönüm noktası şeklinde sınıflandırılabilirliği ileri sürülmüştür. İlk sektör bazlı ekonomik dönüm noktası, üretim biçimine dayalı olarak "tarım ve hammadde temini" üzerine kurulurken, ikinci dönüm noktası "sanayi ve dayanıklı malların üretimi"ne dayanmaktadır. Günümüzde devam eden üçüncü sektör bazlı ekonomik dönüm noktası ise "hizmet sağlama ve bilgi manipülasyonu" bağlamında ortaya çıkmaktadır. Kapitalist sistemde, üretim biçimi sırasıyla birinci, ikinci ve ardından üçüncü ekonomik dönüm noktasına doğru evrilmiştir. Bu geçiş süreci, ekonomik dönüm noktaları ile paralel olarak gerçekleşen toplumsal ve kültürel değişimlerle ilişkilidir. Sanayileşmeyle birlikte başlayan modernleşmenin ardından değişim, "sanayi hâkimiyetinden hizmetler ve bilgi hakimiyetine" doğru ilerlemiş ve süreç, "postmodernleşme veya enformatikleşme" olarak adlandırılan bir aşamaya geçmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren "endüstriyel emek" baskın üretim biçimini kaybetmiş ve yerini "gayri maddi emek" olarak adlandırılan bilgi, enformasyon, iletişim ve ilişkiler gibi ürünler üreten emek almıştır (Çetin, 2019). Yani bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan büyük gelişmeler neticesinde sanayi üretimi ve bu üretimde kullanılan emeğin yerini bilgi ve iletişim yoğunluklu hizmetler sektöründeki gayri maddi emeğe devretmiştir.

Sonuç olarak bilgi iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler ve dijitalleşmenin yaşamın her alanına sirayet etmesi gayri maddi emek kavramı üzerinden yola çıkılarak dijital emek kavramına geçişi sağlamıştır. Şöyle ki gelişen teknoloji sayesinde oluşan sosyal ağlar ile gerçek dünya ile sanal dünya arasında bir bağlantı kurularak "toplumsal fabrikalar" kuruluyor. Kurulan bu fabrikalarda ise dijital emek üretiliyor (Özmağas, 2015). Bu bir anlamda gayri maddi emeğin dijital emeğe dönüşmesi olarak değerlendirilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

DİJİTAL DÖNÜŞÜM ÇAĞINDA DİJİTAL EMEK

Dijital dönüşüm günümüz dünyasında en çok kullanılan kavramlar arasında yer almaktadır. Peki dijital dönüşümden ne anlamalıyız? Bu soruya cevap vermeden önce dijital kavramının kelime anlamına değinmek gerekmektedir. Dijital kavramı genellikle çeşitli elektronik araçları ve süreçleri tanımlamak için kullanılır. Ancak yaygın bir yanılgıya göre dijital yalnızca elektronik cihazları içermez; aslında temelde verinin elektronik olarak işlenmesi ve gösterilmesiyle ilgilidir. Bu yaklaşıma göre, dijital kavramı özünde 0 ve 1'lerin sonsuz bir döngü içinde bir araya gelerek oluşturduğu veri dizilerinin anlam kazanma sürecini temsil eder. Türkçe'de "sayısal" anlamına gelen dijital, sadece elektronik işlemleri ve araçlarını değil, aynı zamanda insanların geçmişten günümüze sayısal yollarla işlediği ve değer kattığı bilgiyi de kapsayan bir terimdir. Bu nedenle, dijital dünyada en önemli eylem, sürekli döngü içinde bir araya getirilen sıfır ve birleri işlemektir. Bu işlemde veri ham maddeleri temsil eder; veri bir bağlam içinde bilgiye dönüşür, bilgiye anlam eklenir ve bu da bilgeliğe yol açar. Küreselleşmeyle hız kazanan dijital dönüşüm, temelde verinin sayısal olarak işlenip insanlar tarafından kullanılması anlamına gelir. Bu nedenle 21. yüzyıl, dijital bilgi çağı olarak adlandırılır ve çağın gereklilikleri doğrultusunda bilgi sahibi olmak büyük bir güç haline gelmektedir (Aras Bozkurt, 2021).

Dijital dönüşüm çağı, teknolojik ilerlemelerin ve dijital teknolojilerin ekonomik ve sosyolojik yapılar üzerindeki derin etkileriyle tanımlanan bir dönemi ifade eder. Bu dönemde, geleneksel iş süreçleri ve yöntemler dijital teknolojilerle yer değiştirmeye başlamıştır. Dijital dönüşüm, organizasyonların ve toplumların dijital teknolojileri benimseyerek iş yapış şekillerini, hizmet sunumlarını ve iletişimlerini yeniden şekillendirmesini ifade eder. Bu süreç, veri analitiği, yapay zekâ, bulut bilişim, nesnelerin interneti ve otomasyon gibi ileri teknolojilerin kullanımını içermektedir. Dijital dönüşümün amacı, iş süreçlerini daha verimli hale getirmek, müşteri deneyimini geliştirmek, karar verme süreçlerini iyileştirmek ve rekabet avantajı sağlamaktır. Bu dönüşüm sürecinde, kurumlar daha fazla veriye erişim sağlamak, verileri analiz etmek ve bu analizlere dayanarak daha iyi kararlar almak için dijital araçları kullanmaktadır. Ayrıca, dijital platformlar ve iletişim kanalları aracılığıyla müşterilerle daha etkileşimli ve özelleştirilmiş deneyimler sunmaktadırlar.

Dijital dönüşümün tanımı, sadece geleceği şekillendirmekle kalmayıp geçmişi ve bugünü de etkileyen bir süreci yansıtmaktadır. Bu nedenle, dijital dönüşümün başarılı bir şekilde gerçekleşebilmesi için insanların, süreçlerin ve teknolojinin bir araya gelerek uyum sağlaması gerekmektedir. Bu süreçte farklı bileşenlerin bulunması, dijital dönüşümü bütünsel bir bakış açısıyla ele almamızı gerektirir, böylece değişen yapının her katmanını dönüşüm sürecine dahil edebiliriz. Dijital dönüşümün amacı, eski sistemleri tamamen terk etmek yerine, bu sistemleri değişim sürecine adapte ederek güncellemek ve mevcut yapıları iyileştirmektir (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2022).

Geleceğin ekonomisinin odak noktalarından biri olan dijital dönüşüm, ülke çapında rekabet gücünü artırma potansiyeli taşır. Bu süreç, üretkenliği artırabilir, hizmet kalitesini yükseltebilir, esnekliği teşvik edebilir ve maliyetleri düşürebilir, böylece ekonomik büyümeye önemli katkı sağlayabilir. Ancak dijital dönüşüm projelerinin etkisi, projenin türü, kuruluşun büyüklüğü, sektörü ve kapsamı gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak değiştiğinden, ekonomik büyüme üzerindeki net etkisi belirlemek zor olabilir. Buna rağmen araştırmalar Dijital dönüşümün ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğuna dair birçok kanıt bulunmaktadır. Örneğin, McKinsey Global Institute (2019) raporuna göre, dijital dönüşümün 2030'a kadar küresel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya 13 trilyon ABD doları ekleyebileceği öngörülmektedir. Akademik çalışmalar da benzer şekilde, dijital dönüşümün üretkenliği artırarak, yeni pazarlar ve sektörler oluşturarak, mevcut pazarların ve sektörlerin verimliliğini artırarak ekonomik büyümeyi teşvik edebileceğini göstermektedir. Ayrıca, Dünya Bankası'nın bir çalışması (2016), gelişmekte olan ülkelerde dijital dönüşümün yıllık yüzde 2,6'ya kadar ekonomik büyümeyi artırabileceğini göstermektedir. Araştırmalar aynı zamanda, dijital dönüşümün istihdama olanaklarını artırabileceğini, daha iyi finansmana erişimi destekleyebileceğini ve hizmetlere ile bilgilere daha geniş bir erişim sağlayabileceğini ortaya koymaktadır. Son olarak, dijital dönüşümün sağlık, eğitim ve diğer kamu hizmetlerine daha iyi erişim sağlayarak ekonomik büyümeye daha fazla katkı yapabileceği de belirtilmiştir (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2022).

2020 yılından itibaren dijital dönüşüm, Sanayi 4.0'ın dünya üzerinde artan etkileri ile birlikte tüm dünyada daha belirgin bir şekilde görülecektir. Dijitalleşme, üretim süreçlerini daha karmaşık hale getirmekte, ancak aynı zamanda daha kaliteli ürünlerin daha düşük maliyetle üretilmesini sağlamaktadır. Bu gelişmeler, iş gücü piyasasını büyük ölçüde

etkileyecektir. Şirketler, dijital dönüşümü yakalayabilmek için bu alanda uzmanlaşmış çalışanları istihdam etmeye başlamışlardır. Dünya Ekonomik Forumu tarafından geleceğin mesleklerine yönelik yapılan bir araştırma, önümüzdeki beş yıl içinde iş gücünde gereken becerilerin %35 oranında değişeceğini ortaya koymuştur. Aynı zamanda rutin ve tehlikeli işlerin tamamen robotlara devredilmesi mümkün olabilecektir. Bu nedenle, eğitim sistemi ve kariyer değişiklikleri, değişen iş gücü piyasası koşullarına uyum sağlamak için önemli bir öneme sahiptir. Ayrıca, ücretli çalışan sayısının azalmasıyla birlikte mevcut eğitim, istihdam ve sosyal koruma politikalarının değiştirilmesi gerekmektedir. Özellikle gençler için, dijital becerileri daha az olan ve düşük eğitim seviyesine sahip yetişkinlere yönelik aktif istihdam politikaları ve sosyal koruma politikalarının önemi artmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Dijital dönüşüm, sadece ekonomide ve işgücü piyasalarında değil, aynı zamanda toplumun farklı alanlarında da büyük değişimlere neden olmaktadır. Eğitim, sağlık ve ulaşım gibi kamu hizmetleri ile ticari sektörlerde dijital teknolojilerin kullanımını artırır ve iş yapış şekillerini dönüştürür. Örneğin, uzaktan çalışma ve bilgi iletişim teknolojisindeki dönüşümler neticesinde dijital iletişim araçları yaygınlaşmış olup iş yapma biçimleri değişmiştir. Bu değişimlerde, e-ticaret, işin geleceği (Future of Work), geleceğin meslekleri (Future of Job) ve dijital emek gibi birçok alanda yeni kavramın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

2.1. DİJİTAL EMEK KAVRAMI

20. yüzyıl süresince, özellikle 1970'lerden itibaren, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması işyerlerinin bilgisayarlaşma eğilimini hızlandırmıştır. Bu durum, kapitalizmin ve çalışma ilişkilerinin değişimi üzerinde büyük etkiler doğurmuştur. İnternet gibi kapsayıcı ağların yükselişi, tamamen dijital platformlar aracılığıyla gerçekleşen ve “dijital emek” kavramını emek biçimi olarak iki farklı şekilde değerlendirmek mümkündür. İlk olarak da “dijital ücretsiz emek” olarak isimlendirilen emek biçimi tartışmalı bir kavramdır. Dijital platformlar aracılığıyla gerçekleştirilen ve veri üretilen spontane faaliyetler ile sosyal etkileşimlere işaret edilir. Blog yazma, tweet atma, resim veya video gönderme, profesyonel ağ oluşturma gibi amaçlarla hizmet sunan belirli kapitalist platformlar, milyonlarca kullanıcıya ücretsiz olarak hizmet sunarken neredeyse hiç işçi istihdam etmeden büyük sermaye miktarları toplamayı başarmaktadır (Kızıloğlu, 2022).

Dijital emek kavramına emek biçimi olarak ikinci farklı değerlendirme ise halk arasında “überleşme” olarak da bilinen, aynı zamanda dijital ücretli emek olarak adlandırılır. Dijital ücretli emek, her biri belirli bir hizmet kategorisini sanallaştırmış ve otomatikleştirmiş olan bir çıkış noktası (örneğin, bir web sitesi veya cep telefonu uygulaması) sağlayarak, bağımsız çalışanlar ile müşteriler arasında sadece bir aracı rolü üstlenen durumlar mevcuttur. Bu durum, Uber gibi ulaşım hizmetleri sunan şirketlerin yanı sıra teslimat, yemek servisi, ev işleri gibi farklı hizmetler sunan diğer firmaları da içerir. Coğrafi olarak sabitlenmiş fiziksel görevlerin koordinasyonundan, küresel ölçekte rekabet eden işçilerin grafik tasarım, bilgi teknolojileri hizmetleri, muhasebe gibi beceri gerektiren tamamen bilgi odaklı çeşitli görevlere kadar geniş bir yelpazede faaliyet göstermektedir (Kızıloğlu, 2022). Bu bağlamda dijital emek platformları örnek olarak verilebilir. Dijital emek platformlarına ilişkin inceleme ve değerlendirmeler dijital emeğin işgücü piyasalarına yansımaları bölümünde detaylı bir şekilde incelenecektir.

Robert Dorschel, dijital emek kavramının yalnızca sosyal medya sektörü bağlamında ele alınamayacağını ve bu kavramın dijital ekonomi kavramıyla ilişkilendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Dorschel dijital emek araştırmalarını üç dalga şeklinde ayırmıştır. Bu dalgaların gruplandırılması Tablo 3’de yer almaktadır (Kızıloğlu, 2022).

Tablo 2: Dijital Emek Araştırmasının Üç Dalgası

Dalga	Odak Noktası	Konular
Birinci	Ücretsiz sosyal medya işi olarak dijital emek	Üreten tüketiciler
İkinci	Ücretsiz sosyal medya çalışması olarak ve ayrıca düşük ücretli kalabalık ve geçici/kısa dönemli çalışma olarak dijital emek	Üreten tüketicilerin yanı sıra kalabalık işçiler ve geçici/kısa dönemli işçiler
Üçüncü	Dinamik ve akışkan dijital ekonomi içindeki tüm işler olarak dijital emek(Bilişim ve İletişim Teknolojileri ve platform sektörleri ve bunların çeşitli tedarik zincirleri olarak anlaşılmalı)	Üreten tüketiciler, kalabalık işçiler ve geçici/kısa dönemli işçiler ile teknoloji çalışanları, dijital hizmet çalışanları, dijital donanım montaj işçileri, belirli madenciler ve dijital çöp geri dönüşüm çalışanları

Kaynak: (Kızıloğlu, 2022)

Dijital ücretsiz emek kavramının öncülerinden olan Christian Fuchs, Tablo 3’de yer alan gruplandırma da birinci ve ikinci dalgayı dijital emeği açıklarken kullanmıştır. Ayrıca Fuchs, Marksist terminolojiye uygun olarak emek ve çalışma kavramları ayrı ayrı değerlendirilir. Fuchs’a göre emek, üretim sürecinde insanların söz sahibi olmadığı, üretimi ve araçlarını kontrol edemediği çalışmanın insanın özünden yabancılaştırdığı bir biçimdir. Bu tür örgütlenme, tarihsel olarak sınıflı toplumlarda yaygındır. Buna karşılık, çalışma kavramı daha geniş bir anlama gelir ve bütün toplumların ortak bir özelliğidir. İnsanlar, ihtiyaçlarını karşılamak için mal ve hizmetler üretmek amacıyla doğayı ve toplumu dönüştürmek için teknolojiyi kullanarak kendilerini gerçekleştirdikleri ve çalışma neticesinde ürünlerinde kendilerinde bir parça buldukları bir süreci ifade eder (Fuchs, 2015). Bu durumda emek ve çalışma arasında oluşan fark Marksist terminoloji de dijital emek ve çalışma arasında da görülmektedir.

Dijital çalışma, doğayı, doğadan elde edilen kaynakları veya kültürü ve insan deneyimlerini dijital medyanın üretim ve kullanım süreçlerinde düzenlemek için bedenleri, zihinleri ve/veya makineleri veya bunların bir kombinasyonunu iş araçları olarak kullanan özel bir çalışma biçimidir. Dijital çalışmanın ürünleri, yapılan işin türüne bağlı olarak farklılık gösterir; mineral ve bileşenlerden dijital medya araçlarına veya dijital tabanlı sembolik temsillere, toplumsal ilişkilerden insan yapımı eserlere, sosyal sistemlere ve topluluklara kadar çeşitli ürünler ortaya çıkabilir. Dijital çalışma, dijital medya teknolojileri ile ilgili her türlü etkinliği içerir ve dijital medya uygulamaları aracılığıyla elde edilen içeriklerde ve ürünlerde somut kullanım değerleri yaratır (Fuchs, 2015).

Dijital emek konusu üzerine yapılan tartışmaların çoğunda, dijital emek terimi genellikle sosyal medya kullanıcıları tarafından ücretsiz olarak sunulan emeği tanımlamak için kullanılmaktadır. Ancak, Fuchs'a göre sosyal medya üretimi sadece dijital emeğin bir yönüdür. Asıl önemli olan, dijital medyanın var olmasını sağlayan küresel sömürü ekolojisiyle bağlantılı olmakla birlikte bu ekosistemde var olan diğer emek biçimlerini de içermektedir. Fuchs, “dijital emek” terimini, dijital medyanın üretimi, dağıtımı, yayılması ve kullanımı için gereken tüm emek biçimlerini kapsayacak şekilde genişletmeyi önerir. Bu genişletilmiş tanım, çeşitli alanları ve farklı sömürü biçimlerini içine alır. Örneğin, cep telefonları ve bilgisayarlarda kullanılan minerallerin Afrika'da kölelik koşullarında çıkarılması, Uzak Doğu'daki montaj sanayisi, çağrı merkezi çalışanlarının 18. yüzyılın sanayi işçilerinin koşullarını aratmayan şartları, Silikon Vadisi'ndeki çalışma koşulları,

Hindistan'da yazılım geliştirme ve sosyal medyada kullanıcıların emeği gibi birçok farklı alanı içermektedir. Kısacası, dijital emek sadece sosyal medya kullanıcılarının ücretsiz emeği değil, dijital medyanın var olması ve işlemesi için gereken tüm emek biçimlerini kapsayan geniş bir kavramdır. Fuchs'a göre, bu emek biçimleri küresel sömürü ekolojisinin bir parçasıdır ve birbirleriyle bağlantılıdır (Fuchs, 2015). Bu bağlamda Fuchs, dijital emek kavramını enformasyon ve iletişim teknolojilerinin gelişmesinin bir sonucu olarak meydana gelen dijital medyanın küresel sömürü düzeninin bir parçası olduğunu ve ona hizmet ettiğini diğer emek biçimlerini de bu uğurda kullandığını ifade etmektedir. Ancak dijital emek kavramını sadece medyada ya da geniş anlamda iletişim alanında kullanıldığını ifade etmek bu kavramı dar bir alanda değerlendirmemize neden olur.

Fuchs'un perspektifine göre, dijital emeğin kapsamını belirlerken, dijital emeğin oluşturulmasına katkı sağlayan bileşenler arasında, cep telefonları veya bilgisayarlar gibi ürünlerde kullanılan malzemeleri çıkaran “köle” statüsündeki emeği ve aynı zamanda Silikon Vadisi'nde yazılım geliştiricilerini veya sosyal medya kullanıcılarını içeren emeği dijital emek olarak tanımlama durumu söz konusudur (Kıyan, 2015). Çünkü Fuchs'a göre “bunlar dijital medyanın varlığı, kullanımı ve uygulaması için gereken kolektif emek gücünün parçasıdır.” (Fuchs, 2015). Fuchs, dijital emeğin ortaya çıkarılmasında kullanılan bütün ürünlerin üretimde çalışanların emeğini dijital emek kapsamında değerlendirmiştir. Ancak burada genelleme yapmış olsa da verdiği örnekte maden işçilerinin ya da dijital emeğin oluşmasında aracılık yapan bilgisayar, cep telefonu gibi ürünleri montajında çalışan işçilerin emek türleri farklıdır.

Dijital emek kavramı çok yeni ve tartışılmaya devam eden bir emek türüdür. Bu emek türünün kapsamının ve sınırlarının ne olduğu konusu da tartışmaya açıktır. Bu bağlamda gelecekte dijital emek, teknolojik gelişmeler neticesinde ve emeğin dijitalleşmesi ile birlikte birçok alanda insan tarafından sarf edilen fiziksel emeğin yerini yapay zekâ ve nesnelerin interneti gibi kavramlar aracılığıyla teknolojik ürünlerin ya da robotların alması anlamına gelebilir. Yani herhangi bir ürünün ortaya çıkmasında sarf edilen emekte dijital bir nesnenin kullanılması bu ürünü dijital emek ürünü haline getirebilir. Bu anlamıyla kavram yeniden değerlendirildiğinde dijital emeği sarf eden işçilerin, geleneksel iş tanımlarının değişmesi ve dijital teknolojilerin iş dünyasındaki rolüne uyum sağlamak için yeni beceriler edinmesi gerekebilir. Bu beceriler arasında dijital yazılım ve donanım, veri

analizi, dijital pazarlama stratejileri, web tasarımı, sosyal medya yönetimi, e-ticaret, sanal toplantı ve işbirliği araçları gibi dijital araçları kullanabilme yeteneği bulunur.

Fuchs dijital emeği, dijital çalışmanın yabancılaştırılmış bir türü olarak görür. Ona göre bu kavram, çalışanların kendilerinden, kullandıkları araç ve nesnelere ve ürettikleri dijital içerikten uzaklaştırıldığı bir durumu ifade eder. Bu yabancılaşma, emeği yapan kişinin (işçi) kendi emeği (emek gücü), sermaye tarafından kontrol altına alınarak ve yönetilerek yabancılaştırılmasını, emek araçları ve nesnelere olan ilişkisinin yabancılaşmasını ve ürettiği dijital içeriğin de kendisinden ayrıştırılmasını içerir. Dijital emek, dijital medya teknolojileri ve içeriklerinin üretimini kapsayan geniş kategorilerdir. Bu durum, kapitalist medya endüstrisinde farklı yabancılaşma ve sömürü biçimlerinin ortaya çıkabileceği anlamına gelir. Örneğin madencilikteki işçi köleleri, Taylorist montaj hatlarında çalışanları, yazılım mühendislerini, çevrimiçi gazetecileri, çağrı merkezi çalışanlarını ve sosyal medya içerik üreticilerini bu kavramın örnekleri olarak verebiliriz. Ticari sosyal medya platformlarında, kullanıcılar da nesnel bir şekilde yabancılaşmış durumdadır, yani kendi ürettikleri içeriğe dahi tam anlamıyla sahip olamamaktadırlar (Fuchs, 2015). Burada Fuchs, dijital emek kavramını geniş açıdan değerlendirirken sadece dijital medya teknolojisinin gelişmesi ile bu teknolojilerin kullanılmasını sağlayacak araçların üretiminde kullanılan ürünlerin, cihazların ve makinelerin üretiminde işçilerin çağ dışı olarak çalıştırılmasına atıfta bulunmuştur. Ancak bütün bu teknolojik gelişmelerin neticesinde üretilen cihazların üretiminin de dijitalleşmenin gerçekleşebilme ihtimalini göz ardı etmiştir. Şöyle ki örneğin bir cihazın üretiminde kullanılan altın ya da bakır madeninde çalışan işçilerin çalışma şartlarının kötülüğünden bahsederken bu madende bilgi iletişim teknolojileri, nesnelere interneti ve robotik teknolojilerin kullanımının mümkün olabileceğinden ve bu sayede kapitalist için insan emeğinden elde ettiği faydadan çok daha fazlasını bu teknolojik gelişmelerden sağlayacağı hususundan bahsetmemiştir.

Fuchs'a göre sosyal platformlardaki emek araçları, platformun kendisi ve insan kullanıcıların zihinlerinin katılımıdır. Dijital emek ile klasik köleliğin ortak özelliği, çalışmanın genellikle ücretsiz veya düşük maliyetle sağlanmasıdır. Dijital emek sarf eden işçiler ve klasik kölelerin emeği, geleneksel anlamda bir meta değildir, yani emek güçlerini doğrudan satmazlar. Ancak, dijital işçilerin durumu, geleneksel kölelikle bazı benzerlikler taşır. Dijital işçilerin emeği, çoğunlukla bağımsız koşullarda ve üretim ilişkilerinden bağımsız olarak gerçekleştirilir. Bu durum, onları özel mülk haline getirmez; tamamen

farklı bir özelliğe sahiptirler. Dijital işçilik, bilgi ve enformasyonla yoğun bir şekilde ilgilidir ve çalışma süreci, sıklıkla oyun gibi hissettiren ve eğlenceli bir deneyim sunar. Diğer yandan, klasik kölelik, fiziksel olarak yorucu ve zahmetli bir çalışma biçimidir ve genellikle keyifli değildir. Köleler, fiziksel şiddet veya zorlama ile çalıştırılırlar, ancak dijital işçilerin çalışma koşulları genellikle daha sosyal ve toplumsal baskılarla şekillenir. Büyük sosyal ağ platformları, kullanıcılarına yönelik yumuşak baskılar kullanarak, onları sürekli olarak platformda tutmaya teşvik eder. Kullanıcılar, arkadaşlarının çoğunun bu platformda bulunmasından dolayı kolayca ayrılamazlar ve platforma bağımlı hale gelirler. Sonuç olarak, dijital emek ve klasik kölelik arasında önemli farklar vardır, ancak bazı benzerlikler de gözlemlenebilir. Her iki durumda da emek, insanlar ve teknolojik araçlar arasındaki karmaşık ilişkilerin bir sonucudur ve bu bağlamda ele alındığında, dijital platformlardaki çalışma koşullarının da eleştirel bir değerlendirmesini yapmak önemlidir (Miçoğulları, 2018).

Tablo 3: Christian Fuchs'un Dijital Emek Kategorileri

Tipik Çalışma Koşulları	Zorlama Biçimi	Tipik Örneği
Köle olarak çalışanlar, gelişmekte olan ülkelerdeki köle çalışması, maden çıkararak batı dijital medya şirketleri için kar üretmektedirler.	Fiziksel şiddet, işgücünün askeri kontrolü ve öldürme tehdidi	Afrikan köle maden işçileri
Yüksek seviyede standartlaşma, işçilerde yoğun yaralanma. Emegin sermayenin ölümcül boyunduruğu altına girmesi. Taylorist endüstriyel çalışma. Kadın ağırlıklı emek	Gözetim, askeri tatbikat, cezalar	Çin ve Silikon vadisindeki montaj ve imalat endüstrisinde çalışan işçiler
Taylorist hizmet işi. Yüksek seviyede kadın emeği. Yüksek standartlaşma, tekrarlama. Güvencesiz ve karşılık ödemesi düşük iş	Performans takibi, Taylorist çalışma standartlaşması	Çağrı merkezi işçileri
Gelişmekte olan ülkelere kârı maksimize etmek için dış kaynak kullanımıyla temin etme yoluyla sömürülen bilgi işçileri	Özgürlük ve katılıma vurgu yapan yönetim dili, sessiz zorlama, iş kaybetme korkusu	Hint yazılım mühendisleri
Uluslararası dijital işbölümündeki düşük ücretler kıyasla dijital emek aristokrasisinin aldığı yüksek ücretler, uzun saatler çalışma, yoğun stres altında çalışma	Sosyal baskı, ekran baskısı, iş ortamında çok zaman harcama teşvikleri	Google yazılım mühendisleri

Ev işinin özelliklerine benzeyen çalışma. Ücretsiz, sendikası ve sonsuz sömürü. İkili kullanım değeri (sosyallik ve veri metası)	Sosyal zorlama ve öz disiplin	Ticari ağ siteleri ve kurumsal sosyal medya kullanıcıları
--	-------------------------------	---

Kaynak: (Miçooğulları, 2018)

Fuchs, dijital emek kavramının teorik çalışmasını oluştururken gayri maddi emek, oyun emeği, ücretsiz emek ve izleyici emeği gibi kavramlar üzerinden değerlendirmelerde bulunur. Bu bağlamda otonomcu Marksist ekol tarafından kavramsallaştırılan gayri maddi emek önemli bir çıkış noktasını oluşturmaktadır.

2.1.1. Gayri Maddi Emeğin Kültürel Çalışma Boyutu

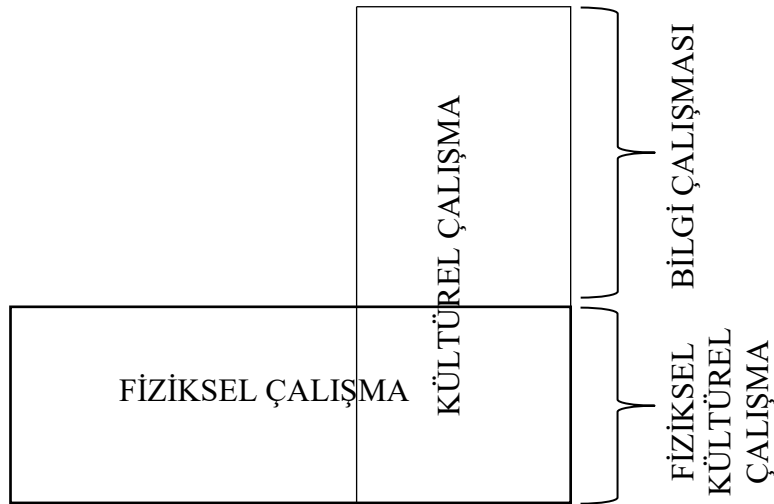
Maurizio Lazzarato, gayri maddi emek olarak tanımladığı sürecin iletişim ve kültürel ürünlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlandığını savunur. Gayri maddi emeğin iki ana yönü bulunmaktadır. İlk olarak, bilgi içeriği olarak ortaya çıkar ve bu, işçilerin büyük şirketlerde siberetik sistemler ve bilgisayar kontrolü kullanarak yaptığı çalışmayı içerir. İkincisi, genellikle geleneksel olarak iş olarak kabul edilmeyen alanlarda ortaya çıkan kültürel içeriği üretmeyi ifade eder. Sanatsal faaliyetler, moda, kişisel tercihler, tüketim normları ve kamusal düşünce gibi alanlar bunlara örnektir. Bu ikinci tür emek, özünde boş zaman etkinliklerini içerir ve özellikle yeniden üretim alanıyla benzerlik gösterir. Çünkü bu tür gayri maddi emek, neredeyse boş zaman aktiviteleri olarak düşünülebilir. Christian Fuchs da bu konudaki tartışmaları göz önünde bulundurarak boş zaman etkinliklerine vurgu yapar. Ayrıca, Kültürel Çalışmalar ekolünün odak noktasının “üretim/çalışma/kurumlar” yerine “kültürel tüketim/boş zaman” olduğuna dikkat çeker, bu da bu ekolün temel özelliklerini anlamamıza yardımcı olur. Bu ekolün temsilcisi olan John Hartley, yeniden üretim sürecinin sermaye alanına girmesi fikrine yakın bir yaklaşımla, her bireyin üretici konumda olduğu diyalektik bir iletişim modelini ortaya koyar. Sosyal ağların ve kullanıcı tarafından üretilen içeriğin artan şekilde desteklendiği çevrimiçi platformların yükselişi ile birlikte, boş zaman etkinlikleri olarak nitelendirilebilecek yeniden üretim faaliyetlerinin de bir değişim değeri oluşturduğuna vurgu yapılır (Yılmaz, 2021).

Tiziana Terranova ise boş zaman etkinliklerini günümüzün dijital dünyasında kültürel üretimde kullanılan emeği karşılıksız olarak “gönüllüce” sarf edilen sömürülmüş bir “çalışma biçimi” şeklinde nitelendirir (Terranova, 2015).

Terranova tarafından ücretsiz ve gönüllü olarak nitelendirilen kültürel emeği Fuchs ve Seignani oyun emeği olarak isimlendirmiştir. Onlara göre Oyun emeği süreci boyunca çevrimiçi aktivitelerde çeşitli veriler üretilir. Bu veriler içerik paylaşımları, sosyal medya etkileşimleri, ilişkiler, konum bilgileri, arama sorguları ve beğenileri içerir. Bu aktiviteler genellikle keyifli deneyimler sunar. Üretilen veriler daha sonra reklamcı müşterilere satılır. Bu veriler sayesinde kişiselleştirilmiş reklamlar oluşturulur, yani kullanıcılara özel reklamlar hedeflenir. Bu veri ticareti genellikle gizlilik politikalarına aykırıdır. Ancak sosyal medya platformlarının büyümesinde ve gelirlerinde büyük rol oynar (Yılmaz, 2021).

Kültürel çalışma kavramı üzerine çalışmalar yapan Christian Fuchs ve Marisol Sandoval, kültürel çalışmanın, fiziksel çalışma ve dijital çalışma arasındaki bağlantıları sahne modeli adını verdikleri bir teori ile ifade etmişlerdir. Bu ikiliye göre kültürel çalışma, örgütsel faaliyetlerin farklı ve karşılıklı olarak etkileşimli seviyelerini içeren bir kavramı tanımlar. Aynı zamanda, tarımsal ve endüstriyel iş süreçleri ile bilişim teknolojilerini oluşturan fiziksel faaliyetlere dayalı bir bilgi üretme sürecini ifade eder. Fiziksel çalışma ise, kültürün içinde ve dışında gerçekleşen faaliyetler aracılığıyla bilgi teknolojileri ve bileşenlerini (fiziksel kültürel çalışma) ve sembolik anlamları olmayan nesnelere (örneğin araba, masa, sandalye vb.) üretir. Kültür dışında gerçekleşen fiziksel çalışma, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan faaliyetlerdir. Ancak kültürün içinde gerçekleşen fiziksel çalışma, bilgi teknolojileri ve bileşenleri gibi nesnelere üretir; bu nesnelere hakkında geri bildirim sağlar ve kapitalistler tarafından pazarlanırken sembolik anlamlara sahiptir (Yanık, 2019).

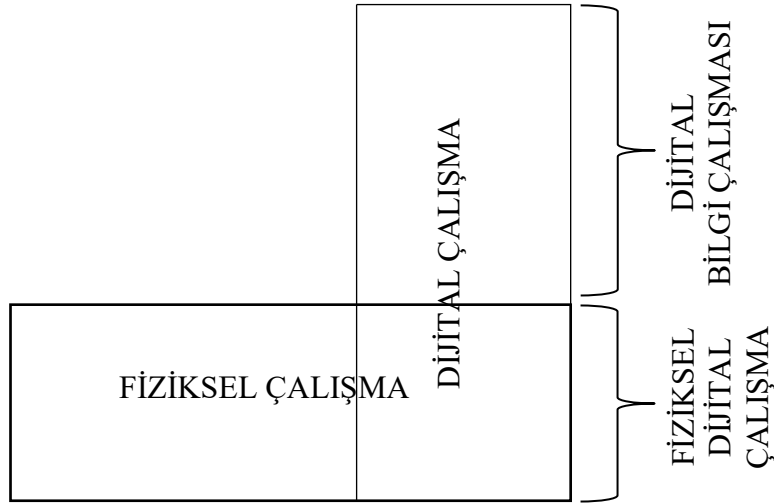
Şekil 5: Kültürel Çalışmanın Sahne Modeli

Kaynak: (Yanık, 2019)

Fuchs ve Sandoval, kültürel çalışma teorisini dijital medya alanına entegre etmeye çalışarak, dijital medyanın kültürel endüstriler ve kültürel emeğin alt bir bileşeni olarak görülmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Bu yaklaşıma göre, dijital medya üretimi ve üretken tüketimi bu alana özgü olduğu için dijital emek özel bir kültürel emek türü olarak kabul edilir. Ancak Fuchs ve Sandoval, tiyatro, klasik müzik konserleri ve rock konserleri gibi dijital olmayan kültürel emek biçimlerinin hala varlığını sürdürdüğünü belirtmişlerdir. Bununla birlikte, bu canlı etkinliklerin kayıtlarının dijital formatlarda çevrimiçi platformlarda paylaşılması nedeniyle, günümüzde bu etkinliklerin dijital medyadan bağımsız düşünülmemeyeceğini savunmuşlardır. Bu düşünceden hareketle, kültürel çalışmanın sahne modelini dijital çalışma gerçekleriyle uyumlu hale getiren yeni bir sahne modeli geliştirmişlerdir. (Yanık, 2019).

Şekil 6: Dijital Çalışmanın Sahne Modeli

Kaynak: (Yanık, 2019)

Fuchs ve Sandoval ortaya koydukları dijital çalışmanın sahne modelinde fiziksel çalışma ile dijital çalışmanın kesişiminin de yer alanı fiziksel dijital çalışma olarak nitelendirmişlerdir. Ancak bu nitelendirme dijital çalışmanın ne kadar fiziksel bir çalışma olduğu sorusunu akla getirmektedir. Daha doğrusu dijital çalışma, uygulama açısından bakıldığında kültürel anlamda zihinsel çalışma biçimine de sahiptir. Bu bağlamda dijital çalışma ya da dijital emek kavramını kendine özgü bir emek biçimi olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

2.1.2. İzleyici Emeğinin Dijital Emeğe Dönüşümü

1970’li yıllarda Dallas Smythe tarafından ortaya atılan izleyici emeği kavramı, televizyon, radyo gibi kitle iletişim araçları vasıtasıyla sermaye sahiplerinin izleyicileri reklamlara ve diğer pazarlama unsurlarına maruz bırakarak izleyicilerin meta olarak üretilip reklam verenlere satılması anlamına gelmektedir (Kıyan, 2015). Bu kapsamda kapitalist kendine yeni bir sermaye birikim alanı açarken izleyicilerde izleme emeğinin karşılığı olarak sömürülmekte olduğunu ifade etmektedir.

Smythe’in teorisine göre, izleyiciler kitle iletişim araçlarını kullanarak emek güçlerini üretirler ve reklam verenler için iki önemli rol üstlenirler. Birincisi, reklam yapılan belirli markalara ait tüketim ürünlerini satın alma konusunda öğrenme sürecine katkı sağlarlar. İkincisi, kazandıkları gelirleri bu tüketim ürünlerine harcayarak reklamların etkisini gösterirler. Ona göre, izleyiciler belirli zamanlarda belirli iletişim araçlarına odaklanarak ve öngörülebilir özelliklere sahip olarak, reklam verenler için önemli hizmetleri yerine getirir ve bu hizmetler karşılığında ticari bir meta olarak değerlendirilirler. İzleyiciler, bu süreçte “üretken emek” gösterir ve sermayenin sürekli olarak yeniden üretimi için çalışırlar, aynı zamanda piyasada üreticiler ve alıcılar arasında dolaşan bir meta haline gelirler (Kıyan, 2015).

İzleyici emeği kavramından esinlenen Christian Fuchs ve Vincent Mosco gibi birçok araştırmacı, izleyici metası kuramının sosyal medya platformlarında dijital emeğe uygulanabileceğinden bahsetmişlerdir. Bu araştırmacıların ortak düşüncesi ise dijital emeğin sermaye tarafından sömürüldüğüdür. Bu bağlamda Fuchs’a göre dijital emek sömürüsü üç unsurdan oluşmaktadır. Bunlar (Karaca, 2021);

1.Baskı: Kullanıcılar, sosyal ilişkilerini sürdürmek ve içerik paylaşmak istedikleri ticari medya platformları tarafından baskı altına alınıyor. Bu platformlar kullanıcıların davranışlarını yönlendiriyor ve içeriklerini etkileyerek deneyimlerini şekillendiriyorlar.

2.Yabancılaşma: Kullanıcılar, ticari internet platformlarında yarattıkları değeri ve geliri elde eden şirketlerin kontrolü altında hissediyorlar. Şirketler, kullanıcıların verileri ve içerikleri üzerinde hâkimiyet kurarak kâr elde ediyorlar, kullanıcılar ise bu süreçte uzaklaştırılmış ve etkisiz hissediyorlar.

3.El Koyma: Kullanıcılar, ticari internet platformlarında geçirdikleri zaman ve emekleriyle değer yaratıyorlar, ancak karşılığında doğrudan bir ödeme almıyorlar. Bu durumda, kullanıcıların içerikleri ve davranışları, reklam verenler için hedef tüketiciyi tanımlamak için kullanılan ve internet şirketleri tarafından satılan bir veri meta haline geliyor. Bu şekilde kullanıcılar, kendi verilerinin üzerindeki kontrolünü kaybediyor ve bu verilerin değerini paylaşmıyorlar.

Fuchs, ilgi çekici çalışmalarıyla Dallas Smythe'in izleyici emeği ve izleyici metası kavramlarını dijital çağda kullanıcı emeği ve kullanıcı meta kavramlarına uyarlamıştır. Smythe'in perspektifine göre gazete, radyo ve televizyon izleyicileri, medya ürünlerini tüketirken aslında bir tür emek harcamakta ve bu emekleri medya kuruluşları tarafından reklam verenlere satılmak üzere meta olarak değerlendirilmektedir. İzleyicilerin varlığı, medya şirketlerinin reklam verenlere satış yaparak gelir elde etmesini mümkün kılar. Aynı şekilde, dijital çağda internet, Google, Facebook ve benzeri platformlarda kullanıcılar girdikleri bilgilerle kendilerine ait verileri, ilgi alanlarını, bakış açılarını vb. sağlamak ve bu bilgileri platformların reklamcılara satılabilir bir meta olarak kullanılmasına zemin hazırlamaktadır. Ancak bu durumda, kullanıcılar aldıkları değer ile harcadıkları emek arasında büyük bir dengesizlikle karşı karşıyadır. Dijital platformlar kullanıcıları psikolojik olarak etkilemeye çalışarak, onlara özgür bir alan ve kullanıcı dostu bir deneyim sunma çabası içindedirler (Salamov, 2020).

Smythe'in izleyici emeği teorisinden yola çıkarak günümüzde dijital emek kavramı ortaya atılmıştır. Bir anlamda Smythe'in izleyici emeği gelişen ağ teknolojileri ve internet neticesinde dijital emeğe dönüşmüştür. İzleyici emeğinde televizyon ve radyo gibi kitle iletişim araçlarının yerini internet ile bağlantı kurulan sosyal medya platformları almış sömürünün aracı olarak kullanılan reklamların yerini ise sosyal medya da kullanıcılar tarafından paylaşılan içerikler ve platformlardan yayınlanan reklamlar almıştır.

2.2. DİJİTAL EMEĞİN YENİ SERMAYE BİRİKİM ALANLARINA ETKİLERİ

Dijital emek tartışmalarında bir diğer önemli nokta da kapitalist açılarından oluşan yeni sermaye birikim alanlarının değerlendirilmesidir. Bu yeni alanlar, geleneksel sermaye birikim yöntemlerinden oldukça farklıdır. Geleneksel birikim alanlarında, mal ve fiziksel ürünlerin üretimi ve dolaşımı üzerine yoğunlaşırken, günümüzde bilgi ve iletişim teknolojileri temelli dijital platformlarla yeni sermaye birikim modelleri ortaya

çıkılmaktadır. İnternet tabanlı bu yeni modellerde, üretim ve tüketim süreçleri sayısallaştırılmış bilgi ve veriler (sembolik, görsel, işitsel vb.) üzerinden gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, zaman ve mekân boyutu da geleneksel anlamda değişmiştir. Günümüz kapitalizminde enformasyon merkezli yapı, kapitalistlerin üretim organizasyonunu yönetmesine ve yaratılan değere el koymasına olanak sağlamaktadır. Bu yeni modelde, ticari sosyal medya şirketleri belirgin bir şekilde öne çıkar. Bu şirketler, bilgi ve veri tabanlı ekonomide büyük bir etkiye sahip olup toplumun dikkatini ve etkileşimini yönlendirerek önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir (Yanık, 2019).

Yeni sermaye birikim modelleri genellikle ekonomik açıdan özellikle yaratıcı endüstriler bağlamında incelenir. Bu modellerde yer alan üretim süreçlerinde, yazılım mühendisleri ve nitelikli dijital okur-yazarlığa sahip bilgi çalışanları gibi profesyonel yaratıcı emeğin bir kısmı bulunmaktadır. Bu tür çalışanlar, işverenleriyle yaptıkları sözleşmeler temelinde ücretli emeği temsil ederler. Diğer yandan, söz konusu üretim süreçlerine dahil olan bir başka emek türü ise sürece tüketici olarak katılan ve emeğini gönüllü olarak sunan ücretsiz emektir. Dijital emek tartışmasında, bu emek bileşimlerinin ücretli ve ücretsiz emek durumu önemli bir rol oynamaktadır. Kapitalizmin yeni evresini anlamak için bu yeni emek süreçlerinin işleyişini anlamak büyük önem taşır. Dijital emek kavramsallaştırmasında katkısı olan ve yakın geçmişte ortaya çıkan “üretketim,” “birlikte yaratma” ve “oyun emeği” gibi kavramların açıklamalarını incelemek yararlı olabilir (Yanık, 2019).

2.2.1. Üretüketim Kavramı ve Dijital Üretüketici Emeği

Toffler'ın “Üretüketicinin Yükselişi” terimini kullanırken ortaya çıkardığı üretüketim (prosumption) kavramı, kapitalist sistemin aşamaları olarak sınıflandırdığı Birinci ve Üçüncü Dalga uygarlıklarında ortaya çıkan süreçleri tanımlar. Bu süreçlerde üretim ve tüketim kavramları arasındaki ayrımın belirsizleştiği ve bireylerin üretici ve tüketici rollerini aynı anda üstlendiği durumu ifade eder. Üretüketim, bir kişinin hem üretici hem de tüketici olarak faaliyet göstermesini; üretüketici kavramı ise üretim ve tüketim eylemlerinin birbirine karıştığı durumu ifade eder (Çetin, 2019).

Birinci Dalga uygarlıkta, tarımsal faaliyetlerin hakim olduğu dönemde, insanlar büyük ölçüde ürettikleri ürünleri tüketmişlerdir. Dolayısıyla, bu dönemde insanları “üreten tüketiciler” olarak adlandırmak daha uygundur. Ancak, Endüstri Devrimi sonrasında toplum, üretici ve tüketici rolleri olarak ayrılmıştır. İkinci Dalga uygarlığında endüstriyel

fabrikaların yaygınlaşması ve piyasa ilişkilerinin oluşumu, üreticilerin endüstriyel üretimi gerçekleştirdiği; talep gösteren ve piyasada ürün arayan bireylerin ise tüketiciler olarak nitelendirildiği bir düzeni ortaya çıkarmıştır (Çetin, 2019).

Toffler'in Üçüncü Dalga uygarlığı olarak ifade ettiği günümüz uygarlıklarında yaşanan bu süreç, "endüstrileşmenin sonunu ve yeni bir uygarlığın başlangıcını" işaret ediyor. Üçüncü Dalga uygarlığı, artık kendi "süper ideolojisi"ni geliştirmiş durumda ve önceki endüstriyel dalgaları (Birinci Dalga ve İkinci Dalga) farklı bir yaşam tarzını benimsemeye zorluyor. Üçüncü Dalga, önceki İkinci Dalga'nın temelinde yatan endüstriyel üretim ve endüstri devrimine dayalı düzene karşı çıkarak "daha teknolojik ve endüstri karşıtı" bir yaklaşım sergiliyor. Eski fabrika düzenini etkisiz hale getirerek üretim süreçlerine yeni bir yapı getiriyor, buna "elektronik ev" denilebilir. Bu yeni yapı, farklı kurum ve yapıların ortaya çıkmasına yol açarak, tüm uygarlığın yaşam biçimini yeniden şekillendiriyor. Bu yeni uygarlık, endüstri devriminin hüküm sürdüğü İkinci Dalga'da hakim olan "standartlaşma, senkronizasyon ve merkezi yönetim temelli yönetim şekilleri ve iktidar biçimlerini" esnek hale getiriyor. Sahip olduğu temel özellikler sayesinde Üçüncü Dalga uygarlığı, üretici ve tüketici arasındaki tarihi engelleri kaldıracak ve geleceğin ekonomilerinde üreten tüketicilerin yaygınlaşmasına yol açacaktır (Çetin, 2019).

Toffler'in Üçüncü Dalga uygarlığı yaklaşımından gelişen teknoloji ve dijitalleşme neticesinde üretim süreçlerin değişim göstereceğini ve üretilen ürün için sarf edilecek emeğin yapısının da karmaşık hale geleceği sonucu çıkarılabilir. Şöyle ki üretim süreçlerine tüketicilerin de katılması ve bunu teknoloji ve dijitalleşme sayesinde gerçekleştirmesi emeğin üretim sürecindeki değerinin belirlenmesi zorlaştıracığı anlamı çıkarılabilir. Bu noktada dijital emek kavramının genişletilerek üretüketim kavramını da içine alan genel bir emek türü olarak "dijital üretüketim emeği" şeklinde ifade edilmesi mümkündür.

George Ritzer tarafından "üretüketim çağı" olarak nitelendirilen günümüz dünyasında sermaye, üretim sürecine tüketicileri dahil etme vurgusuyla ilgili olarak, sosyal medya platformları örneğini sunmaktadır. Ritzer'a göre, sosyal medya ağlarında kapitalizm, içerik üretimiyle başlayıp bu içeriklerin ardından tüketim aşamasına kadar, sistemi tamamen kullanıcıların kontrolüne vermektedir. Kullanıcılar, yüksek maddi değere sahip Facebook, Amazon gibi platformlar için, içerik üretimi, içerikleri takip etme, güncelleme, bakım gibi

süreçleri yönetirler. Bu durumda üretim ve tüketim arasındaki çizgi belirsizleşir ve kullanıcılar, her iki rolü de üstlenen “üretüketicilere” dönüşürler (Ritzer, 2016).

Günümüzde tüketici, sadece fiziksel ürünleri veya deneyimleri tüketen bir birey değildir. Artık tüketici, yeni ürünleri anlama ve gerekli şartlara uygun biçimde tüketme yeteneğine sahip olmalı, neredeyse üretici gibi hareket etmelidir. Tüketim kavramı, öncelikle bilgi edinme sürecine dönüşmüştür. Tüketim, sadece bir ürünün veya deneyimin farkına varma amacını taşımakla kalmaz, aynı zamanda iletişimle şekillenen bir toplumsal sürecin gerçekleştiği bir noktayı ifade eder. Günümüzde üretim ile tüketim arasındaki sınırlar giderek belirsizleşmiş, tüketiciler üretim sürecine etkin katılımcılar haline gelmiştir. Web 2.0, ekonomik değer oluşturma merkezine yerleşmiştir. Kullanıcılar içerik üretimine doğrudan katıldıkları bir platform olan Web 2.0 sayesinde tüketenler aynı zamanda üretenler haline gelmişlerdir. Bu, “Dijital üretüketim” olarak adlandırılabilir bir çalışma biçimini ortaya çıkarmıştır (Çetin, 2019).

Fuchs ise üretüketim kavramını günümüz teknolojik gelişmeleri çerçevesinde değerlendirmiştir. Facebook, Twitter, YouTube ve Google gibi ticari sosyal medya platformlarında kullanıcılar, sadece bilgi tüketen kişiler değil, aynı zamanda kendi profillerini, içerikleri, bağlantıları, toplumsal ilişkileri, ağları ve toplulukları oluşturan üretken tüketici(üretüketicisi) bireylerdir. Bu kişiler, yaratıcı ve etkili dijital işçiler olarak faaliyet gösterirler ve birbirleriyle etkileşim içinde bulunurlar. Bu etkinlikler sonucunda büyük miktarda veri üretilir ve bu veri, kullanıcı tercihleri ve davranışlarına dayalı olarak hedefli reklam verenlere satılarak özelleştirilmiş reklamların sunulmasını sağlar. Ancak, bu süreçte kullanıcılar kendilerine yabancılaşabilirler ve bu da etkinliklerinin, verilerinin, deneyimlerinin ve platformların kontrolünü kaybetmelerine yol açabilir. Sonuç olarak, kullanıcılar, artı değer ve parasal kazanç üreten dijital işçiler olarak görülebilir, ancak aynı zamanda bu sürecin sömürüldüğü bir dinamik içinde yer aldıkları söylenebilir (Fuchs, 2015). Fuchs’a göre üretüketicisi olan günümüz sosyal medya kullanıcıları bir taraftan sosyal medya platformu sahibi şirketlerin müşterisi iken aynı zamanda bu platformlar için içerik üreten dijital işçilerdir. Fuchs çalışmasında bu kavramı sosyal medya kullanıcıları için nitelendiği için kavramın diğer alanlarda ve sektörlerde de üretüketicilerinin oluşabileceğine yönelik bir çıkarımda bulunmamıştır.

2.2.2. Oyun Emeği (Playbour) Kavramı ve Dijital Emek

Oyun Emeği kavramının İngilizce karşılığı olan playbour kelimesi play(oyun) ve labour(emek) kelimelerinin birleştirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu kavram dijital oyunlar üzerinden sağlanan gayri maddi emeğin ifade edilmesinde kullanılmıştır. Julian Kücklich 2005 yılında yayınlanan “Precarious Playbour: Moddersand the Digital Games Industry” adlı makalesinde oyun emeği (playbour) kavramını dijital oyun endüstrisinde melez bir oyun ve emek biçimi olarak nitelendirmiştir. Ona göre oyun sahasında meydana gelen üretim süreci, ne geleneksel iş tanımıyla örtüşen bir faaliyet, ne de oyun ve eğence kategorilerine sığan serbest emek türü olarak açıklanabilir (Yanık, 2019).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerden en çok etkilenen alanlardan birisi olan dijital oyun endüstrisi gündelik yaşamın bir parçası ve metası haline gelmiştir. Bu gelişmeler neticesinde ortaya çıkan oyun emeği dijital emeğin bir parçası haline gelmiştir (şahoğlu, 2019).

Dijital oyun endüstrisinde, oyun geliştiricisi ve yayıncı şirketler genellikle oyunlarıyla birlikte Yazılım Geliştirme Kitleri (SDK) sunar. Bu kitler, kullanıcılara oyunun kaynak kodlarını değiştirme ve özelleştirme yeteneği sağlar. Ancak, bu SDK'lar genellikle yaratılan içeriklerin ticari amaçla satılmasına izin vermezler. Öte yandan, oyuncular SDK'ları kullanarak oyunlarına çeşitli değişiklikler yapabilirler. Bu da oyun endüstrisinin, modifikasyon yapmaya ilgi duyan çevrimiçi toplulukların büyümesine olanak tanır (Yanık, 2019).

Oyuncular tarafından geliştirilen oyun modifikasyonları (modding), tıpkı açık kaynak kodlu yazılım üretiminde olduğu gibi hem oyun kültürünün temel bir parçasını oluşturuyor hem de oyun endüstrisinin giderek daha fazla değer kazanan bir unsur haline geliyor. Oyun emeği ile yaratılan bu modifikasyonlar, oyunların ömrünü uzatmak ve oyuncu bağlılığını artırmak için kullanılıyor. Bu tür modifikasyonlar, direkt olarak hedef kitle tarafından oluşturulduğu için, oyuncuların isteklerini ve beklentilerini karşılama konusunda büyük bir rol üstleniyor. Bu da oyun şirketlerinin ticari riskini azaltıyor ve hedef kitle araştırmalarına ayrılması gereken bütçeyi düşürüyor. Buna ek olarak, modifikasyonları oluşturan oyuncular (modder'lar), oyun şirketleri için bir tür yetenek havuzu oluşturuyor. Yüksek kaliteli programcılar, tasarımcılar ve animatörler gibi yetenekli bireylerden oluşan bu topluluk, oyun şirketlerinin yeni elemanlar bulma ve eğitme maliyetini düşürmelerine

yardımcı oluyor. Tüm bu etkiler bir araya geldiğinde, modifikasyonlar oyun şirketlerinin kârını artırıyor ve aynı zamanda oyuncuların emeğini eğlence aracılığıyla değerlendirme fırsatı sunuyor. Ancak, bu emeğin bir boş zaman etkinliği olarak görülmesi ve oyunun genellikle kar amacı gütmeyen bir aktivite olarak algılanması (Şahoğlu, 2019) sayesinde kapitalist sermaye tarafından kullanıcıların dijital emek vasıtasıyla sömürüldüğü düşünülmektedir.

2.2.3. Birlikte Yaratma (Co-Creators) ve Dijital Emek

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimine bağlı olarak üretici ve tüketiciler arasındaki keskin ayrımın ortadan kalkması üreten tüketici (üretüketim) gibi kavramların ortaya çıkması ile birlikte tüketicinin üretim sürecine dahil olması sağlanmıştır. Üretimde tüketicinin rolünün aktif hale getirme yollarından biri olarak ortaya atılan birlikte yaratma (co-creators) kavramı tüketicinin istek ve talepleri doğrultusunda tüketiciye özgü ürün tedarik edilmesi ve üretim süreci de kapsayacak şekilde bütün aşamalarda tüketicinin de yer alması durumunu ifade eder.

İlk olarak C.K. Prahalad ve Venkat Ramaswamy'nin 2004 yılında yayınladıkları “Rekabetin Geleceği (The Future of Competition)” isimli kitap ile “birlikte yaratma” kavramı gündeme gelmiştir. Bu yazarlar, gelecekte rekabetin, sadece işletmelerden tüketicilere doğru bir değer transferiyle sınırlı kalmayacağını, asıl değerın tüketiciler ve işletmelerin birlikte çalışmasıyla yaratılacağını öne sürmüşlerdir. Prahalad'a göre, rekabetin dönüşümünde etkili olan dört temel unsur bulunmaktadır: bağlanabilirlik, dijitalleşme, teknolojilerin birbirine yaklaşması ve sosyal ağların yükselişi (Maden, 2010).

Prahalad rekabetin dönüşümünde tüketici ve üretici arasında duvarların kalkacağından ve üretimde karşılıklı diyalog eşliğinde hem üretici hemde tüketici maksimum verim elde edecektir. Bu bağlamda bu diyalog sürecine en büyük desteği dijitalleşme ve teknolojik gelişmelerin vereceğini ifade etmiştir.

Birlikte yaratma faaliyetlerinde sarf edilen emeği endüstriyel medya ekonomisi örneği üzerinden inceleyen John Banks ve Sal Humphreys, yaratıcı ekonomi çerçevesinde endüstriyel medya ekonomisi incelenmiş ve bu bağlamda medya üreticileri ile tüketicilerine odaklanılmıştır. Üreticiler, profesyonel içerik üreticileri olarak kabul edilirken, tüketiciler ise amatör içerik oluşturucuları olarak sınıflandırılmıştır. Bugünün

iletişim ağıyla bütünleşmiş sosyal üretim sürecinde, sosyal ağlar ile pazarlar birleşerek hibrit ve büyüme potansiyeli taşıyan sosyal ağ pazarlarını oluşturur; bu da hem önemli ekonomik değeri hem de sosyal faydaları beraberinde getirir. Banks ve Humphreys, Avustralya merkezli bir oyun geliştirme firması olan Auran'ın oyunları örnekleminde araştırma yaparken ücretli profesyonel işgücü, ücretsiz amatör işgücü etkinliklerinin sonucunda iş kaybı ve iş yapısının yeniden düzenlenme riskiyle karşı karşıya kalabilir. Öte yandan, amatörler tutkuları ve istekleri doğrultusunda yaratıcı üretim sürecine gönüllü olarak dahil olduklarından, bu tür bireylerin emeği ticari kuruluşlar için sömürülebilir mi? sorusuyla çevrilidir (Yanık, 2019).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİJİTAL EMEĞİN İŞGÜCÜ PİYASASINA YANSIMALARI

Günümüzde, benzeri görülmemiş bir hızda ilerleyen teknolojik gelişmeler ve yenilikler yaşanmaktadır. 1990'ların başlarında, bilgi ve iletişim teknolojisindeki devrim, ekonomide birçok sektörü dönüştürmüş ve internetin hızla yayılmasıyla bölgesel, ulusal ve uluslararası piyasaları yeniden şekillendirmiştir. Bu süreç, firmaların düşük maliyetli küresel tedarik zincirleri oluşturarak taşeronluk, fason üretim ve deniz aşırı üretim yapabilmesine olanak tanımıştır. Geniş bant bağlantısının yaygınlaşması ve yüksek hızlı internetin erişilebilir hale gelmesi, 2000'lerin başından itibaren dijital altyapının hızla gelişmesine katkı sağlamıştır. İşletmelerin ve bireylerin internet ve bilgi iletişim teknolojilerini yaygın şekilde kullanması, Amazon ve eBay gibi platformlar aracılığıyla web tabanlı ekonomik işlemlerin önünü açarak dijital ekonominin temelini oluşturmuştur (ILO, 2021b).

Dijital ekonomi, dijital teknolojileri, altyapıyı, hizmetleri ve verileri içeren dijital unsurların kullanımına dayalı olarak veya bu unsurların kullanımıyla geliştirilen tüm ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır. Devlet yönetimi de dahil olmak üzere, bu dijital unsurları ekonomik faaliyetlerinde kullanan tüm üretici ve tüketicileri kapsayan bir kavram olarak dijital ekonomiden bahsedilebilir (ILO, 2021b). Bu bağlamda ekonomik faaliyetlerin önemli bir ayağını oluşturan üretim süreçlerinde de dijitalleşme yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Üretim süreçlerinde yaşanan dijitalleşme sürecin emek tarafında da değişimlere sebep olmaktadır.

Dördüncü sanayi devriminin de içerisinde yer aldığı dijitalleşme çağında bilgi ve iletişim teknolojileri, otomasyon üretiminin kilit bir bileşeni haline gelmiştir. Dördüncü Sanayi Devrimi, üretim teknolojileri, veri alışverişi ve çağdaş otomasyon sistemlerini içeren geniş bir kavramdır. Bu evrim, özellikle akıllı fabrikaların yükselişiyle şekillenmektedir. Sanayinin ilerlemesi, buhar gücüyle çalışan mekanizmalardan siber-fiziksel sistemlere dönüşümü içermiştir. Dijital dönüşümle birlikte endüstriyel modeller de yeniden yapılanmıştır. Dijital çağ, mekân ve zamanın sınırlarını ortadan kaldırmıştır. Sistem ve insan etkileşimi, bilişim ve matematik açısından temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır ve bu alandaki araştırmaların merkezinde yer almaktadır. Robotlar, yapay zekâ teknolojileri, sensör ağları, Nesnelerin İnterneti (IoT), endüstriyel üretim, bulut bilişim ve artırılmış gerçeklik gibi internet temelli yenilikler, büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Bu teknolojilerin

bir araya gelmesiyle ortaya çıkan dijital ortamlar, dünyayı köklü bir dönüşümün eşiğine taşımıştır. Günümüzde bu kavramlar ve teknolojiler, dijital dünyada sıkça karşımıza çıkan terimler ve uygulamalar olarak öne çıkmaktadır (Özmen, 2020).

Dijital çağ olarak adlandırılan günümüz dünyasında, üretim biçimleri, yapıları, üretim mekânları gibi faktörler büyük değişimler geçirmektedir. Bu karmaşık ve belirsiz süreç, emek piyasasını kökten etkilemektedir. Özellikle teknoloji ve iletişim alanındaki ilerlemeler, iyi eğitim almış, yetenekli ve yüksek nitelikli iş gücü talebini arttırmıştır. Niteliksiz ya da düşük nitelikli iş gücü ise giderek emek piyasasının dışına itilmektedir. Bugünün küresel emek piyasasında yüksek işsizlik oranları, istikrarsız ve güvensiz işler ile mevcut niteliklerin emek piyasasının taleplerine yeterince uyum sağlayamaması gibi temel sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu gelişmelerin sonucunda gelecekte işler için gerekli olan nitelikler ve beceri setinin büyük ölçüde farklı olacağı ve düzgün ve kaliteli işlerin sadece daha yetenekli ve nitelikli bireyler için mümkün olacağı düşünülmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan büyük çaplı gelişmeler ekonomik faaliyetlerin vazgeçilmez bir parçası olan işgücünü de önemli ölçüde etkilemiştir. Bu bağlamda değişime ayak uydurmak ve işgücü piyasasında yaşanacak değişimi öngörebilmek adına birçok yeni kavram ve teori ortaya atılmıştır. Dijital ücretsiz emek kavramı da günümüz dijital çağına Marksist pencereden bakışı simgeleyen önemli bir kavram olarak ileri sürülmüştür. Emek sömürsünün dijital versiyonu şeklinde kuramsallaştırılan bu teori birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Tarihsel süreçte gayri maddi emekten izleyici emeğine ve oradan da günümüz dijital emeğine uzanan bu kavramlaştırma Marksist terminolojide kapitalist tarafından artı değer üreten içerik üreticisinin ya da sosyal medya kullanıcının sömürülmesi şeklinde özetlenebilmektedir. Ancak günümüzde birçok araştırmacı dijital emek kavramının sadece ücretsiz ve sosyal medya ve iletişim sektöründe kullanılmasının dijital emek kavramını dar çerçeveden bakmak anlamına geleceğini bunun yerine dijital emek kavramının dijital ekonominin tamamını kapsayacak şekilde ele alınması gerektiğini savunmaktadır.

Artık dijital emek tartışmaları, sadece ücretsiz çalışma modelleriyle sınırlı olmayıp, aynı zamanda ücretli çalışma modellerinin sistemli bir analiziyle de ilgilenmektedir. Bu görüşü destekleyen isimlerden biri de Robert Dorschel'dir. Dorschel, Mark Graham'ın dijital

platformlar aracılığıyla geniş işgücünü hedefleyen dijital işçilere yönelik yaptığı kapsamlı çalışmalara dikkat çekmektedir (Kızıloğlu, 2022).

“Kalabalık çalışma” kavramı, çeşitli dijital hizmetlerin çevrimiçi platformlar üzerinden uzaktan sunulmasını ifade eder. Bu tür platformlar, çeşitli dijital hizmetleri sağlayan ve genellikle kitle kaynak kullanımını kolaylaştıran web siteleri veya uygulamalardır. İşçilere, hizmet sunmak için merkezi bir konum sağlanır; iş görevlerini belirlemek için bir araç sunulur ve tamamlanan işler karşılığında teknik ve finansal altyapı sayesinde ödeme yapılır. Bu dijital platformlar, farklı ihtiyaç sahiplerinden gelen çeşitli görev taleplerini bir araya getirir ve işçiler ile bu talepleri buluşturarak verimli bir ekosistem meydana getirilir (Kızıloğlu, 2022). Bu şekilde oluşan dijital emek platformları dijital emek kavramının günümüz işgücü piyasasındaki karşılığı olarak görülmektedir. Ayrıca bu kavramın günümüz işgücü piyasasında mesleklerin dönüşümüne ve dijitalleşen emeği sarf edenlerin sosyal haklarına etkileri gibi birçok etki alanı bulunmakta olup bu etki alanları çalışmamızın bu bölümünde incelenecektir.

3.1. DİJİTAL EMEK PLATFORMLARI

Dijital emek platformlarını açıklamadan önce platformlar ve platform ekonomilerine değinmek gerekmektedir. Avrupa Çalışma Koşulları ve Yaşam Koşulları İyileştirme Kuruluşu (Eurofound), platform çalışmasını, özel kuruluşların veya bireylerin, belli problemleri çözmek veya özel hizmetler sunmak amacıyla diğer kuruluşlara veya bireylere erişebilmesini sağlayan, karşılığında ödeme alınan bir istihdam modeli olarak tanımlamaktadır. Platform çalışması, çeşitli platformlar aracılığıyla düzenlenen ücretli görevlerden oluşmaktadır. Bu çalışma modelinde, platform sağlayıcıları, müşteriler ve işgücü arasında üçlü bir dinamik bulunmaktadır ve temel amaç belirli görevlerin etkili bir şekilde yerine getirilmesi veya belirli sorunların çözülmesidir. Platform çalışması kapsamında, dış kaynak kullanımı (outsourcing) oldukça yaygındır ve işler genellikle belirli görevlere bölünmüş durumdadır. Ayrıca, platform çalışmasının bir diğer önemli özelliği, talebe dayalı hizmetlerin bu model içerisinde yer almasıdır (Eurofound, 2021).

Platformlar, ticari işlemlerin yanı sıra gönüllü faaliyetler veya ticari olmayan işlemlerin koordinasyonunu sağlayan dijital ağlardır. Mal ve hizmetlerin ödeme karşılığında sunulduğu durumlar kadar, sosyal medya gibi ticari olmayan etkileşimler de bu platformlar üzerinde gerçekleşebilir. Hem ticari hem de ticari olmayan işlemlerin bir arada bulunduğu

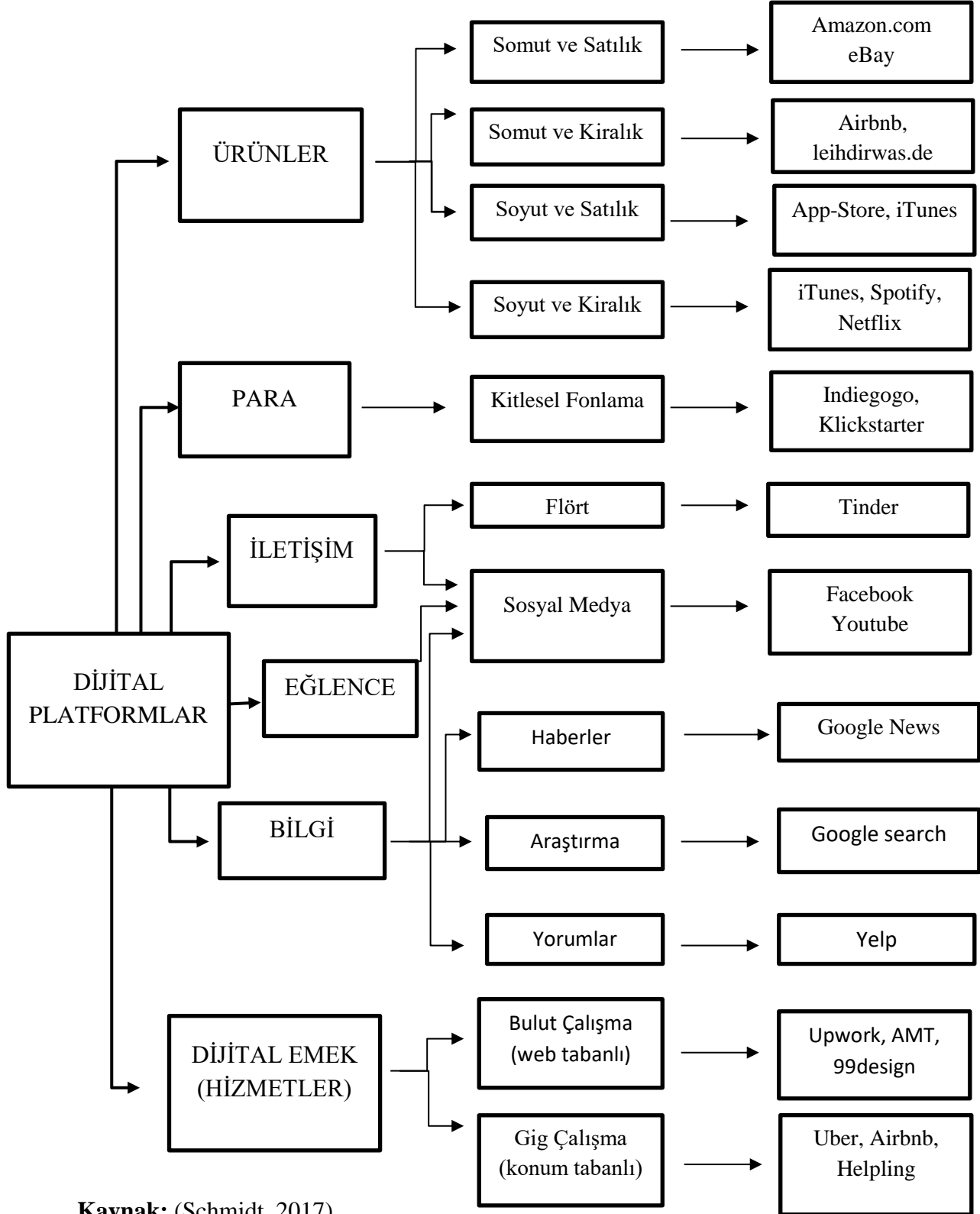
bu platformlar, genellikle platform ekonomisi kavramı altında incelenir. Platform ekonomisi, temelde üç ana tarafı içerir: platform sağlayıcıları, platform kullanıcıları (müşteriler) ve yükleniciler veya hizmet sağlayıcılar gibi platform araçları çevrimiçi pazarların yapı taşlarını oluşturur. “Platform ekonomisi” terimi yerine literatürde sıkça kullanılan çeşitli kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlar arasında “ortaklaşa tüketim/işbirlikçi ekonomi” (collaborative consumption/collaborative economy), “paylaşım ekonomisi” (sharing economy), “gig ekonomisi” (gig economy), “talebe bağlı ekonomi” (on-demand economy), “çevrimiçi dış kaynak kullanımı” (online outsourcing) gibi farklı ifadeler bulunmaktadır. Bu kavramlar, genel olarak platform ekonomisi ile benzer özelliklere sahip olsalar da, aralarındaki farklılıklar da gözlemlenmektedir. Bu nedenle, bu kavramların ortak ve ayrışan yönlerini anlamak önemlidir (Boyacı, 2020).

İşbirlikçi ekonomi kavramı, çevrimiçi platformların kolaylaştırdığı iş modelleri, bireyler tarafından sağlanan malların veya hizmetlerin geçici kullanımı için açık bir pazar oluşturan yapıları ifade eder. Çevrimiçi platformlar işi kolaylaştırıcı etkide bulunurken bu kavramın diğer ekonomik faaliyetleri de kapsadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla işbirlikçi ekonominin platform ekonomisinden farkı işbirlikçi ekonomi kavramı çevrimiçi faaliyetler dışındaki diğer faaliyetleri kapsamasıdır. Ortaklaşa tüketim ise bireylerin elinde bulunan kullanılmamış veya sınırlı ölçüde kullanılmış varlıkları verimli kaynaklara dönüştürme süreci olarak adlandırılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Boyacı, 2020).

Çevrimiçi varlıklar aracılığıyla dijital hizmetler ve ürünler sunulan platformlar, dijital platformlar olarak adlandırılır. Bu dijital platformlar, internet üzerinden hizmetleri sunarak birbirine bağımlı kullanıcı grupları arasında etkileşimler sağlar; bu kullanıcılar firmalar ya da bireyler olabilir. Bu etkileşimler, emek, ürün (e-ticaret) veya yazılım gibi çeşitli alışveriş türlerini içerebilir. Dijital işgücü platformları ise, “bireysel sağlayıcılar” olarak da adlandırılan platform çalışanları ve diğer işletmeler ile müşteriler arasında arabuluculuk yaparak veya işgücü hizmetleri sağlayarak dijital teknolojileri kullanmayı kolaylaştırmaktadır. Bu platformlar, işçileri doğrudan istihdam edebilir veya aracılık yapabilir. Bu tür platformlarda yürütülen çalışmaya genellikle “platform çalışması” veya “belirli bir süre devam eden iş” adı verilir. Dijital emek platformlarında faaliyet gösteren bireyler, akademik literatürde “belirsiz süreli işçi” veya “platform işçisi” olarak da anılmaktadır. Schmidt'e göre, platform ekonomisi çerçevesinde dijital işgücü piyasaları çeşitli kategorilere ayrılmıştır. Platform tabanlı iş modelleri, fiziksel ürün

perakendecilerinden müzik, film ve video akış hizmetlerine, tanışma sitelerine kadar toplumun ve ticari hayatın geniş bir yelpazesini etkilemiştir (Kızıloğlu, 2022).

Şekil 7: Platform Ekonomisi içinde Dijital Emek Platformlarının Yeri

Kaynak: (Schmidt, 2017)

Dijital emek platformları, geleneksel iş yapılarına dayalı faaliyetleri, bağımsız yüklenicilerin veya serbest çalışanların üstlendiği bir modelle yeniden şekillendirerek iş ilişkilerini değiştirmektedir. Bu platformlar, dijital ekonominin belirgin bir özelliğini oluşturur. Bireylerin veya işletme müşterilerinin seyahat düzenlemeleri, yemek siparişleri, internet sitesi oluşturma veya belge çevirme gibi birçok görevi serbest çalışanlar veya bağımsız yükleniciler aracılığıyla gerçekleştirmelerine olanak sağlar. Bu platformlar, işletmeleri ve müşterileri çalışanlarla eşleştirerek çalışma süreçlerini değiştirir, bu da iş yaşamının geleceği üzerinde önemli etkilere neden olmuştur (ILO, 2021b).

Dijital emek platformları, iki farklı çalışma ilişkisi biçimini sunmaktadır: Birincil olarak, platformlar doğrudan çalışanlara iş sağlayabilir ya da işin sunumunda aracılık yapabilir. Doğrudan iş sağlama modelinde, çalışanlar işverenleriyle “ücretli çalışan” statüsünde istihdam edilirken, diğer modelde ise serbest çalışanlar veya bağımsız yükleniciler olarak kabul edilirler. İstihdam modelindeki çalışanlar, platformun faaliyetlerini yürüten temel unsurlardır ve genellikle platform içindeki işgücünün daha küçük bir bölümünü oluştururlar. Platformlar aracılığıyla gerçekleştirilen işgücünün tam boyutunu tahmin etmek oldukça zor olabilir. Bu durum, platformların sıklıkla bilgi paylaşımını reddetmesinden kaynaklanır (ILO, 2021a). Ayrıca tahmin edilmesinde yaşanan zorluğun bir diğer sebebi de serbest ve bağımsız çalışanlar içinde kayıt dışı çalışanlarında bulunabilme ihtimalidir. Dijital emek platformları iş stratejileri bakımından dört ana unsurdan oluşmaktadır. Bu ana unsurlar Tablo 4’de yer almaktadır:

Tablo 4: Dijital Emek Platformlarının İş Stratejileri

İş Stratejileri	Tanımı
Gelir Stratejisi	Dijital emek platformlarının gelir stratejileri, genellikle platformda faaliyet gösteren bireylerden veya işletmelerden abonelik planları sunarak gelir elde etmeye yöneliktir. Bu abonelik planları karşılığında belirli bir ücret talep edilir. Ayrıca, bazı platformlar özel avantajlar sunan ücretli abonelik seviyeleri de belirler ki bu seviyelere ait abonelikler genellikle daha fazla iş fırsatı elde etmek isteyen kullanıcılar için cazip hale getirilir. İnternet tabanlı çevrimiçi platformlar ise çeşitli abonelik seçenekleri sunarak ve ücretsiz deneme süreçleri sağlayarak müşteri çekmeye çalışır. Bu platformlarda kullanıcılar, farklı özelliklere veya hizmetlere erişim sağlayan çeşitli abonelik düzeyleri arasından seçim yapabilirler. Bazı platformlar, konum temelli hizmet sunumunda farklı bir yaklaşım benimser. Örneğin, taksi platformları genellikle sürücülerden komisyon kesintisi yaparak gelir elde ederken, teslimat

	<p>platformları genellikle işletmelerden ve müşterilerden ücret alır. Genel olarak, platformlar çalışanlardan veya işletmelerden elde ettikleri iş hacmi üzerinden bir komisyon ücreti alırlar. İnternet tabanlı platformlarda, işletmelerden alınan komisyon ücretleri, çalışanlardan alınan komisyon ücretlerine kıyasla genellikle daha yüksektir. Bu durumun arkasında, platformların işletmelere daha fazla müşteri potansiyeli sunma ve onları platformda tutma isteği bulunabilir.</p>
İşe Alım, Çalışan ile Müşteri Eşleştirme	<p>Dijital emek platformları, işleri ya da müşterileri çalışanlarla eşleştirmek için algoritmaları kullanarak geleneksel insan kaynakları süreçlerini değiştirme eğilimindedir. Geleneksel insan kaynakları yaklaşımı genellikle işe alımları eğitim düzeyi ve deneyime dayalı olarak gerçekleştirirken, algoritmik eşleştirme genellikle puanlama, müşteri değerlendirmeleri, iş iptal veya kabul oranları ile çalışan profillerini göz önünde bulundurur. İnternet tabanlı çevrimiçi platformlarda, bu eşleştirme süreci aynı zamanda çalışanın abonelik düzeyi ve isteğe bağlı paket tercihlerini de dikkate alabilir. Bu uygulama özellikle gelişmekte olan ülkeler ve düşük gelirli bölgelerdeki bazı çalışanların iş veya görev alma olasılığını azaltabilir.</p>
İş Süreçleri ve Performans Yönetimi	<p>Platform iş modelinin temelini, çalışanların algoritmalarla yönetilmesi oluşturur. Bu platformlar, iş süreçlerini denetlemek, çalışanların faaliyetlerini izlemek ve müşteriler ile platform arasındaki iletişimi kolaylaştırmak için çeşitli yazılım ve donanım araçları sunar. Örneğin, konum tabanlı platformlarda Küresel Konumlama Sistemi (GPS) kullanarak çalışanların konumlarını izlemek mümkündür. Ayrıca, çevrimiçi platformlarda ise otomatik ekran görüntüsü alma veya tuş vuruşlarını kaydetme gibi araçlar kullanılır. Bu algoritmalar aynı zamanda müşteri değerlendirmeleri ve geri bildirimleri gibi ölçütleri kullanarak çalışanların performansını, davranışını değerlendirmekte ve puanlama yapmaktadır.</p>
Platform Yönetişim Kuralları	<p>Dijital emek platformları genellikle kendi hizmet sözleşmeleri aracılığıyla platformun yönetim yapısını tek taraflı olarak belirlerler; bu sözleşmeler, çalışanlar, müşteriler ve işletmeler tarafından kabul edilmelidir, böylece platforma erişim sağlanabilir. Platform kullanımına dair davranış kurallarına uymanın yanı sıra, bu sözleşmeler aynı zamanda iş başvurularını kabul veya reddetme, platform hesaplarının askıya alınması ve veri kullanımı gibi konuları da içerir. Bu yönetim şekli, platformların çalışanların iş yapma özgürlüğü üzerinde önemli düzeyde kontrol sahibi olmalarını sağlar. Örneğin münhasırlık koşulu gibi unsurlar aracılığıyla, müşterilerin veya işletmelerin platform çalışanlarıyla ne şekilde ve hangi koşullarda etkileşimde bulunabileceğini belirler.</p>

Kaynak: (ILO, 2021a)

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), dijital emek platformlarını iki temel kategoriye ayırmaktadır. İlk olarak, işlerin çevrimiçi ve uzaktan çalışanlar tarafından gerçekleştirildiği çevrimiçi web tabanlı platformlar bulunmaktadır. Diğer bir kategori ise bireylerin işleri

belirli bir fiziksel konumda tamamladığı konum tabanlı platformlardır. Özellikle son yıllarda, gelişmiş ülkelerde Deliveroo ve Uber gibi konum tabanlı platformlar giderek daha fazla ilgi görmektedir. Bu bağlamda 2010 yılında 142 iken, 2020 yılında 777'ye yükselen internet tabanlı çevrimiçi ve konum tabanlı (taksicilik ve teslimat) platformlar belirgin bir büyüme göstermiştir. Bu dönemde internet temelli çevrimiçi platformların sayısı üç katına çıkarken, taksicilik ve teslimat platformları neredeyse 10 kat artmıştır. Her iki kategorideki platformlarda da artış yaşanırken konum tabanlı (taksicilik ve teslimat) platformlar çok daha yüksek oranda artış göstermiştir. Ayrıca, çevrimiçi web tabanlı platformlar da işletmeler arasında yaygın bir şekilde tercih edilmektedir. Serbest çalışma (freelance) ve rekabetçi programlama (competitive programming) gibi birçok platform, Upwork ve Topcoder gibi örnekler, belki de adını pek duymamış olabileceğimiz şekilde faaliyet göstermekte ve bu alandaki deneyimlerini 20 yılı aşkın bir süredir biriktirmektedir (ILO, 2021a).

3.1.1. Konum Tabanlı Dijital Emek Platformları: Gig Çalışma

Gig ekonomisi, bireylerin bir işverenin sürekli bir çalışmanı olmaktan ziyade bağımsız olarak faaliyet gösterdikleri, genellikle ayrı ayrı ücretlendirilen, geçici işler veya farklı görevler üstlendikleri bir çalışma modelini ifade eder (Dilekoğlu Çalca & Aydın, 2022). Günümüzün popüler kavramlarından olan gig ekonomisi kavramı da sıklıkla platform ekonomileri yerine kullanılmaktadır. Ancak gig ekonomisi, bağımsız yükleniciler veya danışmanlar olarak, çalışanların sadece belirli bir görevi tamamlamak veya belirli bir süre boyunca esnek düzenlemeler çerçevesinde istihdam edildiği bir durumu ifade ettiği için esnek düzenlemeler altında yapılan çalışmayı tanımlamaktadır (Friedman, 2014). Platform ekonomisi sadece işgücü teminini içeren emek platformlarıyla sınırlı değildir; oldukça geniş bir yelpazeyi kapsar. Ancak gig ekonomisi terimi, özellikle dijital emek platformları altında yer alan bir alt kavram olarak düşünülebilir. Ayrıca, geçici ve tek seferlik görevleri içeren gig işleri, çevrimiçi platformlar aracılığıyla talep üzerine gerçekleştirilen işleri anlatırken, dijital dönüşümün etkili olduğu veya olmadığı diğer bağımsız çalışma biçimlerini de içerebilir (Boyacı, 2020).

Yerel düzeyde ortaya çıkan bir eğilim olan “gig çalışması” (gig work), işverenler ile iş arayanların genellikle yüz yüze etkileşimde bulunduğu emek platformlarını ifade etmektedir. Bu tür platformlar, işlerin gerektirdiği beceri düzeyine göre çeşitlilik

gösterebilir. Düşük beceri gerektiren tarafında, paylaşımlı yolculuk hizmeti sunan Uber gibi platformlar bulunurken; daha yüksek beceri düzeyi gerektiren tarafta, sanatsal performans sergileyenlerden, ev tamiratyapanlara ve çeşitli bakım hizmetleri sunanlara kadar geniş bir yelpaze mevcuttur. Bu platformlar aracılığıyla, çalışanlar, müşteriler ve belirli koşullar altında çalışanlar arasında etkileşimler meydana gelmektedir. Bu farklı türdeki platformların yaygınlaşmasıyla birlikte, talep odaklı ekonominin çeşitli ve karmaşık bir yapı oluşturduğu ifade edilmektedir (Metin, 2022).

3.1.2. İnternet(Web) Tabanlı Dijital Emek Platformları: Bulut Çalışma

İnternet tabanlı dijital emek platformları, fiziksel konum bağımlılığı olmaksızın çeşitli web tabanlı görevleri veya hizmetleri yerine getirme imkânı sunmaktadır. Üretim ve iş organizasyonunun ulusal sınırlarını aşarak dış kaynak kullanımı, uzun bir geçmişe sahip olmakla birlikte, dijital platformlar bu konuda artan bir rol üstlenmektedir. Bu mekânsal değişimin internet tarafından tetiklenmesi, beceri gereksinimleri ve işgücü maliyetlerini derinden etkilemiş ve bu da dijital platform çalışanlarının hem önemini hem de sayısını artırmıştır. Bulut çalışma olarak da adlandırılan bu platformlar, coğrafi konumlarına bakılmaksızın dünya çapında geniş bir çalışan kitlesini belirli dijital görevleri yerine getirmek için bir araya getirebilmektedir. İnternet tabanlı bu çevrimiçi platformlarda bulunan bütün çalışanlar, bu sanal ortamı paylaşırken, beceri seviyeleri, ödeme yöntemleri ve çalışma koşulları arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar neticesinde internet tabanlı dijital emek platformları kendi içinde üçe ayrılmıştır. Bunlar Tablo 5’de gösterilmiştir (Boyacı, 2020).

Tablo 5: İnternet Tabanlı Dijital Emek Platform Biçimleri

	Tanımı	Görevi
Makro Görevli Bireysel Çalışma	Yüksek düzeyde beceri gerektiren görevlerin yer aldığı, müşteri ile çalışan arasında direkt ilişkilerin temelinde olduğu platformların bir alt kümesini ifade etmektedir. Bu platformlar, dış kaynak kullanımı yaklaşımını şirket düzeyinden bireylere taşımaktadır. Bu platformlar sayesinde müşteriler, dünyanın dört bir yanından bağımsız yüklenicileri (platform çalışanları) bulabilir ve sonrasında ilan edilen işlere teklif sunabilirler.	Karmaşık Programlama, Veri analiz sorunlarını çözme

Mikro Görevli Kalabalık Çalışma	Geniş bir çalışan grubunun yerine getirdiği, yüksek beceri düzeyini talep etmeyen görevleri içeren platformların daha alt bir alt grubunu temsil eder. Görevleri düşük beceri düzeyine sahip platform çalışanlarının kolayca gerçekleştirebileceği küçük parçalara bölerek, işleri tamamlama süresine değil, her bir görev için ödeme yapmaya dayalı bir yaklaşım benimsemektedir.	Mevcut veri tabanlarının onayı, kartvizitlerin dijitalleştirilmesi, ses kayıtlarının transkripsiyonu, ürün açıklamalarının yazımı, duygu analizi
Yarışma Tabanlı Kalabalık Çalışma	Yaratıcılık isteyen görevleri, parçalara ayrılmadan tüm bir topluluğun eş zamanlı olarak çözüp, nihayetinde yalnızca bir sonucun benimsendiği ve bu sonuca göre ücretlendirme yapılan platformlar şekillendirmektedir.	Çeviri, yasal, mali ve patent hizmetleri, tasarım ve yazılım geliştirme, Örneğin; grafik ya da logo tasarımı

Kaynak: (Boyacı, 2020)

3.1.3. Dijital Emek Platformlarının Geleceği, Fırsatları ve Tehditleri

Dijital çağı yaşadığımız günümüzde birçok alanda birçok teknolojik yenilik meydana gelmektedir. Bu yenilikler ve dönüşüm süreci bütün dünya da baş döndürücü boyutları ulaşmıştır. Yapay zekâ, nesnelere interneti ve otomasyon gibi kavramlar ile iş süreçlerinin otomasyonu, bazı görevlerin insan emeği yerine makineler tarafından gerçekleştirilmesine yol açarken dijital emek kavramını da işgücü piyasasında daha da görünür hale getirmektedir. Bu kapsamda dijital emeğin kullanılacağı platformlarda da köklü değişiklikler meydana gelebilir. Geleneksel iş tabanlı platformların yanı sıra, uzmanlık tabanlı, proje tabanlı veya abonelik temelli platformlar gibi çeşitli modeller ortaya çıkabilir. Dijital emek platformlarının geleceği, politika, teknoloji, toplumsal dinamikler ve daha pek çok faktörün etkileşimi sonucu şekillenecektir.

Gelecekte dijital emek platformları için izlenmesi gereken yol, bu platformlarının sunduğu potansiyel fırsatları değerlendirmek ve bu platformların beraberinde getirdiği zorlukları aşmak amacıyla küresel bir sosyal diyalog süreci başlatmaktır. Bu sayede dijital emek platformları, insan onuruna yakışır iş imkânlarını sağlama, sürdürülebilir işletmelerin büyümesine destek olma ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunma amacıyla en iyi şekilde kullanılabilirler. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün bağımsız Çalışma Yaşamının Geleceği Küresel Komisyonu, belirli temel haklar ve korumaları içerecek şekilde düzenlemeler yapılmasını önermiştir. Bu düzenlemeler, dijital emek platformlarının ve bu platformları kullanan müşterilerin uymak zorunda olduğu

uluslararası bir yönetim sistemini gerektirecektir. Ayrıca, Komisyon, iş kararlarının insanlar tarafından alınmasını sağlamak amacıyla algoritmik yönetim, denetim ve gözetimde “insan merkezli” bir yaklaşım benimsemeyi önermektedir (ILO, 2021a).

ILO'nun Yüzüncü Yıl Bildirgesi, çalışma yaşamının ilerisi için, tüm bireylerin içinde yer alabileceği ve sürdürülebilir kalkınmayı, tam ve verimli istihdamı, insanca yaşanabilir işleri desteklemek amacıyla, “uygun gizlilik ve kişisel veri korumasını sağlayan, işin dijital dönüşümü de dahil olmak üzere çalışma hayatındaki zorluklarla başa çıkmayı ve fırsatları değerlendirmeyi amaçlayan politika ve tedbirlerin oluşturulmasını” teşvik etmektedir. Bu bağlamda ILO'nun çalışmaları sonucunda belirtilen amaçlara ulaşmanın en etkili yolu, dijital emek platformları, platform çalışanları ve temsilcileri ile hükümetler dahil ilgili tüm paydaşlar arasında sosyal diyalogu teşvik etmektir. Dijital emek platformlarının kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınmaya daha fazla katkıda bulunabilmesi için, uluslararası platformlar ve örgütler arasında uyumlu bir çaba gösterilmesi gerekmektedir. Bu tür bir düzenleyici diyalog ve koordinasyonun merkezinde, ulusal yasaların çalışma yaşamındaki temel hakları ve ilkeleri uygulamayı amaçlayan hükümlerinin yanı sıra iş sağlığı, güvenliği, sosyal güvence gibi diğer temel yasal düzenlemelerin, dijital platform çalışanları dahil tüm çalışanlara yönelik olarak geçerli olması gerekmektedir (ILO, 2021a).

Dijital dönüşümün bütün dünyayı etkilediği günümüzde dijital emek platformları ve bu platformların çalışanları için birçok fırsatların olduğunu söylemek mümkün olmasına rağmen işgücü piyasası açısından bir o kadar da sorun ve tehditler bulunmaktadır. Hatta dijital emek platformları için fırsat olan bir durum bu platformların çalışanları için sorun olabilmektedir. Örnek vermek gerekirse platform ve çalışanlar arasında bir iş ilişkisinin bulunmaması çalışanlar açısından sorun ve tehdit olarak görülürken platformlar açısından kazanç ve fırsat olarak değerlendirilmektedir.

Dijital emek platformları, çalışanları zorlu ve eşitsiz çalışma koşullarına sıkıştırma eğilimindedir. Geleneksel iş modellerini yerle bir ederek, çalışma düzenlerini ve istihdam biçimlerini değiştirme eğilimindedir. Bu durum, işgücüyle ilgili yasal çerçevede birçok soruna yol açmaktadır. Birçok platform işletmesi, istihdam uygulamaları konusunda hukuki belirsizlikler içinde faaliyet göstermektedir. Bu nedenle, platform çalışanlarının yasal hakları konusunda belirsizlikler mevcuttur. Bu kişiler genellikle “işçi” veya “bağımlı çalışan” statüsüne sahip olmadıklarından, genellikle bağımsız yükleniciler, serbest çalışanlar veya kendi hesabına çalışanlar olarak adlandırılırlar. Bu durum, tam zamanlı bir

işçinin sahip olduğu haklardan yoksun olmalarına neden olur. Sağlık sigortası, emeklilik, işsizlik sigortası gibi birçok hak, platform çalışanları için ulaşılamaz bir hedef haline gelmektedir (Kabakçı, 2023).

Dijital emek platformlarında, çalışma koşulları genellikle tek taraflı olarak belirlenen hizmet sözleşmesi şartlarıyla şekillenir. Platformlar tarafından yapılan bu sözleşmeler, çalışma süresinden ücrete kadar çeşitli yönleri tanımlar. Bu tür sözleşmeler genellikle çalışanları bağımsız yükleniciler veya kendi hesabına iş yapanlar gibi sınıflandırmaya yönelik eğilim taşır. Ancak, bu yaklaşım çalışanların işyeri korumalarının birçoğunu ve işçi statüsündeki haklara erişimi kısıtlayabilir veya imkânsız hale getirebilir. Gerçek şu ki, pek çok ülkede kendi hesabına iş yapanlar olarak kabul edilen bireyler, genellikle sosyal güvenlik kapsamı dışında kalır. Hatta bu kişiler, zorunlu veya isteğe bağlı olarak sosyal güvenlik sistemine dahil olsalar bile, genellikle kişiler sosyal güvenlik masraflarını tamamen kendileri üstlenmek zorunda kalırlar. Bu bağlamda dijital emek platformlarında çalışanların bağımsız yüklenici olarak nitelendirilmesi, kuşkusuz işletmelerin/platformların küresel ekonomik rekabet içerisinde öne çıkmasına ve maliyet avantajları elde etmesine yardımcı olmaktadır. Öyle ki, belirli endüstri liderleri, platform çalışanlarını kendi işçileri olarak kabul edilmesinin platform şirketlerine %20 ila %30 arasında ek maliyet getireceğini öngörmektedir (Metin, 2022). Platformların kendi bünyelerinde bu çalışanları istihdam etmek yerine bağımsız çalışan olarak kendi hesabına çalışan kişiler olarak platformda çalışması bu kişilerin sosyal haklarını riske atmaktadır. Bu bağlamda platform ile çalışan kişiler arasında bir bağ kurulamamış olup kişilerin sosyal güvenlik hizmetlerini kendilerinin sağlamanın istenmektedir. Bu durum kendi adına iş yapan bu kişileri maddi yönden zor duruma düşürürken sosyal güvenlik sistemine katılımı da azaltmaktadır.

Dijital emek platformlarında yaşanan bir başka sorun ise platform çalışanlarının ücretleri konusunda yaşanmaktadır. Bu bağlamda ILO tarafından 12000 platform çalışanı ile yapılan anket çalışmasında katılımcıların üçte birinden fazlası, çevrimiçi çalışmanın temel bir gelir kaynağı olduğunu vurgulamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde, bu oran %44 seviyesine yükselmektedir (ILO, 2021b). Hal böyle iken dijital emek platformlarında özellikle rekabete dayalı çalışma modellerinde, internet aracılığıyla dünya çapında yayılan çalışanlar arasındaki yarışma, ücretleri aşağı çekmekte ve insanları kazanç elde etmek için uzun saatler boyunca çalışmaya zorlayabilmektedir. Özellikle kalabalık çalışma modellerinde

olduğu gibi, iş, farklı coğrafi bölgelerdeki ve zaman dilimlerindeki tarafları içerdiğinde gece veya sosyal olmayan saatlerde çalışmayı gerektirebilmektedir. Hiç kuşkusuz, bu durum birçok çalışan için gelir istikrarını imkânsız bir hale getirmektedir (Stefano, 2016).

Dijital araçların kullanımı ve algoritmik yönetim, dijital emek platformlarında iş süreçlerini ve performans değerlendirmesini temelinden değiştirmektedir. Bazı platformlar, görevleri ve çalışanları insan etkileşimi yerine tamamen otomatik eşleştirme süreçleriyle belirlemektedir. Çalışanlar, müşteri ihtiyaçlarına otomatik olarak uygun şekilde atanmakta ve platforma özgü göstergelere dayalı görevler verilmektedir. Bu göstergeler, “çalışan değerlendirmeleri (ratingler)”, “çalışan profilleri (uzmanlık düzeyi, beceriler vb.)” ve müşteri geri bildirimleri gibi unsurları içermektedir (Metin, 2022).

Algoritmalar tarafından hesaplanan çalışan değerlendirmelerinin nasıl oluşturulduğu konusunda yeterli şeffaflık bulunmamaktadır. Bu platformların çoğunda, işin türü, miktarı ve dolayısıyla çalışanın kazanması gereken gelir gibi faktörleri belirlemek için bu değerlendirmeler kullanılmaktadır. Tüm dijital emek platformlarında, bir gecikme veya işin tamamlanmaması değerlendirmeyi olumsuz yönde etkileyebilir. Daha düşük bir değerlendirme, çalışma fırsatlarının azalması veya çalışanın hesabının askıya alınması gibi sonuçlar doğurabilir (Metin, 2022).

İş dünyasında hızla genişleyen ve büyük ölçüde erişilebilir olan dijital emek platformları, iş yaşamının geleceği için önemli bir yere sahip olarak kabul edilmektedir. Geleneksel iş modellerinden ayrılan bu dijital çalışma biçimi, bu platformlara ve çalışanlarına büyük fırsatlar sunma potansiyeli taşımaktadır. Platform tabanlı çalışma, işverenlere iş yükündeki dalgalanmalara göre çalışanların iş saatlerini ayarlama esnekliği sunmaktadır. Bununla birlikte, bu çalışma modelinde işverenler, küresel bir veri tabanında yer alan platform çalışanları arasından herhangi bir yerden kısa vadeli işler için seçim yapabilmektedir. Aynı şekilde, platform çalışanları da bu veri tabanında bulunan projeler arasından tercih ettikleri işi seçme imkânına sahiptirler. Bu yaklaşım, hem işverenler hem de çalışanlar için önemli fırsatlar sunmaktadır. Platform tabanlı çalışma, çalışanların mekân ve zamana bağlı olmaksızın emeklerini sunabilmelerine olanak tanır. Bu sayede, çalışanlar platform çalışmasını ana gelir kaynağı olarak kullanabileceği gibi, ana işlerini desteklemek veya ek gelir elde etmek için de kullanabilirler. Aynı zamanda, platform çalışma dezavantajlı gruplar için istihdam engellerini aşmada da yardımcı olabilir. Sonuç olarak, platform tabanlı çalışma modeli, işverenlerin ihtiyaçlarına ve çalışanların esneklik taleplerine yanıt

vererek, geleneksel iş düzeninin dışında yeni ve çeşitli istihdam fırsatları sunmaktadır (Kabakçı, 2023).

Dijital emek platformlarında yer alan çalışanlar, önceden belirlenmiş bir çalışma saatine bağlı olmadan faaliyetlerini gerçekleştirme esnekliğine sahiptir. Bu durum, bağımsız çalışma statüsüne uyumlu bir şekilde, çalışanların istedikleri zamanı uygulamalar ve platformlar aracılığıyla kullanarak çalışmalarına olanak tanır. Bağımsız çalışanlar, geleneksel işçilere kıyasla ekonomik yaşamlarını daha fazla kontrol altında tutabilirler. Yaptıkları işin yöntemleri ve araçları üzerinde de daha fazla söz sahibidirler. Eurofound'un belirli platform türleri üzerinde yaptığı araştırmalar, genel olarak platform çalışanlarının çalışma saatlerini belirleme ve çalışma yoğunluklarını ayarlama konusunda çeşitli derecelerde kontrol sahibi olduklarını ve iş-yaşam dengesinden memnun olduklarını göstermektedir. Ancak, konum tabanlı platformlarda çalışanlar açısından bazı istisnai durumların gözlemlendiği de belirtilmektedir (Metin, 2022). Bu bağlamda dijital emek platformunda çalışanların çalışma zamanlarının esnek olması konum tabanlı platformlar için bazı zorlukları da beraberinde getirebiliyor. Bunun en temel nedeni konum tabanlı çalışanların sahada çalışması olarak gösterilebilir. Mesela konum tabanlı dijital emek platform çalışanının en bilineni olan moto-kuryelerin gece çalışmalarında yaşadıkları sorunlar örnek olarak verilebilir.

Dijital emek platformları sayesinde başta KOBİ'ler olmak üzere bir dizi geleneksel işletme, özellikle restoranlar ve perakende sektörleri gibi, konum tabanlı platformları benimsemeye yönelmiştir. Bu işletmeler, artan rekabetin üstesinden gelme, mevcut müşteri tabanını genişletme, hızla değişen pazarda ayakta kalma ve müşteri tercihlerine uyum sağlama hedefleri doğrultusunda dijital iş platformlarına giderek daha fazla önem vermektedir. Birçok restoran, özellikle COVID-19 salgını başladığından beri, görünürlüklerini artırmak ve pazarlarını genişletmek, üretkenlik, verimlilik ve karlılığı artırmak amacıyla teslimat platformlarına büyük ölçüde bağımlı hale gelmiştir (ILO, 2021a). Netice itibarıyla dijital emek platformları KOBİ'lerin işlerini büyütmesinde ve orta ölçekli işletmeler ya da daha kurumsal işletmelere dönüşmesinde önemli bir rol oynamışlardır.

Dijital çalışma platformları aynı zamanda, belirli sektörlerdeki bazı işletmelerin stratejilerini yeniden şekillendirmelerine ve daha geniş pazarlara ulaşmalarına imkân tanımaktadır. Örneğin, iş süreçlerini dış kaynak kullanımı (BPO) sektörü, büyük bir dönüşüm sürecinden geçiyor. Artık müşteri talepleri, sese dayalı hizmetlerden ziyade

dijital araçlarla karşılanmakta ve müşterinin baştan sona dijital araçlarla yönetilen bir yolculuğu tercih edilmektedir. Bu dönüşümün içinde, Facebook ve WhatsApp mesajları, çevrimiçi sohbetler veya e-postalar gibi iletişim araçlarının yanı sıra, gerçek zamanlı geri bildirim sağlayan yapay zekâ robotları da bulunmaktadır (ILO, 2021a). İş süreçlerinde dış kaynak kullanımı(BPO) sektörü emeğin dijitalleşme ile birlikte bir platform olarak üretim süreçlerine de dahil olabileceği anlamına gelmektedir.

3.2. GELECEĞİN İŞLERİ, MESLEKLERİN DÖNÜŞÜMÜ VE DİJİTAL BECERİLERİN DİJİTAL EMEK ÜZERİNE ETKİLERİ

Teknolojideki hızlı ve büyük değişimler, meslekleri ve bu mesleklerin gerektirdiği becerileri kökten dönüştürmüştür. Teknolojinin hızla ilerlemesi, insanların çalışma biçimlerini, iletişim yöntemlerini ve yaşam tarzlarını derinden etkilemektedir. Günümüzde birçok insan, iş ve günlük yaşamlarında düzenli olarak bilgisayarlar, akıllı telefonlar ve tabletler gibi dijital araçlara başvurmaktadır. Dijital çağ, önceki teknolojik devrimlerden ayrılarak daha hızlı ve etkileyici bir değişimi beraberinde getirmekte, çalışma alışkanlıklarımızı temel düzeyde değiştirmektedir. Artık teknoloji yalnızca tekrar eden görevleri otomatikleştirmekle kalmıyor, aynı zamanda rutin olmayan bilişsel görevleri de kapsamaktadır. Robotik teknoloji, büyük veri analizi ve Nesnelerin İnterneti gibi alanlar, endüstrilerin ve mesleklerin temel niteliğini değiştirmektedir (Budak, 2021).

Dijitalleşme, teknolojinin ilerlemesiyle birlikte, üretim kapasitesinin artması ve daha fazla mal ve hizmet üretiminin mümkün hale gelmesi anlamına gelir. Ancak bu durum, işgücüne olan ihtiyacı azaltarak emeğin oranını düşürebilir, bu da ücretlerin ve istihdamın risk altında olabileceği anlamına gelir. Ancak bu süreç aynı zamanda üretkenliği artırabilir, fiyatları düşürebilir, yeni ürünlerin ortaya çıkmasını teşvik edebilir ve talebi yükseltebilir. Bu da işgücü talebinde artışa ve istihdamın artmasına neden olabilir. Dijital teknolojilerin yükselen trendi, insan emeğinin yerine geçme eğilimini taşıırken, sermaye talebini de olumsuz anlamda etkileyebilir. Günümüz dijital çağında, dijitalleşmeden en büyük faydayı işçiler veya yatırımcılar değil, yenilikçiler ve girişimciler olacaktır. Otomasyonun giderek daha fazla benimsenmesi ve önemi arttıkça, makinaların insan yeteneklerini aşan yetenekleri, otomasyonun rolünü daha da büyütecektir. Bu durum şirketlere hız, zaman ve maliyet avantajı sağlarken çalışan işgücünün istihdamını olumsuz yönde etkileyecektir (Budak, 2021).

Dijitalleşme neticesinde insan emeğine duyulan ihtiyacın azalacak olmasından anlaşılması gereken düşük beceri gerektiren insanın fiziksel emeği ile ilgili mesleklere olan talebin azalacak olmasıdır. Bu bağlamda günümüzde bazı mesleklerin teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme neticesinde ömrünü tamamlayacağı düşünülmektedir. Ancak buna rağmen teknolojik gelişmeler neticesinde yeni çalışma alanları ve yeni mesleklerde ortaya çıkmaktadır. Bu meslekler dijital beceriler gerektiren insanın zihinsel emeği ile ortaya koyacağı alanlarda yer almaktadır. Yani fiziksel emeğe dayalı mesleklere ilgi azalırken dijital becerilere dayalı daha çok zihinsel emeğin ürünü olan (ki buradaki dijital becerilerin ve zihinsel emeğin birleşimini dijital emek olarak ifade edebiliriz) teknolojik gelişmeler sayesinde ortaya çıkmış yeni mesleklere yönelim artmaktadır. Mesleklerin bütün bu değişimine mesleklerin dijital dönüşümü diyebiliriz.

Dünya Ekonomik Formu, teknolojik gelişmelerin işgücü piyasaları üzerindeki etkilerini ortaya koymak için her yıl “Mesleklerin Geleceği Araştırması” yayınlamaktadır. Beş yıllık projeksiyonlar halinde yayınlanan araştırmaya göre 2023-2027 yılları arasında en çok talep edilecek meslekler ve önemini kaybedecek meslekler Tablo 6’da sıralanmıştır;

Tablo 6: Talebi Artan Meslekler ve Talebi Azalan Meslekler (2023-2027)

Talebi Artan Meslekler	Talebi Azalan Meslekler
Yapay Zekâ ve Makine Öğrenimi Uzmanları	Banka Veznedarları ve İlgili Memurlar
Sürdürülebilirlik Uzmanları	Posta Hizmetleri Memurları
İş Zekâsı Analistleri	Kasiyerler ve Bilet Görevlileri
Dijital Dönüşüm Uzmanları	Veri Giriş Görevlileri
Tarımsal Ekipman Operatörleri	İdari ve Yönetici Sekreterleri
Büyük Veri Uzmanları	Malzeme Kayıt ve Stok Tutma Memurları
Robotik Mühendisleri	Muhasebe, Defter Tutma ve Bordro Görevlileri
Veri Analistleri ve Bilim İnsanları	İstatistik, Finans ve Sigorta Memurları
FinTech Mühendisleri	Ev Aletleri Montajcıları ve Tamircileri
Bilgi Güvenliği Analistleri	Kanun Koyucular ve Yetkililer
Blockchain Geliştiricileri	Kapıdan Satış Çalışanları (Pazarlamacılar)
E-ticaret Uzmanları	Güvenlik Görevlileri

Kaynak: (World Economic Forum, 2023)

Tablo 6’da görüldüğü gibi gelecek beş yılda dijital emek olarak adlandırabileceğimiz birçok mesleğe olan talebin artması beklenirken nitelik ve beceri gerektirmeyen mesleklerin ise önemini yitirmesi beklenmektedir.

Günümüzde yaşanan dijital dönüşüm neticesinde ortaya çıkan geleceğin meslekleri kavramı istihdam ile ilgilenen ILO, Dünya Ekonomik Forumu, OECD gibi birçok uluslararası kuruluşun önem verdiği ve gelecekteki işgücü piyasalarına yön vermek için gerekli olarak gördükleri konuların başında gelmektedir. Bu bağlamda her kuruluş geleceğe yönelik öngörülerini de içerecek şekilde çalışmalarını çeşitli rapor ve bildirimler ile düzenli olarak paylaşmaktadır. Ülkemizin kamu istihdam kurumu olan İŞKUR’da bu kapsamda geleceğin meslekleri adı altında yüz tane mesleği yayınlamıştır. Bu meslekler Tablo 7’de yer almaktadır:

Tablo 7: Geleceğin Meslekleri- İŞKUR

Ağ Teknolojileri Uzmanı	Elektronik Ve Haberleşme Mühendisi	Makine Mühendisi	Tıp Mühendisi
Ağ Veri Tabanı Yöneticisi	Endüstriyel Robot Programcısı	Makine Ve Teçhizat Mühendisi	Uçak Mühendisi
Akıllı Bina Otomasyon Sistemleri Bakım Onarımcısı	Endüstriyel Tasarım Mühendisi	Malzeme Bilimi ve Nanoteknoloji Mühendisi	Uçuş Mühendisi
Animasyon Programcısı	Enerji Sistemleri Mühendisi	Malzeme Mühendisi	Uygulama Programcısı
ARGE Elemanı	Enformasyon Teknolojileri Uzmanı	Mekatronik Mühendisi	Uzay Mühendisi
Bakım Onarım Mühendisi	Gemi İnşaatı ve Gemi Makineleri Mühendisi	Metalürji Ve Malzeme Mühendisi	Veri Madenciliği Uzmanı/Danışmanı
Bilgi Güvenlik Uzmanı	Gemi Makineleri İşletme Mühendisi	Mikro denetleyici Programcısı	Veri Mühendisi
Bilgisayar Ağı Analisti	Gemi Ve Deniz Teknolojileri Mühendisi	Mikro işlem Tasarımcısı	Veri Tabanı Analisti
Bilgisayar Ağı Yöneticisi	Grafik ve Animasyon Tabanlı Web Sayfası Hazırlayıcısı	Mobil Yazılım Geliştirme Uzmanı	Veri Tabanı Mimarı
Bilgisayar Mühendisi	Güneş Enerji Sistemleri Teknisyeni	Nesne Tabanlı Programlamacı	Veri Tabanı Yöneticisi
Bilgisayar Oyunları Programcısı	Güneş Isıl Sistem Personeli/Güneş Enerjisi Sistemleri Montajcısı	Nükleer Enerji Mühendisi	Veri/Bilgi Yönetimi Danışmanı
Bilgisayar Programcısı	Güvenlik Uzmanı (BİT)	Otomasyon Sistemleri Programcısı	Web Programcısı
Bilgisayar Sistemleri Yöneticisi	Havacılık Mühendisi	Otomotiv Mühendisi	Web ve Çoklu Ortam Geliştiricisi ve Sorumlusu
Bilişim Sistemleri Mühendisi	Havacılık Simülasyon Uzmanı	Oyun Geliştirme Uzmanı	Yazılım Geliştiricisi
Biyomedikal Mühendisi	Havacılık ve Uzay Mühendisi	Petrol Ve Doğalgaz Mühendisi	Yazılım Mühendisi
BT Çözümleri Uzmanı	İletişim Tasarımı Uzmanı	Planlama Mühendisi	Yazılım Tasarımcısı
BT İş Analisti	İnsansız Hava Aracı (İHA) Pilotu	Lif ve Polimer Mühendisi	Yazılım Test Edicisi

Büyük Veri Uzmanı/Danışmanı	İnternet Geliştiricisi	Proje Mühendisi	Yazılım ve Veri Tabanı Uzmanı
Cevher Hazırlama Mühendisi	İş Zekâsı Uzmanı/Danışmanı	Raylı Sistemler Mühendisi	Yönetim Bilişim Sistemleri Uzmanı
Bulut Bilişim Uzmanı	İşletme Enformatiği Uzmanı	Robot Kaynak Operatörü	Video Montaj ve Efekt Uzmanı
Çoklu Ortam Programcısı	Kaynak Mühendisi	Siber Güvenlik Uzmanı	Yapay Zekâ Mühendisi
Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisi	Kimya Biyoloji Mühendisi	Sistem Analisti (BT)	Yenilenebilir Enerji Uzmanı
Dijital Adli Tıp Uzmanı	Kurumsal Kaynak Planlama Uzmanı	Sistem ve Ağ Uzmanı	Kullanıcı Deneyimi Uzmanı
Elektrik Mühendisi	Kontrol Mühendisi /Kontrol Ve Otomasyon Mühendisi	Sosyal Medya Uzmanı	3D Üretim Uzmanı
Elektrik-Elektronik Mühendisi	Maden Mühendisi	Telekomünikasyon Mühendisi	Artırılmış Gerçeklik Uzmanı

Kaynak: (İŞKUR, 2023)

Tablo 7’de görüldüğü gibi ülkemizin kamu istihdam kurumu olan İŞKUR’un geleceğin meslekleri olarak belirlediği yüz meslekten hemen hemen hepsi dijital emek kavramı kapsamına alınabilecek mesleklerden oluşmaktadır.

Türkiye İş Kurumu aktif işgücü piyasası programı olarak uyguladığı işbaşı eğitim programı kapsamında geleceğin mesleklerinde program düzenlenmesini teşvik etmek amacıyla özel bir politika uygulamaktadır. Bu bağlamda 2018 yılında hayata geçirilen “Geleceğin Mesleklerinde İşbaşı Eğitim Programları” uygulaması ile geleceğin meslekleri olarak görülen alanlarda düzenlenen işbaşı eğitim programlarına katılan 18- 29 yaş arası gençler için işbaşı eğitim programı süresi 3 aydan 9 aya çıkarılmıştır. Ayrıca bu mesleklerde düzenlenen programa katılan gençlere diğer mesleklerde düzenlenen işbaşı eğitim programı katılımcılarına göre daha fazla cep harçlığı ödenmektedir. Bu kapsamda düzenlenen programlardan bugüne kadar 18 binden fazla katılımcı faydalanmıştır (İŞKUR,2023).

İŞKUR’un geleceğin meslekleri ve dijital emek ile ilgili bir diğer faaliyeti ise Nitelikli Bilişim Uzmanı Yetiştirme Projesi (NBUY) kapsamında düzenlemiş olduğu mesleki eğitim kurslarıdır. Ülkemizdeki bilişim sektörünün ihtiyaç duyduğu yüksek nitelikli iş gücü ihtiyacının karşılanması amacıyla kursiyerlerde, hizmet sağlayıcılarda, eğitimcilerde, eğitimlerin düzenleneceği eğitim mekânlarında ve sertifikalandırmada özel şartların aranmaktadır. Bu proje kapsamında bilgisayar programcılığı (yazılım ve veri tabanı), bilgisayar bilgi yönetimi (sistem ağ uzmanlığı), kurumsal kaynak planlaması (erp çözüm uzmanı), web ve mobil programlama, siber güvenlik uzmanlığı, bulut bilişim uzmanlığı ve

oyun geliştirme uzmanlığı mesleklerinde düzenlenen kurslara yaklaşık on bin kursiyer katılım sağlamıştır (İŞKUR,2023).

Dijital dönüşüm ve teknolojik gelişmeler neticesinde günümüz işgücü piyasasının ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir işgücünün oluşturulmasında dijital beceri kazanımı çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda günümüzde baş döndürücü bir hızla yaşadığımız dijital dönüşüm neticesinde ortaya çıkan birçok meslekte çalışanların geleneksel beceriler yerine dijital becerilere sahip olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Bilişim teknolojileri olarak adlandırılan beceri odaklı teknolojik değişim, nitelikli iş gücünü tamamlama eğilimindedir. Bilgisayarlar, yazılımlar ve robotlar, birleştirme, paketlenme ve posta sıralama gibi elle yapılan rutin faaliyetleri iyi tanımlanmış kurallara uyarak gerçekleştirebilmektedir. Bilişim teknolojileri ve dijitalleşmedeki bu gelişmeler bazı mesleklerin yok olmasına yol açsa da aynı zamanda teknolojiyle uyum sağlayan yeni mesleklerin ortaya çıkmasına da sebep olmaktadır. Buna rağmen, insanların bu teknolojik değişime uyum sağlayabilmesi için çeşitli dijital becerilere sahip olmaları gerekmektedir (Budak, 2021). Becerilerin gelişimi noktasında Dünya Ekonomik Forumu(WEF) her yıl yayınladığı “Mesleklerin Geleceği Araştırması” kapsamında işgücü piyasalarında yapılan anketler neticesinde çalışanların 2023-2027 yılları arasında Tablo 8’de yer alan yeni becerileri edinmesi gerektiği belirtilmiştir.

Tablo 8: Çalışanların Kazanması Beklenen Yeni Beceriler(2023-2027)

Konu	Açıklama
Analitik Düşünme	Verileri çözümlenmek, sorunları analiz etmek ve mantıklı çıkarımlar çıkarmak.
Yaratıcı Düşünme	Yeni ve özgün fikirler üretmek, problem çözme konusunda yaratıcı yaklaşımlar geliştirmek.
Yapay Zekâ ve Büyük Veri	Büyük veri kümesini işlemek ve anlam çıkarmak için yapay zekâ ve veri analizi kullanmak.
Liderlik ve Sosyal Etki	Grupları yönlendirmek, ilham vermek ve toplumsal değişimde etki yaratmak.
Dayanıklılık, Esneklik ve Çeviklik	Zorluklarla başa çıkmak, değişen koşullara uyum sağlamak ve hızlıca tepki vermek.
Merak ve Yaşam Boyu Öğrenme	Sürekli öğrenmeye açık olmak, merak duygusunu korumak ve kendini geliştirmek.

Teknolojik Okuryazarlık	Temel teknoloji kavramlarını anlamak ve günlük yaşamda teknolojiyi etkili bir şekilde kullanmak.
Tasarım ve Kullanıcı Deneyimi	Kullanıcıların ihtiyaçlarını anlamak ve ürünlerin/teknolojilerin kullanımını kolaylaştırmak.

Kaynak: (World Economic Forum, 2023)

Dijital dönüşüm ile birlikte ortaya çıkan yeni becerilere ilişkin bir diğer araştırma ise Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından “Beceri Stratejisi Çerçevesi-2019” adı ile bir rapor yayınlanmıştır. Bu raporda becerilerin üç temel boyutunu tanımlar:

- Yaşam boyu süren beceri geliştirme
- Becerilerin etkili bir şekilde kullanımı
- Beceri sistemleri yönetişimin güçlendirilmesi

Etkin beceri oluşturmak, karmaşık gereksinimleri karşılamak için temel becerilere yüksek düzeyde sahip olmayı içerir. Bu temel beceriler arasında okuryazarlık, aritmetik ve dijital okuryazarlık yer alır. Sağlam temel becerilere sahip bireyler, yeni bilgileri öğrenme yetenekleri ve analitik, sosyal ve duygusal yetenekleri geliştirme açısından avantajlı konumda olurlar. Eleştirel düşünme, karmaşık problem çözme ve yaratıcı düşünme gibi çapraz bilişsel ve üst bilişsel yetenekler ile vicdan, sorumluluk, empati, öz yeterlilik ve iş birliği gibi daha ince, daha hoşgörülü toplumlar oluşturmayı destekleyen sosyal ve duygusal beceriler ise önem taşır. Belirli mesleklerin gereksinimlerini karşılamak için gerekli olan mesleki, teknik ve uzmanlaşmış bilgi ve becerileri edinme süreci, transfer edilebilir beceri potansiyelini artırabilir (Budak, 2021).

OECD üye ülkelerindeki politika yapıcılar, eğitim sistemlerinin toplumda ve ekonomide ihtiyaç duyulan becerileri sağlamasını ve beceri uyumsuzluklarını minimum düzeye indirmesini sağlamak amacıyla tüm öğrencilere yönelik olarak temel becerilerin yüksek kalitede geliştirilmesi, aynı zamanda dijital beceriler, problem çözme yetenekleri, yaratıcılık gibi özel bir vurgu gerektiren alanlara yönelik programların uygulanması yaklaşımını benimsemişlerdir. Bu bağlamda Belçika, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç ve İsveç'in bulunduğu ülkeler, dijital dönüşüm konusunda diğer ülkelere kıyasla önde konumlanmıştır. Bu ülkelerin nüfusu, dijital becerilere sahip olma açısından yeterlilik göstermekte olup dijitalleşmeden en iyi şekilde faydalanabilmeleri için

yaşam boyu öğrenme sistemleriyle desteklenmektedir. Öte yandan, Japonya ve Kore gibi diğer ülkeler de dijital dönüşümde büyük potansiyele sahiptir. Ancak yaşlı çalışanların bu dönüşümün gerisinde kalmaması için özel politikalar benimsemeleri gerekmektedir. Şili, Yunanistan, İtalya, Litvanya, Slovak Cumhuriyeti ve Türkiye gibi ülkelerde ise bireyler ve işçiler genellikle dijital dünyada gelişim için gerekli temel becerilere sahip değildirler. Bu ülkelerin, beceri artırımını ve yeniden beceri kazandırmayı sağlamak adına örgün ve yaygın öğrenme sistemlerini önemli ölçüde güçlendirmeleri gerekmektedir (OECD, 2019).

OECD tarafından yayınlanan “Beceri Stratejisi Çerçevesi-2019” raporunda da belirtildiği gibi ülkemiz dijital becerilerin gelişimde önemli rol oynayan temel becerilerde bile yeterli seviyede olmadığı anlaşılmaktadır. Becerilerin geliştirilmesi kapsamında ülkemizde Orta Vadeli Program (2023-2025)’da iş analizleri gerçekleştirilmesi ve eşleştirme sistemi beceri envanteri temelinde geliştirilmesi politika ve tedbir olarak belirlenmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023). On Birinci Kalkınma Planı’nda ve Yeni Ekonomi Programı’nda (YEP) ülkemiz işgücü piyasasındaki becerilerin geliştirilmesine yönelik çeşitli tedbirler belirlenmiştir. Bu tedbirlerden ülkemizin kamu istihdam kurumu olan Türkiye İş Kurumu sorumlu olmakla birlikte tedbirlere yönelik faaliyetleri Türkiye İş Kurumu yürütmektedir. Bu tedbirler şunlardır (İŞKUR, 2019);

- Ülkemizdeki beceri açığının belirlenmesi amacıyla işgücü piyasasında talep edilen temel beceriler ile gençlerin sahip olduğu yetkinlikler belirlenmesi
- Dijital becerilerin öncelikli sektörlerin ihtiyaç duyduğu seviyeye yükseltilmesi için aktif işgücü programları düzenlenmesi
- İŞKUR tarafından Beceri Envanteri projesi yürütülerek 2020 yılı sonuna kadar, ülke geneli mesleki beceri envanteri çıkarılacak ve bu çerçevede eşleştirme hizmetlerinin beceri temelinde geliştirilmesi sağlanması
- İşgücü piyasasında kadın istihdamını artıracak şekilde kadınların özellikle kodlama, yazılım gibi teknoloji üretimi alanlarında mesleki eğitim ve beceri gelişimi fırsatları güçlendirilmesi

Ülkemizde mesleki becerilerin ölçülmesine yönelik olarak İŞKUR tarafından hazırlanan “Mesleki Test Yönelim Bataryası” adında bir test uygulanarak bireylerin meslek alanlarına yönelimleri tespit edilmektedir. Genel yetenek ve mesleki eğilim testi olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Mesleki eğilim testi, bireylerin farklı meslek alanlarına olan ilgi düzeylerini belirlemek amacıyla kullanılan bir araçtır. Bu ölçek, 11 farklı meslek

kategorisindeki ilgi seviyelerini değerlendirmek için beşli Likert ölçeği formatında tasarlanmıştır. Toplamda 176 sorudan oluşan bu ölçek, bireylerin en yüksek ilgi gösterdiği meslek kategorisinden en düşük ilgi gösterdiği meslek kategorisine kadar sıralama yapmalarını sağlanmaktadır. Değerlendirme aşamasında, en yüksek ilgi duyulan ilk üç meslek kategorisi öncelikli olarak ele alınır. Testin tamamlanması için belirlenmiş bir süre sınırı bulunmamaktadır.

Genel yetenek testi ise dört farklı alt bölümden meydana gelmektedir. Bu alt bölümler sözel yetenek, sayısal yetenek, şekil-uzay ilişkilerini anlama yeteneği ve göz-el koordinasyon yeteneği olarak sıralanabilir. Toplamda 50 sorudan oluşan genel yetenek testinin tamamlanması için 25 dakika süre verilmektedir. Bütün bu cevaplandırmalar neticesinde ortaya çıkan puan esas alınarak beceri seviyesine göre dört meslek grubunda yer alan mesleklerden birisine eğilimi olduğu sonucuna varılmaktadır.

Mesleki Test Yönelim Bataryası, içeriğinden de anlaşılacağı üzere becerilerin ölçülmesinden ziyade bireylerin mesleklerinin belirlenmesinde hem bireylere hem de iş ve meslek danışmanlarına rehberlik etmeye ve mesleki yönlendirme yapmaya yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla ülkemizde halihazırda becerilerin ölçülmesinde kullanılacak bir mekanizma bulunmamaktadır. Bu bağlamda dijital becerileri de kapsayacak şekilde ülkemiz işgücü piyasasının ihtiyacını karşılayacak ve dijital dönüşüme uygun becerilerin ölçülmesini sağlayacak bir beceri ölçüm mekanizmasının hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak dijital dönüşüm ve teknoloji gelişmeler, ülkelerin işgücü piyasalarında yer alan nüfusunun becerilerini geliştirmeye zorlamaktadır. Dijital dönüşümün ve bilgi iletişim teknolojilerinin ortaya çıkardığı kavram olan dijital emek kavramını da bu çerçevede değerlendirmek gerekiyor. Yakın gelecekte dijital ekonominin var olduğu her alanda ortaya çıkacak dijital emeğin dijital beceriler sonucunda ortaya çıkan nitelikli bir emek türü olacağı düşünülmektedir.

Dijital beceriler, modern teknoloji ve dijital araçlarla etkili bir şekilde çalışma yeteneğini ifade eder. Bu beceriler, bireylerin iş dünyasında, eğitimde, iletişimde ve kişisel yaşamlarında daha verimli ve etkili olmalarına yardımcı olur. Dijital becerilerin dijital emeğe katkıları şunlar olabilir:

- Verimlilik ve Hız: Dijital becerilere sahip bireyler, teknolojik araçları etkili bir şekilde kullanarak iş süreçlerini hızlandırabilir ve daha verimli bir şekilde çalışabilirler. Örneğin, veri analizi için yazılımları kullanarak hızla büyük veri setlerini işleyebilirler.
- Yaratıcılık ve Yenilik: Dijital becerilere sahip bireyler, çeşitli dijital araçlar ve platformlar kullanarak yaratıcı projeler üretebilir ve yeni fikirler geliştirebilirler. Bu, dijital emeği daha yaratıcı hale getirebilir.
- İşbirliği ve İletişim: Dijital beceriler, uzaktan çalışma ve işbirliği gerektiren ortamlarda iletişimi kolaylaştırır. E-posta, anlık mesajlaşma, video konferans araçları gibi dijital iletişim araçları, uzak mesafelerdeki ekip üyelerinin etkili bir şekilde iletişim kurmalarına yardımcı olabilir.
- Mesleki Gelişim: Dijital beceriler, bireylerin kariyerlerinde ilerlemelerine ve yeni fırsatlar yakalamalarına yardımcı olabilir. Online eğitim platformları ve kaynakları, kişisel ve profesyonel gelişim için sürekli öğrenmeyi destekleyebilir.
- Veri Yönetimi: Dijital becerilere sahip olanlar, büyük miktardaki veriyi toplayabilir, düzenleyebilir, analiz edebilir ve yorumlayabilirler. Bu, daha iyi kararlar alabilmeyi sağlayabilir.
- Küresel İş İmkânları: Dijital becerilere sahip bireyler, internetin ve dijital platformların sağladığı imkânlarla dünya çapında iş fırsatlarına erişebilirler. Serbest çalışma platformları veya çevrimiçi mağazalar gibi araçlarla dijital emeklerini küresel bir pazara sunabilirler.
- Erişilebilirlik ve Ulaşılabilirlik: Dijital araçlar ve platformlar, fiziksel konumdan bağımsız olarak çalışma ve paylaşım yapma imkânı sağlar. Bu da engelliler veya uzak bölgelerde yaşayan kişiler için daha fazla iş fırsatı anlamına gelebilir.
- Kişisel Marka Oluşturma: Dijital becerilere sahip bireyler, çevrimiçi varlıklarını yöneterek kişisel markalarını oluşturabilirler. Sosyal medya, bloglar veya çevrimiçi platformlar, dijital emeği ve yetenekleri sergileme imkânı sunabilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan büyük çaplı gelişmeler ve değişimler ekonomik faaliyetlerin vazgeçilmez bir parçası olan işgücü piyasalarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Bu gelişmeler ve değişimlere ayak uydurmak ve işgücü piyasasında yaşanacak değişimleri öngörebilmek adına birçok yeni kavram ve teori ortaya atılmıştır. Dijital emek kavramı da günümüz dijital çağına ve bu çağın getirdiği değişimlere Marksist pencereden bakışı simgeleyen önemli bir kavram olarak ileri sürülmüştür. Emek sömürsünün dijital versiyonu şeklinde Christian Fuchs tarafından kuramsallaştırılan bu teori birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Tarihsel süreçte gayri maddi emekten izleyici emeğine ve oradan da günümüz dijital emeğine uzanan bu kavramlaştırma Marksist terminolojide kapitalist tarafından artı değer üreten içerik üreticisinin ya da sosyal medya kullanıcının sömürülmesi şeklinde özetlenebilir.

Bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin iletişim ve sosyal medya boyutuyla ele alınması neticesinde ortaya çıkan dijital emek kavramının yakın gelecekte farklı boyut ve sektörlerde de ele alınacağı düşünülmektedir. Bu perspektiften dijital emek kavramına yaklaşıldığında sosyal hayattan ekonomik düzene, işgücü piyasalarından sosyal güvenlik haklarına çok geniş yelpaze birçok farklı yenilik getireceği düşünülebilir. Zira bu kavram bilgisayar, internet gibi iletişim teknolojileri aracılığıyla emek sarf eden bütün çalışanları kapsayacağı değerlendirilebilir. Bu da emek zihinsel ve fiziksel olarak ikiye ayrılan emeğin türlerine dijital emeğin eklenmesi anlamına gelebilir. Yakın gelecekte bilgisayar, cep telefonu, akıllı otomasyon ürünlerini kullanarak yapay zekâ ve nesnelere interneti gibi teknolojik vasıtalar aracılığıyla ortaya konulan üretim sürecindeki sarf edilen çabanın bütününe dijital emek denilebilir.

Dijital emek ve işgücü piyasalarının birbiri ile olan ilişkisi günümüzde hala belirsizliğini korumaktadır. Teknolojinin hızla gelişmesi, yapay zekâ ve otomasyonun iş yapış biçimlerini daha da değiştirebileceği ihtimalini artırmaktadır. Bu nedenle, iş gücünün geleceğini şekillendiren politikaların ve düzenlemelerin, hem bireylerin hem de toplumun ihtiyaçlarını göz önünde bulundurması gerekmektedir.

Günümüzde dijital emeğin işgücü piyasasına yansımaları olarak görülebilecek yegâne teknolojik faaliyet dijital emek platformlarıdır. Hizmet sektöründe özellikle Covid-19 pandemisinden sonra çok daha önem kazanan bu platformlar işgücü piyasasında birçok

yeniliğe imza atmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişiminin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu platformlar küresel çapta büyük ilgi ile karşılanmıştır. Günümüzde sadece hizmet sektöründe faaliyet gösteren bu platformlar gelecekte nesnelerin internetinin endüstriyel bir şekli olan endüstriyel nesnelerin interneti (IIoT) kavramının gelişmesi ile birlikte ortaya çıkması sonucunda sanayi sektöründe de faaliyet gösterebileceklerdir. Şöyle ki üretim süreçlerinde endüstriyel nesnelerin interneti (IIoT) aracılığıyla robotlar kullanılarak üretim yapılacaktır. Bu üretimde kullanılacak yazılımından donanıma kadar bütün dijital teknolojiler dijital emek platformlarının konusu olabilir. Sanayi de ortaya çıkacak dijital emek platformları üretim süreçlerinde yer alan yazılım dâhil bütün dijital teknolojileri tasarlayıp sanayide üretim yapacak fabrikalara bir üretim platformu olarak satabilecek ya da kiralayabilecektir. Bir örnek vermek gerekirse bir fabrika üretim süreçlerinde robotik teknolojiler kullanmak istediğinde platform şirketlerini başvuracak bu platformlarda o fabrikaya özgü platform kurulumu gerçekleştirip fabrikaya teslim edecektir. Burada gerekirse platformda kullanılacak dijital teknolojileri kullanacak işçileri de eğitebilecek donanıma sahip olacaktır. Bu dijital teknolojileri (ki bunlar robotlar, akıllı cihazlar olabilir) kullanan işçilerin emeklerini de dijital emek kapsamında değerlendirilecektir. Yani burada dijital emek platformlarının sanayi de kullanımı dijital emeğin tanımı ile de yakından ilgilidir. Dijital emek kavramına geniş perspektiften bakıldığında herhangi bir dijital araç vasıtasıyla ortaya konan emeğe dijital emek diyebileceğimiz için üretim süreçlerinde dijital teknolojileri kullanan işçilerin sarf ettiği çaba da bu kapsamda değerlendirilecektir.

Dijital teknolojilerin hızlı gelişimi, esnek çalışma modellerini destekleyen platformların günümüzde yükselmesine neden olmuştur. Freelance çalışanlar(Serbest çalışanlar), bağımsız girişimciler ve çevrimiçi hizmet sağlayıcılar gibi yeni iş profilleri, geleneksel iş anlayışını değiştirip yeni bir iş modeli sunmuştur.

Bütün bu gelişmeler ile birlikte dijital emek platformları günümüzde hala pek çok bakımdan tartışılmaktadır. Bu platformlar ile ilgili yasal düzenlemelerin yetersiz olması ve işçi hakları, güvencesi ve vergilendirmesi konularında yaşanan sorunlar tartışmaların odağında yer almaktadır. Bu sorun ve tartışmalarla birlikte platform çalışanlarının sendikalaşması gündeme gelmektedir. Ancak gerek sendikaların günümüz koşullarına uygun olmaması gerekse dijital emek platformlarının daha kapsayıcı bir yapıya sahip olması sendikalaşmanın çözüm olmayacağını göstermektedir. Bu bağlamda bütün tarafları

bir masa etrafında toplayan bir kurul ya da konseyin kurulması sorunların çözümünde daha etkin olabilir. Bu kurul ya da konsey aynı zamanda çok yeni olan bu platformların geleceğine yönelik faaliyetler ve çalışmalarda yürütebilir. Ülkemizde de uygulanabilecek bu mekanizma da ülkemizin kamu istihdam kurumu olan Türkiye İş Kurumu öncü bir rol oynayabilir.

Endüstri 4.0, dijital dönüşüm ve bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler neticesinde ortaya çıkan geleceğin meslekleri kavramı aslında bu gelişmeler neticesinde ortaya çıkan yeni çalışma alanlarının bir yansıması olarak görülebilir. Bu yeni çalışma alanlarının birçoğunda dijital emek kullanılacaktır. Dolayısıyla geleceğin meslekleri olarak tabir edilen mesleklerde çalışacak olanların birçoğu dijital emek kullanarak bu meslekleri icra etmiş olacaklardır. Ayrıca gelecekte dijital emek platformlarının sanayi sektöründe de görülmesi ile birlikte bu platformların altyapısının oluşturulmasında geleceğin meslekleri diye adlandırılan ve gün geçtikçe sayıları artan bu mesleklerin ülkemiz altyapısının ve sanayide uygulanacak dijital emek platformlarının altyapısında çok önemli bir role sahip olacaktır.

Ülkemizde geleceğin mesleklerine yönelik önemli çalışmalar yapılmaktadır. Geleceğin mesleklerinin neler olduğunu belirlemeye yönelik çalışmalarda bulunan Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) geleceğin meslekleri olarak nitelendirilebilecek yüz meslek belirlemiştir. Bu mesleklere yönelik düzenlenen işbaşı eğitim programlarının 9 ay düzenlenmesi ve katılımcılara ödenen cep harçlıklarının diğer mesleklerle düzenlenenlerden daha fazla olması yeterli görülmemektedir. Kaldı ki 9 aylık bir program süresi katılımcının sosyal güvenlik ve gelir yönünden olumsuz bile olabilir. Çünkü program süresi boyunca kısa vadeli sigorta kollarına tabi olarak sadece iş kazası ve meslek hastalığı, hastalık ve analık sigortası bildirilirken uzun vadeli sigorta kollarına tabi tutulmamaktadır. Ayrıca geleceğin meslekleri nitelikli işgücüne hitap eden bir kavram olduğu için program süresince verilen cep harçlığı katılımcı tarafından yeterli görülmebilecektir.

Ülkemizde geleceğin mesleklerinde uygulanan bir başka aktif işgücü piyasası programı olan Nitelikli Bilişim Uzmanı Yetiştirme(NBUY) projesi bir mesleki eğitim kursu olarak tasarlanmıştır. NBUY Projesi kapsamında düzenlenen eğitimlerde diğer mesleki eğitimlerden farklı olarak eğitimcilerde sektöre yönelik tecrübe ve sektörle ilgili lisans bölümlerinden mezun olma veya sektöre ilişkin uluslararası sertifikalara sahip olma şartı

aranmaktadır. Yazılım ve veri tabanı uzmanlığı, sistem ağ uzmanlığı, web ve mobil programlama uzmanlığı, siber güvenlik uzmanlığı, bulut bilişim uzmanlığı ve oyun geliştirme uzmanlığı gibi dijital emek kullanımının önünü açan mesleklerde düzenlenen bu kurslar ülkemizde bu mesleklere olan ihtiyacı karşılama da yetersiz kalmaktadır. Dijital emek platformlarının yaygınlaşması ki özellikle yakın gelecekte sanayi sektöründe de dijital emek platformlarının ortaya çıkması ile birlikte oluşacak olan dijital altyapı eksikliğinin giderilmesinde önemli rol oynanacak mesleklerde düzenlenmesi bu projeyi çok daha kıymetli kılmaktadır. Ancak bu projedeki en önemli sorun ise bu kursu düzenleyebilecek yeterliliğe sahip hizmet sağlayıcı sayısının sınırlı olmasıdır. Sadece İstanbul ve Ankara’da düzenlenebilen bu kursların diğer illerimize de yayılması için bu alanda çeşitli çalışmalar yapmak gerekmektedir. Eğiticilerin eğitimi ya da ülkemizin diğer şehirlerinde bu kursu düzenlemek isteyen hizmet sağlayıcılara ilave destek ve teşviklerin verilmesi bu kursların bütün Türkiye’ye yayılmasına ve dijital emek gerektiren bu meslek mensuplarının gün geçtikçe artması sağlanabilir.

Dijital çağın işgücü piyasası açısından en önemli ihtiyaçlarından birisi olan dijital beceriler geçmişte çalışanlarda aranan becerilerden birçok noktada ayrılmaktadır. Bir nevi dijital teknolojilere uyumun belirlendiği bu beceriler dijital emeğin ve dolayısıyla dijital emek platformlarının gelişmesine büyük katkı sağlamaktadır. Dijital becerileri edinen bireyler dijital emeklerini sarf ederken teknolojik araçları kullanma ve yeni teknolojiler geliştirmekte daha yaratıcı ve yeniliğe açık olmaktadır. Ayrıca dijital becerilere sahip olan bireylerin teknolojiyi kullanma becerileri sayesinde iş süreçlerinde çok daha verimli ve etkin halde oldukları gözlenmektedir.

Ülkemizde becerilerin geliştirilmesi noktasında başta eğitim kurumları olmak üzere birçok kurum ve kuruluşlara görevler düşmektedir. Mesleki becerilerin geliştirilmesi ve bu becerilerin ölçülmesine ilişkin faaliyetler ülkemizin kamu istihdam kurumu olan Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından yürütülmektedir. Bu kapsamda İŞKUR tarafından geliştirip mesleki becerilerin ölçülmesinde kullanılan “Mesleki Test Yönelim Bataryası” önemli bir görevi yerine getirmektedir. Ancak uygulanan bu testte günümüz işgücü piyasasının ihtiyaçlarına uygun becerilerin ölçümünde yetersiz kalmaktadır. Bu testin içeriğine dijital becerileri de alacak şekilde geliştirilmesi ve günümüz ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Dijitalleşme sürecinin iş dünyasında ve emek piyasasında yarattığı dönüşümleri ele almıştır. Teknolojik ilerlemelerin hızlanmasıyla birlikte dijital emek, geleneksel iş modellerini temelden değiştirmiştir. Bu değişim, hem işverenlerin hem de çalışanların yeni fırsatlar ve zorluklarla karşılaşmasına neden olmuştur. Dijital emeğin artan önemi, esnek çalışma modellerinin yükselmesine ve coğrafi sınırların ötesinde işbirliklerine olanak tanımıştır. Ancak, bu esneklik beraberinde güvencesiz çalışma koşullarını ve sosyal korumanın eksikliğini de getirmiştir. Dijital platformlar aracılığıyla yapılan çalışmaların düşük gelirli ve düzensiz istihdam şekillerine yol açtığı görülmüştür.

Dijitalleşme sürecinin etkileri, toplumsal ve hukuki düzeyde de ele alınmalıdır. Çalışma normları, vergilendirme politikaları ve sosyal güvenlik sistemleri, dijital emeğin adaletli ve sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi için yeniden gözden geçirilmelidir. Ayrıca, dijital becerilerin geliştirilmesi ve eğitim olanaklarının artırılması, bireylerin bu yeni emek modeline uyum sağlamasına yardımcı olacaktır. Dijital emek hem büyük fırsatlar sunan hem de ciddi zorluklar içeren karmaşık bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alandaki değişimleri anlamak ve etkili politika önlemleri geliştirmek, hem çalışanların hem de işverenlerin gelecekteki başarıları için hayati öneme sahiptir. Dijital emeğin sürdürülebilir ve adil bir şekilde yönetilmesi, daha dengeli bir iş dünyası ve emek piyasasının oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Çözüm ve Öneriler

1. Dijital emek kavramı konusunda farkındalığın artırılması ve toplumun bu konuda dikkatini çekecek rehberlik ve bilgilendirme faaliyetlerinde bulunmak gerekmektedir. Bu bağlamda dijital emekçilerin sosyal hakları ve adil çalışma koşullarının sağlanmasında farkındalık oluşturabilecektir.
2. Dijital emek platformlarının her geçen gün artan önemi neticesinde bu platformlarda çalışan dijital emekçilerin sosyal haklarının ve çalışma koşullarının düzenlenmesi ve dijital emek platformlarının gelişimine ilişkin olarak çeşitli çalışmalarda bulunmak amacıyla çalışma, sosyal güvenlik ve işgücü piyasası paydaşlarından oluşacak bir kurul kurulması gerekmektedir.
3. Dijital dönüşüm çağı olarak nitelendirilen günümüz dünyasında dijital becerilerin gençler üzerinde ölçülmesi ve bu beceri ölçütlerine göre yetkin olduğu alanlara yönlendirilmesi amacıyla dijital beceri envanteri çıkarılması gerekmektedir. Bu

kapsamda İŞKUR tarafından becerilerin ve özellikle dijital becerilerin ölçülmesinde kullanılmak üzere yapay zekâ destekli bir ölçüm mekanizması geliştirilmelidir.

4. Dijital emek platformlarının yakın gelecekte sanayi sektöründe de görülmesi hipotezi kapsamında dijital altyapının güçlenmesine öncülük edecek olan geleceğin mesleklerinde aktif işgücü programları geliştirilmelidir. Bu kapsamda geleceğin mesleklerine yönelik düzenlenen işbaşı eğitim programlarının etkinliğini ve verimliliğinin artırılarak katılımcı ve işverenlerin talep edebileceği şekilde revize edilmesi gerekmektedir.
5. Dijital altyapının geliştirilmesine öncülük edebilecek bilişim teknolojileri alanında yer alan mesleklere yönelik olarak İŞKUR tarafından düzenlenen ve aktif işgücü piyasası programı olan Nitelikli Bilişim Uzmanı Yetiştirme(NBUY) gibi yeni ve etkin olabilecek projelerin geliştirilerek tüm Türkiye’de uygulanabilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akalın, A. (2007). Duygulanımsal Emek Üzerine Notlar. *Birikim Dergisi*, 114-121.
- Aras Bozkurt, N. B. (2021). *Dijital bilgi çağı: Dijital toplum, dijital dönüşüm, dijital eğitim ve dijital yeterlilikler*, 35-63.
- Barber, W. J. (2021). *İktisadi Düşünce Tarihi*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. (2022). *Türkiye'de Dijital Dönüşüm ve Dijital Okuryazarlık*. Ankara.
- Bocutoğlu, E. (2012). İktisat Teorisinde Emegin Öyküsü: Değerin Kaynağı Olan Emekten Marjinal Faydanın Türevi Olan Emeye Yolculuk. *HAK-İŞ Toplum Bilimleri Dergisi*, 1(1), 127-150.
- Boyacı, N. B. (2020). Dijital Emek Platformları ve Sendikalar. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=11vnSy_2GGPrESnVu65zng&n o=XaY43ZUVaVE35VNftv6_YQ adresinden alındı
- Budak, N. (2021). Geleceğin Meslekleri ve Dijital Beceriler. C. S. Öz(Ed.) içinde, *Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Seçme Yazılar – V* (s. 283-312). Sakarya.
- Çakmak, U. (2004). Esnek üretim sistemi: istihdama etkisi ve Toyota örneği. *Ekonomik Yaklaşım*, 237-241.
- Çetin, B. N. (2019). Üretüketim Olgusu Bağlamında Örtülü Emek Olarak Dijital Üretüketici Emegi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(77), 349-382.
- Davutoğlu, N. A. (2020). Üçüncü Ve Dördüncü Sanayi Devrimleri Arasındaki Temel ve Sistematik Farklılıkların Determinist Bir Yaklaşımla Analizi. *Management and Political Sciences Review*, 2(1), 176-194.
- Dilekoğlu Çalca, S., & Aydın, Ü. (2022). Tarihsel Süreç İçerisinde Çalışma ve GİG Ekonomisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 337-350.
- Ekinci, M. (2019). Dijital Emek ve Yabancılaşma. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://avesis.marmara.edu.tr/yonetilen-tez/2f08a09f-403e-490c-a6c4-0174006219ad/dijital-emek-ve-yabancilasma> adresinden alındı
- Eurofound. (2021). Platform Work: Types and Implications for Work and Employment-Literature Review.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1991). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınları.

- Friedman, G. (2014). Workers without employers: shadow corporations and the rise of the gig economy. *Review of Keynesian Economics*, 171-178.
- Fuchs, C. (2015). *Dijital Emek ve Karl Marx*. (Çev. T. E. Kalaycı ve S. Oğuz). Notabene Yayınları.
- Haldun, İ.-i. (2004). *Mukaddime* (Cilt 2). (H. Kendir, Çev.) İstanbul: Yeni Şafak Kültür Armağanı.
- ILO. (2021a). *The role of digital labour platforms in transforming the world of work*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_771749.pdf adresinden alındı
- ILO. (2021b). Digital Labor Platforms and the Future of Work: Towards Decent Work in the Online World. Cenevre. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_645337.pdf adresinden alındı
- İŞKUR. (2019). *Stratejik Plan (2019-2023)*. <https://media.iskur.gov.tr/33334/2019-2023-donemi-stratejik-plani.pdf> adresinden alındı
- İŞKUR. (2023, 08 14). <https://media.iskur.gov.tr/29695/geleceginmesleklerilistesi.pdf> adresinden alındı
- Kabakçı, A. (2023). Endüstri 4.0 ve Platform Çalışma: Niteliği, Fırsatları ve Zorlukları Bağlamında Bir Değerlendirme. *Bitlis Eren Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13-23.
- Karaca, P. (2021). Sosyal Medya Çağında Dijital Emek Kavramı ve Bir Ticari Medya Platformu Olarak Google. *Aksaray İletişim Dergisi*, 3(1), 131-164.
- Kıyan, Z. (2015). Dijital Kapitalizm'in İletişim Alanındaki İzleri. *Toplum ve Bilim*, 27-56.
- Kızıloğlu, Ş. K. (2022). Dijital Çağın Emek Biçimi: Dijital Emek. Z. Biricik içinde, *Dijital Çağ Değişen Paradigmalar Yeni Fırsatlar Ve Riskler* (s. 37-54). İstanbul: Efe Akademi Yayınları.
- Koca, D. (2020). Sanayi Devrimlerinin Tarihsel Arka Planı ve İşgücü Becerileri Üzerindeki Yansımaları. *OPUS- Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 16(31), 4531-4558.
- Koyuncu, T. (2020). Emek Değer Teorisi ve Fayda Değer Teorisinin Karşılaştırmalı Analizi. *Economics Literature*, 20-33.
- Küçükkalay, B. E. (2022). İbn Haldun'da ve Marx'daki Emek-Değer ve Kâr Düşüncelerinin Karşılaştırılması ve İktisat Tarihi Dinamikleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 99-115.
- M. Hardt ve A. Negri. (2004). *Çokluk*. İstanbul: çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları.
- Maden, D. (2010). Rekabet Aracı Olarak Birlikte Değer Yaratma: Co-Creation Değer Yaratma Sürecinde Marka Ve Tüketicilerin İnteraktif Ortaklığı. İzmir.
- Marx, K. (1998). *Artı Değer Teorileri Birinci Kitap*. Ankara: Sol Yayınları.

- Metin, B. (2022). Dijitalleşen Dünyada Değişen İstihdam Modelleri: Dijital Emek Platformlarında Çalışanlar Açısından Tehditler ve Fırsatlar. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 917-950.
- Miçooğulları, S. Ü. (2018). Yeni Ekonomide Dijital Emek. *International Journal of Labour Life and Social Policy*, 5-17.
- Müsiad. (2017). *Endüstri 4.0 ve geleceğin lojistiği*. İstanbul: MÜSİAD araştırma raporları.
- OECD. (2019). *Skills Strategy, Skills To Shape A Better Future Report*. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264313835-en.pdf?expires=1692691363&id=id&acname=oid262292&checksum=73E96E7865AD4828E7C8E703D90080E7> adresinden alındı
- Özmkas, U. (2015). İnsan Sermayesinin Kaynağı: Maddi Olmayan Emek. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 8-26.
- Özmen, B. E. (2020). Dijitalleşme ve Bilişim Teknolojilerinin Çalışanlar Üzerindeki Etkileri. *Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 170-179.
- Ritzer, G. (2016). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek* (Çev.: Funda Payzın). İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- Salamov, N. (2020). Dijital Çağda Emek Kavramı: Tanım, Kapsam, Dönüşüm ve Tartışmalar. 3. *Erasmus Uluslararası Akademik Araştırmalar Sempozyumu*, (s. 688-701). Ankara.
- Savul, G. (2015). Gayri-Maddi Emeğin Üretkenleşmesi: “Talihsizliğin” Görünümleri. *Çalışma ve Toplum*, 1(44), 293-320.
- Schmidt, F. A. (2017). Digital labour markets in the platform economy: Mapping the political challenges of crowd work and gig work. *Friedrich Ebert Stiftung*.
- Stefano, V. D. (2016). *The Rise of the “Just-in-Time Workforce”: On-Demand Work, Crowdwork and Labour Protection in the “Gig-Economy”*,. Cenevre: ILO, 2016 Conditions of work and employment series; No. 71.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *Strateji ve Bütçe Başkanlığı*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/09/Orta-Vadeli-Program-2023-2025.pdf> adresinden alındı
- Şahoğlu, C. T. (2019). Konum Tabanlı Mobil Oyunlarda Oyun Emeğinin Metalaşması ve Hibrit Mekânın Toplumsal Üretimi. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 176-198.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2018). *İşgücü Piyasası ve Genç İstihdamı*. 07 17, 2023 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/IsgucuPiyasasi_ve_GencIstihdamiOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf adresinden alındı
- Terranova, T. (2015). Bedava Emek: Dijital Ekonomide Kültür Üretimi. *Folklor/Edebiyat*, 21(83), 343-363.

World Economic Forum. (2023). *Future of Jobs Survey 2023*. Cenevre.

Yanık, A. H. (2019). Türkiye'de Dijital Emek. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=LbyWsHJ15DoJ4JwtSdXpfA&n o=yrh-I2gOq0EwihtKNPLvrA> adresinden alındı

Yılmaz, Ö. (2021). Emegın Değişen Yüzü: Dijital Emek Sömürüsü. *Simetrik İletişim Araştırmaları Dergisi*, 68-78.

Yüksel, D. H. (2014, Haziran 1). Emek Kavramının Ortaya Çıkışında Rol Oynayan Tarihi Dönüm Noktalarının Süreç Merkezli Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), s. 257-273.

ÖZGEÇMİŞ

Fatih Şentürk, 1989'da Çankırı'da dünyaya geldi. İlk ve Orta öğretimini Ankara'da tamamladıktan sonra Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünden 2012 yılında mezun oldu. 2017 yılında Sosyal Güvenlik Kurumunun açmış olduğu Sosyal Güvenlik Denetmen Yardımcılığı sınavını kazanarak Sosyal Güvenlik Kurumu Trabzon İl Müdürlüğünde üç yıl görev yapmıştır. 2020 yılında Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü'nün açmış olduğu İstihdam Uzman Yardımcılığı sınavını kazanarak, İstihdam Uzmanı Yardımcısı olarak göreve başladı. Halen Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü'nde görev yapmaktadır.